
ISSN 2786-4537 (print)

ISSN 2786-4545 (online)

**Випуск 1 (99)
січень – березень
2021 рік**

**Issue 1 (99)
January-March
2021 yers**

**Науковий
журнал**

Scientific journal

ВІСНИК
економіки

HERALD
of Economics

Тернопіль
ЗУНУ
2021

Ternopil
WUNU
2021

**ВІСНИК
економіки.**

*Науковий журнал.
Заснований у травні 1996 р.
Виходить чотири рази на рік.*

**HERALD
of Economics.**
*The Scientific Magazine.
Founded on May 1996.
Is published four times a year.*

**Випуск 1 (99)
січень – березень
2021**

*Затверджено рішенням Вченої
ради ЗУНУ, протокол № 6
від 28 квітня 2021 р.*

**Issue 1 (99)
January-March
2021**

Зареєстрований Вищою атестаційною комісією України як фахове економічне видання (Бюлетень ВАК України. – 1998. – № 2. – С. 44; Бюлетень ВАК України. 2009. № 11. С. 12).

Затверджено постановою президії ВАК України від 09.03.2016 р. № 241.
Включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 051; 071; 072; 073; 075; 076; 281; 292. Наказ МОН України від 16.12.2019 р. № 1643.

Внесено зміни у назву наукового журналу з «Вісник Тернопільського національного економічного університету» на «Вісник економіки» (з включенням його до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 051; 071; 072; 073; 075; 076; 281; 292) і назву засновника з «Тернопільський національний економічний університет» на «Західноукраїнський національний університет». Наказ МОН України від 15.04.2021 р. № 420.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24736-14676ПР від 8 лютого 2021 р.*

Науковий журнал «Вісник Тернопільського національного економічного університету» / «Вісник економіки» розміщено в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Index Copernicus, Google Scholar, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), International Citation Index Of Journal Impact Factor & Indexing (ICI), НБУВ, CrossRef.

Електронний варіант журналу в Інтернеті:
<http://www.visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj>
<http://www.visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu>
<http://www.irbis-nbu.gov.ua>

ISSN 2786-4537 (print)
ISSN 2786-4545 (online)

© ЗУНУ, 2021

Головний редактор

Задорожний Зеновій-Михайло, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Заступники головного редактора:

Мельник Алла, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Дерій Василь, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Хорунжак Надія, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Редакційна колегія:

Борисова Тетяна, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Буяк Леся, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Желюк Тетяна, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Зварич Роман, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Кириленко Ольга, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет,

Україна

Кнейслер Ольга, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Кравчук Наталія, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Крисоватий Андрій, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет,

Україна

Лободіна Зоряна, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Монастирський Григорій, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний

університет, Україна

Муравський Володимир, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет,

Україна

Рожелюк Вікторія, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет,

Україна

Семанюк Віта, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Скоєронська Агнешка, д.габ., професор, Вроцлавський економічний університет, Польща

Собко Ольга, д. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна

Сохацька Олена, д. е. н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна

Штандо Анжей, д.габ., професор, Вроцлавський економічний університет, Польща

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Олена ГАРАЩУК, Віра КУЦЕНКО

Конкурентоздатність держави та сталий розвиток в контексті
нової освітньої парадигми

8

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Людмила АЛЕКСЕЄНКО

Накопичувальна система пенсійного забезпечення в Україні:
теоретико-прикладний дискурс

22

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Роман ЗВАРИЧ, Людмила КНИШ

Вплив пандемії COVID-19 на регіональну структуру
міжнародних міграційних потоків

33

Алла САМОЙЛЕНКО

Особливості цифровізації країн Європейського Союзу в умовах глобалізації

46

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Неля ІВАНЕЧКО, Олена БОРИСЯК, Ірина ЛЕОНОВА

Транспортний шеринг: маркетингові аспекти

55

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Сергій ЛЕГЕНЧУК, Ірина ВИГІВСЬКА, Оксана ГРИЦАК, Ганна ХОМЕНКО

Проблеми розвитку корпоративної звітності в перехідний період:
бачення професійних організацій

66

Володимир МУРАВСЬКИЙ, Василь МУРАВСЬКИЙ, Олег ШЕВЧУК

Класифікація стейкхолдерів (користувачів) облікової інформації
для цілей кіберзахисту підприємства

83

Станіслав ВАСИЛІШИН

Удосконалення важелів управління діджиталізаційними ризиками
економічної безпеки та формування кібербезпеки облікової системи

97

КОНТРОЛЬ ТА АНАЛІЗ

Василь ДЕРІЙ, Марія ГУМЕННА-ДЕРІЙ, Людмила КРУЧАК

Контроль за витратами та економією ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств: методика, організація

111

Валерія СОПКО, Катерина РЯБЧУК

Налагодження й підтримка системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами: проблеми і перспективи

128

РЕТРОСПЕКТИВА СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Оксана ШИМАНСЬКА

Теорія аукціонів та її практичне застосування

143

CONTENTS

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Olena GARASHCHUK, Vira KUTSENKO

State competitiveness and sustainable development in the context
of the new educational paradigm 8

FINANCE AND CREDIT

Lyudmyla ALEKSEYENKO

Accumulative pension system in Ukraine: theoretical and applied discourse 22

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Roman ZVARICH, Lyudmyla KNYSH

Impact of the COVID-19 pandemic on the regional structure of international migration
flows 33

Alla SAMOILENKO

Features of the European Union countries digitalization
in the conditions of globalization 46

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Nelia IVANECHKO, Olena BORYSIAK, Iryna LEONOVA

Transport sharing: marketing aspects 55

ACCOUNTING AND TAXATION

Serhiy LEGENCHUK, Iryna VYHIVSKA, Oksana HRYTSAK, Hanna KHOMENKO

Problems of the development of corporate reporting in the transition period:
the vision of professional organizations 66

Volodymyr MURAVSKYI, Vasyl MURAVSKYI, Oleh SHEVCHUK

Classification of stakeholders (users) of accounting information for
cyber protection objects of the enterprise 83

Stanislav VASYLISHYN

Improving the levels of digitalization risks management of
economic security and formation of cyber security of the accounting system 97

MONITORING AND ANALYSIS

Vasyl DERIY, Maria HUMENNA-DERIY, Lyudmyla KRUCHAK

Control and analysis of costs and savings of resources in the process
of logistics activity of construction enterprises

111

Valeria SOPKO, Kateryna RYABCHUK

Establishment and maintenance of the system of calculations of auditing companies
with clients: problems and prospects

128

WORLD RETROSPECTIVE ECONOMIC THOUGHT

Oksana SHYMANSKA

Auction theory and its practical application

143

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.341.1:378.147:373.31

JEL classification: D41; E63; H75

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.008>

Олена ГАРАЩУК,

доктор економічних наук, професор,
начальник відділу комунікацій та міжнародного співробітництва
Державної служби якості освіти України,
вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, 01135, Україна,
e-mail: mon7@mon.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Віра КУЦЕНКО,

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
відділу природно-техногенної та екологічної безпеки
Державної установи «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»,
бульвар Тараса Шевченка 60, Київ, 01032, Україна,
e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ДЕРЖАВИ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Гаращук О., Куценко В. Конкурентоздатність держави та сталий розвиток в контексті нової освітньої парадигми. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 8–21. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.008>

© Олена Гаращук, Віра Куценко, 2021.

Garashchuk, V., Kutsenko, M. (2021). Konkurentozdatnist derzhavy ta stalyy rozvytok v konteksti novoi osvithnoi paradyhmy. [State Competitiveness and Sustainable Development in the Context of a New Educational Paradigm]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 8–21. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.008>

Анотація

Вступ. Стаття присвячена розкриттю важливого завдання, що нині постало перед Україною, а саме – досягнення конкурентоздатності її економіки. Цього має бути досягнуто на засадах сталого розвитку в основі якого є дотримання балансу можливостей біосфери та соціального й економічного розвитку для задоволення потреб населення. Разом із тим непересічне значення має соціальна сфера і насамперед її освітня галузь.

Мета. Тому метою представленого цієї статтею дослідження є обґрунтування шляхів підвищення як кількісних, так і якісних показників національної економіки за рахунок реалізації нової освітньої парадигми, інтенсифікації соціально-економічного розвитку країни, зростання її конкурентоздатності.

Результати. Поглиблено методичні підходи щодо виявлення тенденцій стосовно впливу соціальної сфери на забезпечення сталого економічного розвитку, досягнення конкурентоздатності держави в контексті необхідності виходу національної економіки на інноваційну траєкторію.

Проаналізовано змістовний компонент сталого соціально-економічного забезпечення. Висвітлено роль у цьому процесі освітньої галузі. Охарактеризовано стан розвитку та ресурсного забезпечення останньої. Виокремлено основні чинники, які сприяють підвищенню виробництва товарів і послуг на інноваційній основі. В цьому зв'язку здійснено аналіз ситуації, яка склалась в Україні щодо підготовки кадрів вищої кваліфікації та діяльності працівників, виконуючих інноваційні розробки.

Запропоновано активно впроваджувати нову освітню парадигму, нові освітні технології, які сприяють зростанню не лише кількісних, але і якісних параметрів соціальної сфери, економіки та суспільства в цілому.

Перспективи. Як впливає з практики економічно розвинених країн, без підвищення освітнього рівня населення неможливо забезпечити підвищення продуктивності праці, а також досягти активного впровадження нових технологій в усі сфери виробництва, разом з ефективним використанням ресурсів, що є важливою передумовою сталого соціально-економічного розвитку нашої держави. Тому перспективним є впровадження Зазначеного у відповідну вітчизняну практику.

Ключові слова: соціальна сфера, гуманітаризація, освітня парадигма, освітні технології, кадри, конкурентоздатність.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 5, бібл.: 15.

Olena GARASHCHUK,

Ds (Economics), Professor,

Department Head of Communications and International Cooperation

State service of education quality of Ukraine,

18 Isaakyana street, Kyiv, 01135, Ukraine,
e-mail: mon7@mon.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Vira KUTSENKO,

Ds (Economics), Professor,
Honored Scientist of Ukraine,

Chief Researcher of Department of Natural-Technogenic and Environmental Safety
Public Institution «Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»,
60 Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, 01032, Ukraine,
e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

STATE COMPETITIVENESS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE NEW EDUCATIONAL PARADIGM

Abstract

Introduction. *The article is devoted to the disclosure of an important task that now faces Ukraine, namely, the achievement of the competitiveness of its economy. This should be achieved on the basis of the principles of sustainable development, which is based on maintaining a balance of opportunities for the biosphere, social and economic development in order to meet the needs of the population. At the same time, the social sphere, and above all its educational sector, is of enduring importance.*

Purpose of the research. *Therefore, the purpose of the study presented in this article is to substantiate ways to increase both quantitative and qualitative indicators of the national economy through the implementation of a new educational paradigm, intensification of the country's socio-economic development, and the growth of its competitiveness.*

Results. *Deepening of methodological approaches to identify trends in relation to the impact of the social sphere on ensuring sustainable economic development, achieving the competitiveness of the state in the context of the need for the national economy to enter an innovative growth trajectory.*

The content component of sustainable socio-economic support is analyzed. The role of education in this process is highlighted. The state of its development and resource provision is characterized. The main factors that contribute to the increase in the production of goods and services on an innovative basis are highlighted. In this regard, the analysis of the current situation in Ukraine regarding the training of highly qualified personnel and the activities of employees performing innovative developments has been carried out.

It is proposed to actively introduce a new educational paradigm, new educational technologies that contribute to the growth of not only quantitative, but also qualitative parameters of the social sphere, economy and society as a whole.

Prospects. *As follows from the practice of economically developed countries, without raising the educational level of the population, it is impossible to ensure the growth of labor*

productivity, as well as to achieve the active introduction of new technologies in all spheres of production, together with production, together with the efficient use of resources, which is an important condition for the sustainable socio-economic development of our country. Therefore, it is promising to introduce this experience into domestic practice.

Keywords: *social sphere, humanization, educational paradigm, educational technologies, personnel, competitiveness.*

Formulas: 0, fig.: 0, tab.: 5, bibl.: 15.

*Ми відповідальні не лише за те, що ми робимо, але і за те, чого не робимо.
Ж. Б. Мольєр*

Постановка проблеми. Наразі одні з найважливіших завдань, які нині є перед Україною, – це досягнення її конкурентоздатності, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Його основою є дотримання балансу можливостей біосфери та соціального й економічного розвитку для задоволення потреб населення. Як зазначається у доповіді Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН «Наше спільне майбутнє», останнє має бути не за рахунок умов життя майбутніх поколінь [1].

Дослідженість проблеми. Шляхи забезпечення конкурентоздатності української держави та підвищення показників її соціально-економічного розвитку вивчали у своїх дослідженнях багато науковців, зокрема О. Амоша, Ю. Бойчук, С. Вовканич, Б. Данилишин, М. Долішній, К. Корсак, В. Огнев'юк, Ю. Саєнко та ін.

Проте чинні в означеному контексті проблеми ще не зовсім вирішенні. Так, скажімо, за валовим внутрішнім продуктом на душу населення та за життєвим рівнем населення наша країна посідає останнє місце в Європі.

Тому **метою** нашого дослідження є обґрунтування шляхів підвищення як кількісних, так і якісних показників, насамперед шляхом реалізації нової освітньої парадигми, інтенсифікації соціально-економічного розвитку країни, зростання її конкурентоздатності.

Виклад основного матеріалу. У 1980 р. у доповіді «Стратегія збереження світу» американські науковці (Єва Бальфур та Веєсон) вперше вжили термін «сталий розвиток» щодо освіти [2, с. 20]. З останнім пов'язана й конкурентоздатність держави. Водночас сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується незавершеністю становлення національної економіки. Перехід до ринкової економіки відбувається з великими труднощами, що негативно впливає на процес становлення конкурентоздатної економіки. В Україні, особливо в умовах пандемії коронавірусу, знижується життєвий рівень її жителів. Фізичне руйнування продуктивних сил випереджає відтворення науково-технічного та інтелектуального потенціалу. І, на жаль, Україна посідає перше місце у світі за темпами вимирання населення.

В цих умовах украї важливим є не лише виявлення об'єктивних і суб'єктивних причин, що зумовили такий стан, а й обґрунтування шляхів подолання зазначених проблем.

Так, відомо, що між розвитком економіки, досягненням конкурентоздатності держави, з одного боку та розвитком освіти, з іншого, існує кореляційний зв'язок. Освіта забезпечує сталий розвиток, якщо сама розвивається на новій сталій основі. Тож не дивно, що ще у 2005 р. Європейська комісія ООН видала документ «Стратегія освіти для сталого розвитку», в якому зазначено, що освіту задля сталого розвитку потрібно розглядати як процес, який охоплює всі елементи життєвої сфери [3].

У цьому контексті особлива роль відводиться новій освітній парадигмі, яка має розширити місце людини в сучасному світі та соціальну роль освіти у вирішенні ключових проблем людства, зокрема щодо системи взаємодії освіти із суспільством тощо.

Вказаний підхід є перспективним в аспекті ефективного та раціонального використання ресурсів країни, насамперед людських, що має визначати стійкість життєвої траєкторії як окремої людини, так і суспільства загалом [4]. Зазначена траєкторія формується на соціоінноваційній основі. Відомо, що відтворення сукупної робочої сили перебуває в діалектичному зв'язку з процесом інтенсифікації суспільного виробництва. Досвід розвинених країн свідчить, що ефективність вказаного процесу залежить від дотримання таких принципів:

- стратегічного підходу до управління людським потенціалом на основі динамічного його розвитку;
- інноваційності, яка заснована на визнанні інноваційної якості людського потенціалу;
- інвестиційності, що полягає в розумінні економічної віддачі від капітальних вкладень у людський розвиток;
- якості трудового життя, що передбачає збагачення змісту праці, розширення професійних функцій, підвищення рівня професіоналізму і конкурентоспроможності зайнятого населення;
- розвитку, який потребує створення умов для безперервного навчання й зростання рівня трудового потенціалу на основі розкриття інтелектуальних, творчих і підприємницьких здібностей громадян завдяки збільшенню обсягів компетенцій та підвищення мотивації як для досягнення загальнодержавних цілей, так і для задоволення особистих потреб;
- професіоналізації управління, заснованого на необхідності розвитку спеціальних служб з управління людським розвитком у країні, а також на підвищенні організованого статусу та рівня професійної компетентності фахівців, здатних виконувати складні аналітичні, управлінські, соціальні, освітні функції;
- визнання людського розвитку як одного з пріоритетних чинників зміцнення конкурентоспроможності та соціально-економічного розвитку держави [5, с. 119];
- успішного використання досягнень науки і техніки, нововведень, підвищення технічної насиченості виробництва тощо.

Вказані нововведення зумовлюють цілеспрямований потік соціальних (соціокультурних, організаційних, економічних) і техніко-технологічних змін як на конкретному підприємстві, так і в країні загалом, сприяючи зростанню обсягів конкурентоздатної продукції.

Зазначимо, що новація – це ідея нового, а інновація – це запровадження останнього, розповсюдження та використання новацій для задоволення потреб як окремої людини, так і суспільства загалом. Це є процесом поєднання з даною новацією змін, у тому числі у соціокультурному середовищі, в якому відбувається життєвий цикл інновацій [6; 7; 8].

Швидкість і якість означених змін великою мірою залежить від освітнього рівня населення, перш за все зайнятого у виробництві. Основною метою інноваційної діяльності є вирішення протиріч між старим і новим й на цій основі досягнення економічного та соціального прогресу. Соціальні інновації тоді стають реальними, якщо вони:

- забезпечені інвестиціями;
- мають цілеспрямований характер;
- набувають таких форм упровадження, як соціальні проекти і соціальні реформи.

XXI ст. – це століття інноваційних технологій, науково-технічної інформації, що становить основу нових технологій. У практичній діяльності інновації сприймаються як процес застосування значної кількості науково-технічних розробок, для впровадження яких потрібні значні інвестиції, щоб задовольнити потреби людини. Варто мати на увазі, що і в потребах, і в задоволенні останніх відбуваються суттєві зміни. Скажімо, нерідко те, що раніше було традицією, може повернутись до суспільного життя як інновація. Причини цього, на думку П. Друкера, можуть бути такими:

- раптова зміна ситуації;
- виникнення протиріччя між ними;
- зміна вимог у певному процесі виробництва або споживання;
- прогалини у структурі виробництва та ринку товарів і послуг;
- нові знання (відкриття, винаходи, раціоналізація) як імпульс до нововведень;
- структурні демографічні зміни тощо.

Інновації характерні для всіх видів діяльності, зокрема для сфери матеріального виробництва, для сфери послуг, для розвитку гуманітарної сфери. Закон України «Про інноваційну діяльність в Україні» визначає засади створення умов не лише для технічних, а й для соціальних інновацій. Останні позитивно впливають практично на всі сфери соціального життя, сприяючи при цьому:

- відродженню і примноженню соціальних та культурних цінностей;
- забезпеченню соціальних трансформацій суспільства;
- зростанню людського, у тому числі трудового потенціалу;
- підвищенню якості освітніх, медичних, культурних та інших послуг;
- наближенню вітчизняних соціальних стандартів до відповідних стандартів розвинених країн Європи;
- узгодженню суб'єктивних та об'єктивних регуляторів інноваційної активності;
- активному впровадженню управлінських технологій у здійснення соціально-економічних процесів тощо [9; 10].

Активізація соціо-інноваційної діяльності сприяє зростанню інтелектуального потенціалу країни, збільшенню її конкурентоздатності. Досягається вона тоді, коли базується на міцних знаннях, для досягнення яких, як зазначалось вище, необхідні відповідні, насамперед фінансові ресурси (табл. 1).

**Динаміка видатків зведеного бюджету України на
соціально-культурні галузі за 2005 – 2019 рр., млн грн**

Показники	Роки				2019 р. до 2005 р., разів
	2005	2010	2015	2019	
Видатки, без кредитування					
Освіта	26801,8	79826,0	114193,5	238758,7	8,8
Духовний і фізичний розвиток	3449,8	11525,4	16228,3	31550,1	10,6
Охорона здоров'я	15476,5	44745,4	71001,1	128384,6	8,6

Джерело: [11, с. 210].

Незважаючи на те, що за вказаний у табл. 1 період видатки зведеного бюджету на розвиток освіти, як і інших галузей соціально-культурної сфери, суттєво зросли, вони ще є вкрай недостатніми. Фінансування освіти та культурно-освітньої діяльності в Україні відбувається за так званим залишковим принципом.

Наша країна значно відстає від країн Європейського Союзу за показником перерозподілу валового внутрішнього продукту. В Україні він сягає 35–40%, тоді як, наприклад, у Німеччині – 47,4%, у Франції – 53,2%, у Швеції – 60%. А це, безперечно, стримує розвиток практично всіх видів інновацій, а саме:

- продуктивних, спрямованих на створення нових видів товарів і послуг, упровадження нових технологій обслуговування;
- організаційних, пов'язаних із розвитком інфраструктури та її модернізацією;
- маркетингових та управлінських, які передбачають застосування електронної системи управління.

Маркетингові інновації – це інноваційні способи планування та здійснення певної діяльності щодо управління поведінкою споживачів. П. Друкер зазначає, що маркетинг – це концепція управління фірмою, в центрі якої перебуває покупець, клієнт з їхніми потребами та запитами. Завдання фірми, підприємства – якнайкраще задовольнити ці потреби.

Цьому сприяє маркетинговий менеджмент – один із видів інноваційного менеджменту, використання якого позитивно впливає на забезпечення сталого розвитку, переорієнтацію соціально-економічного розвитку на інноваційні засади шляхом:

- активізації діяльності державних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування на впровадження соціальних інновацій;
- посилення ролі інвестиційної складової державного та місцевого бюджетів;
- запровадження програмно цільового управління;
- реформування соціальної сфери, яке має здійснюватися в результаті застосування різних чинників для активної участі в процесах як тих, хто безпосередньо отримує від реформування вигоду, так і тих, хто втрачає вигоду.

А тому трансформація соціальної сфери, всіх її складових має здійснюватись відбуватись так:

- моніторинг інноваційних змін;

– публічне обговорення здійснюваних трансформаційних процесів;
 – індивідуальний супровід зазначених процесів у соціальній сфері, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на інноваційній основі. Останньому сприяють наукові розробки та дослідження, кількість яких в Україні суттєво зменшилась (табл. 2).

Як видно із табл. 2, особливо значне зменшення відбулось у кількості дослідників, що, безперечно, негативно позначилось на виробництві конкурентоздатної продукції – відповідних товарів і послуг.

Таблиця 2

Динаміка кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок за 2017 – 2019 рр., осіб

Показники	Роки			2017–2019 рр., + , -
	2017	2018	2019	
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, од.	94274	88128	79262	-15012
з них:				
дослідники	59392	57630	51121	-8271
техніки	9144	8553	7470	-1674
допоміжний персонал	25738	21945	20671	-5067

Джерело: [11, с. 425].

Цьому певною мірою послуговували негативні процеси, які відбувались в освітній сфері. Так, останнім часом зменшується кількість студентів у закладах вищої освіти (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості студентів вищих навчальних закладів у розрахунку на 10 тис. населення 2010/11н. р. – 2019/20 н. р., тис. осіб

Показники	Навчальні роки				2010/11 н. р. – 2019/20 н. р., + , -
	2010/11	2015/16	2017/18	2019/20	
Кількість осіб, які навчались у коледжах, технікумах, училищах	79	53	49	41	-38
Кількість осіб, які навчались в університетах, академіях, інститутах	465	322	314	302	-163

Джерело: [11, с. 115].

Подібна тенденція також характерна для підготовки аспірантів (табл. 4).

Таблиця 4

Підготовка аспірантів у 2010–2019 рр.

Показники	Роки			2019 р. до 2010-2018 рр., + , -
	2010	2015	2019	
Кількість наукових установ і закладів вищої освіти, які мають аспірантуру, на кінець року	530	490	417	-113

продовження таблиці 4

Кількість аспірантів на кінець року, осіб	34653	28487	25245	-9408
Кількість осіб, зарахованих до аспірантури	10626	9813	7381	-3245
Кількість осіб, які закінчили аспірантуру	8290	7493	2913	-5377

Джерело: [11, с. 127].

Загалом, освіта, як відомо, виконує багато функцій, серед яких: формування передумов для інноваційного розвитку економіки країни та сприяння здійсненню розбудови конкурентоспроможної держави. Водночас сама освітня сфера має перейти на інноваційний шлях розвитку, що потребує активного впровадження нової освітньої парадигми, що передбачає:

- оновлення навчальних планів, адаптованих до сучасного періоду розвитку світової та вітчизняної економіки;
- формування в учнів, студентів інноваційного мислення, знань і компетенцій відповідно до вимог міжнародного ринку праці;
- активне впровадження в усі ланки освіти (навчання та виховання) інноваційних технологій, нестандартних інноваційних ідей.

Цьому, скажімо, у закладах вищої освіти сприяє активне використання потенціалу наукових і технологічних парків, бізнес-інкубаторів, залучення до їхньої діяльності не лише професорсько-викладацького складу навчального закладу, а й студентів. Це є одним із елементів реформування системи освіти, реалізації нової освітньої парадигми, спрямованої на:

- формування інтелектуального потенціалу країни;
- підготовку кадрів, здатних до професійної діяльності в економічній та соціальній сферах інноваційного типу. А тому зміст навчальних дисциплін має адаптуватись до потреб інноваційного розвитку економіки та суспільства. Досягнення конкурентоздатності держави, підготовки конкурентоспроможних фахівців потребує;
- забезпечення закладів освіти високопрофесійними педагогічними кадрами, які здатні до творчого пошуку. Цьому має сприяти використання нових технологій та Інтернету в процесі навчання педагогами, реально сприяючи особистому зростанню вихованців. Новітні технології відкривають шлях до нового типу навчання [12].

Серед новітніх (інноваційних) технологій мають набути поширення такі, як:

- методи проєктів;
- індивідуальні освітні траєкторії;
- тьюторство (індивідуальне наставництво) тощо.

Активне використання останніх дає змогу педагогу застосовувати широкі можливості для урізноманітнення навчального процесу. Саме все це разом з Інтернетом сприяє налагодженню освітньої діяльності в нинішній період пандемії коронавірусу.

В ринкових умовах, а також в умовах глобалізації важливо, щоб випускники начальних закладів мали не лише глибокі теоретичні знання, а й практичні навички, були озброєні аналітичними здібностями, інноваційним мисленням, здатністю до моделювання проблем, з якими, приміром, випускнику навчального закладу доведеться стикатись, а також з пошуком шляхів успішного розв'язання останніх.

В цьому контексті важливо використовувати позитивний досвід інших країн. Скажімо, в Німеччині і Франції значні кошти спрямовуються на соціальний захист студентів і кар'єрну підтримку професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти. В Німеччині створено центр професійної освіти – концерн «Сіменс», випускники якого після закінчення навчального закладу, маючи значний практичний досвід, можуть оперативнo вливатися у виробничий процес та забезпечувати зростання його ефективності. Саме досвід багатьох високорозвинених країн, зокрема у сфері підготовки конкурентоздатних фахівців, свідчить про успішне використання наявних у закладах вищої освіти парків наукового, дослідницького і технологічного характеру, ефективна діяльність яких сприяє:

- інтеграції закладів освіти, науки, підприємств;
- формуванню у студентів потреби щодо оволодіння ними новими видами сучасного обладнання на виробництві;
- розвитку інноваційного підприємництва у закладах освіти;
- поліпшенню взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці [13; 14].

Проте, не дивлячись на те, що в Україні на забезпечення останніх спрямовані наступні документи, зокрема: Державно-цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах на 2005–2010 роки», Закони України «Про освіту», «Про наукові парки», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інші, в діяльності українських вищих навчальних закладах освіти зазначені парки ще не набули належного розвитку.

А це означає, що сучасний стан науково-технічного прогресу, який забезпечив би конкурентоздатність держави, потребує нових підходів до успішного й прискореного розв'язання проблем, які наразі притаманні практично всім складовим освітньої сфери, зокрема: інфраструктурної, фінансової, кадрової тощо. При цьому не слід забувати, що «кадри вирішують все».

Тобто забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку України потребує перш за все підготовки висококваліфікованої, конкурентоздатної робочої сили, спроможної забезпечити сталий розвиток країни. Новий тип працівника повинен володіти високим рівнем економічної, професійної, технологічної культури, що потребує збільшення витрат на виконання наукових досліджень і розробок. Допоки вони є вкрай недостатніми (табл. 5).

Таблиця 5

Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за джерелами фінансування і за видами робіт у 2019 році, млн грн

Показник	Усього	у тому числі на виконання		
		фундаментальних наукових досліджень	прикладних наукових досліджень	науково-технічних (експериментальних) розробок
Витатки на виконання наукових досліджень і розробок	17254,6	3740,4	3635,7	9878,5
Кошти бюджету	6724,7	3425,2	2013,5	1286,0

продовження таблиці 5

Кошти організацій сектору вищої освіти	3,7	0,5	1,5	1,7
--	-----	-----	-----	-----

Джерело: [11, с. 427].

Наслідком такого підходу є те, що наразі професійно-кваліфікаційний склад працівників, скажімо, економічної сфери не задовольняє потреби різних галузей життєдіяльності держави, не відповідає запитам виробництва і потребам інноваційного розвитку, інтересам гармонійного розвитку особистості та зростанню високої освіченості нації – важливого чинника забезпечення конкурентоздатності держави. Однією з причин цього, на наш погляд, є те, що в Україні повільно впроваджується нова освітня парадигма, що освітня галузь тривалий час не належить до пріоритетних у сфері ресурсного забезпечення. Рівень оплати праці освітян все ще є одним із найнижчих серед галузей. Водночас, наприклад у працівників банків, сфер фінансування і кредитування, доходи у 4-5 разів перевищують доходи працівників освітньої сфери.

Водночас у зв'язку зі слабкою матеріально-технічною базою закладів освіти в Україні інтенсивність праці освітян у нашій країні значно вища, ніж, скажімо, у США, а рівень її оплати у сотні разів є нижчим. Середньомісячні доходи, наприклад, професора США вищі, ніж у водія міського автобуса у 4 рази, працівника промисловості – втричі.

Подібні тенденції характерні також для Німеччини, Великобританії, Франції, інших країн Європейського Союзу, Японії тощо.

Внаслідок такого оцінювання праці вчителя, вихователя, викладача закладу вищої освіти в Україні відбувається:

- зниження престижу освіти й знань;
- посилення міграції з України високоосвічених кадрів;
- погіршення професійно-кваліфікованої та вікової структури працівників перш за все в тих галузях, які забезпечують інноваційний і сталий розвиток країни, її конкурентоздатність [15].

Висновки. Отже, як показує світова практика, без належного оцінювання знань, без підвищення освітнього рівня населення неможливо забезпечити підвищення продуктивності праці, досягти активного впровадження нових технологій в усі сфери виробництва й ефективного використання ресурсів, що є важливою передумовою для сталого соціально-економічного розвитку нашої держави.

Література

1. Гаращук О. В., Куценко В. І. Якісна освіта – об'єднуюча сила української держави. Київ : Вид-во Європейського університету, 2020. 303 с.
2. Крамаренко А. Ідеї освіти для сталого розвитку як основні орієнтири процесу формування еколого орієнтованого фахівця початкової освіти. *Молодь і ринок*. 2015. № 5 (124). С. 19–23.
3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/52015-18245>

4. Амоша О. І., Землянкін А. І., Моїсеєв Г. В. Сучасні підходи щодо здійснення взаємодії академічної науки, освіти і промислового виробництва. *Економіка та держава*. 2007. № 3. С. 4–7.
5. Третяк В. П. Управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації : моногр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 317 с.
6. Шевченко В., Савченко І. Підготовка кваліфікованих робітників сфери послуг в умовах євроінтеграційних процесів. *Професійно-технічна освіта*. 2017. № 3. С. 18–22.
7. Стойчик Т. Підготовка конкурентоздатних фахівців у закладах професійної освіти: практичний аспект. *Професійно-технічна освіта*. 2018. № 2. С. 35–38.
8. Висоцька Л. Інформаційно-освітнє середовище у підготовці майбутніх фахівців. *Професійно-технічна освіта*. 2018. № 2. С. 39–42.
9. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів : навч. посіб. Київ : ДУТ, 2014. 140 с.
10. Тридід О. М., Світлична В. С. Активізація людського капіталу в системі професійної підготовки. *Новий Колегіум*. 2011. № 2. С. 49–54.
11. Статистичний щорічник України за 2019 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 465 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf
12. Кучинський М. Модернізація професійно-технічної освіти в контексті розвитку людського капіталу України на період до 2020 року. *Професійно-технічна освіта*. 2017. № 1. С. 5–9.
13. Мудра О. Особливості взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці. *Схід*. 2012. № 5 (119). С. 35–40.
14. Огаренко Т. Ю. Аналіз особливостей попиту на освітні послуги з метою прогнозування. *Вища школа : наук. практ. видання*. 2009. № 10. С. 86–98.
15. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Вип. 41. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. 505 с.

References

1. Garashchuk, O. V. & Kutsenko, V. I. (2020). *Yakisna osvita – obyednuyuucha syła ukrayinskoyi derzhavy* [Quality education is the unifying force of the Ukrainian state]. Kyiv: European University Publishing House [in Ukrainian].
2. Kramarenko, A. (2015). *Ideyi osvity dlya staloho rozvytku yak osnovni oriyentyry protsesu formuvannya ekoloho oriyentovanoho fakhivtsya pochatkovoyi osvity* [Ideas of education for sustainable development as the main guidelines of the process of forming an environmentally oriented specialist in primary education]. *Molod' i rynok – Youth and the market*, 5 (124), 19-23 [in Ukrainian].
3. President of Ukraine (2015). *Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020»» № 5/2015 vid 12 sichnya 2015 roku* [Decree of the President of Ukraine «On the Strategy of Sustainable Development « Ukraine

- 2020»» № 5 / 2015 of January 12, 2015]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/52015-18245> [in Ukrainian].
4. Amosha, O. A., Zemlyankin, A. I. & Moiseyev, H. V. (2007). Suchasni pidkhody shchodo zdiysnennya vzayemodiyi akademichnoyi nauky, osvity i promyslovoho vyrobnytstva [Modern approaches to the interaction of academic science, education and industrial production]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 3, 4-7 [in Ukrainian].
 5. Tretyak, V. P. (2014). Upravlinnya rozvytkom sotsialnoyi infrastruktury Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi [Management of development of social infrastructure of Ukraine in the conditions of globalization]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
 6. Shevchenko, V. & Savchenko, I. (2017). Pidhotovka kvalifikovanykh robotnykiv sfery posluh v umovakh yevrointehratsiynykh protsesiv [Training of skilled workers in the service sector in the context of European integration processes]. *Profesiyno-tekhnichna osvita – Vocational and technical education*, 3, 18-22 [in Ukrainian].
 7. Stoychyk, T. (2018). Pidhotovka konkurentozdatnykh fakhivtsiv u zakladakh profesiynoyi osvity: praktychnyy aspekt [Training of competitive specialists in vocational education institutions: practical aspect]. *Profesiyno-tekhnichna osvita – Vocational and technical education*, 2, 35-38 [in Ukrainian].
 8. Vysotska, L. (2018). Informatsiyno-osvitnye seredovyshe u pidhotovtsi maybutnikh fakhivtsiv [Information and educational environment in the training of future professionals]. *Profesiyno-tekhnichna osvita – Vocational and technical education*, 2, 39-42 [in Ukrainian].
 9. Vyshnivskyy, V. V., Hnidenko, M. P., Haydur, H. I. & Ilyin, O. O. (2014). Orhanizatsiya dystantsiynoho navchannya. Stvorennya elektronnykh navchal'nykh kursiv ta elektronnykh testiv: navchal'nyy posibnyk [Organization of distance learning. Creating e-learning courses and e-tests: a textbook]. Kyiv: DUT [in Ukrainian].
 10. Trydid, O. M. & Svitlychna, V. S. (2011). Aktyvizatsiya lyudskoho kapitalu v systemi profesiynoyi pidhotovky [Activation of human capital in the system of professional training]. *Novyy Kolehium – New college*, 2, 49-54 [in Ukrainian].
 11. State Statistics Service of Ukraine (2020). Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2019 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf [in Ukrainian].
 12. Kuchynskyy, M. (2017). Modernizatsiya profesiyno-tekhnichnoyi osvity v konteksti rozvytku lyudskoho kapitalu Ukrayiny na period do 2020 roku [Modernization of vocational education in the context of human capital development of Ukraine for the period up to 2020]. *Profesiyno-tekhnichna osvita – Vocational and technical education*, 1, 5-9 [in Ukrainian].
 13. Mudra, O. (2012). Osoblyvosti vzayemodiyi rynku osvitnikh posluh ta rynku pratsi [Features of the interaction of the market of educational services and the labor market]. *Skhid – East*, 5 (119), 35-40 [in Ukrainian].
 14. Oharenko, T.Yu. (2009). Analiz osoblyvostey popytu na osvitni posluhy z metoyu prohnozuvannya [Analysis of the peculiarities of the demand for educational

- services for forecasting purposes]. *Vyshcha shkola: naukovu praktychne vydannya – Higher school: science. practice. edition, 10*, 86-98 [in Ukrainian].
15. Editorial Board (2015). Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta innovatsiyini metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problem. *Zbirnyk naukovykh prats'*. Vypusk 41 [Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems. Collection of scientific works. Issue 41]. Kyiv-Vinnytsia: Firm «Planer», Ltd [in Ukrainian].

Статтю отримано 28 березня 2021 р.

Article received March 28, 2021

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368.914

JEL classification: H55, J26

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.022>

Людмила АЛЕКСЕЄНКО,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету,
вул. Дністровська, 32, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна,
e-mail: l.alekseienko@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4840-0188>

НАКОПИЧУВАЛЬНА СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ДИСКУРС

Алексеєнко Л. Накопичувальна система пенсійного забезпечення в Україні: теоретико-прикладний дискурс. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 22–32. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.022>

Alekseyenko, L. (2021). Nakopychuvalna systema pensiinoho zabezpechennia v Ukraini: teoretyko-prykladnyi dyskurs. [Accumulative pension system in Ukraine: theoretical and applied discourse]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 22–32. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.022>

Анотація

Вступ. Дослідження теоретичних і емпіричних аспектів накопичувальної системи пенсійного забезпечення має сприяти виявленню закономірностей та суперечностей її розвитку в соціумі. Для проведення дієвої економічної політики щодо запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення необхідно визначити теоретичний концепт моделі активної ролі держави в суспільно-економічних процесах чи поміркованої ліберальної моделі. Реформування системи

© Людмила Алексеєнко, 2021.

пенсійного забезпечення є доволі тривалим процесом і потребує як визначення основних напрямів, принципів і заходів розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення, так і зміни цінностей, принципів та норм поведінки громадян.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичного концепта, тенденцій, проблем накопичувальної системи пенсійного забезпечення та напрямів її запровадження в соціум.

Методи дослідження базуються на діалектичному методі наукового пізнання і системному підході до пізнання економічних явищ і процесів, теоретичного узагальнення, систематизації, що дало змогу розкрити проблематику накопичувальної системи пенсійного забезпечення на основі теоретичних концепцій і економіко-статистичного аналізу показників демографічного навантаження населенням допрацевдатного та післяпрацевдатного віку.

Результати. Проведено моніторинг показників, які впливають на запровадження другого рівня пенсійної системи. Проаналізовано динаміку показників демографічного навантаження населенням допрацевдатного та післяпрацевдатного віку. Сконцентровано увагу на особливостях оплати праці найманих працівників та кінцевих споживчих витрат домогосподарств і сектору загального державного управління. З'ясовано, що загалом громадяни належать до старого населення, тому для попередження подальшого погіршення співвідношення між віковими групами доцільно підвищити дієвість системи соціального страхування. Обґрунтовано доцільність приділяти більшу увагу актуарній статистиці для визначення майбутніх розмірів пенсій і точного їх розрахунку.

Перспективи. Подальші дослідження важливо зосередити на підвищенні ефективності багатокomпонентної накопичувальної системи пенсійного забезпечення у контексті забезпечення відповідності цінностям, принципам і нормам соціуму.

Ключові слова: соціальний захист населення, накопичувальна система пенсійного забезпечення, показники демографічного навантаження населенням, домогосподарства, сектор загального державного управління, доходи населення.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 1, бібл.: 14.

Lyudmyla ALEKSEYENKO,

Dr. of Econ., Professor,

Head of the Department of Management and Administration,
Ivano-Frankivsk Education and Research Institute of Management,

West Ukrainian National University,

32 Dniesterska Str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine,

e-mail: l.alekseienko@wunu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4840-0188>

ACCUMULATIVE PENSION SYSTEM IN UKRAINE: THEORETICAL AND APPLIED DISCOURSE

Abstract

Introduction. *The study of theoretical and empirical aspects of the accumulative pension system should help to identify patterns and contradictions of its development in society. In order to conduct an effective economic policy on the introduction of a funded pension system, it is necessary to define a theoretical concept of a model of the active role of the state in socio-economic processes or a moderate liberal model. Reforming the pension system is a rather long process and requires both the definition of the main directions, principles and measures for the development of the funded pension system, and changes in the values, principles and norms of behavior of citizens.*

The purpose is to substantiate the theoretical concept, trends, problems of the accumulative pension system and the directions of its introduction into society.

Research methods are based on the dialectical method of scientific knowledge and a systematic approach to knowledge of economic phenomena and processes, theoretical generalization, systematization, which allowed to reveal the problems of the accumulative pension system based on theoretical concepts and economic-statistical analysis of demographic load of working age and after working age.

Results. *The indicators influencing the introduction of the second level of the pension system were monitored. The dynamics of indicators of demographic load of the population of pre-working and post-working age is analyzed. The focus is on the peculiarities of wages and final consumer expenditures of households and the general government sector. It was found that in general, citizens belong to the elderly population, so to prevent further deterioration of the ratio between age groups, it is advisable to increase the effectiveness of the social insurance system. The expediency of paying more attention to actuarial statistics to determine the future size of pensions and their exact calculation is substantiated.*

Prospects. *Further research is important to focus on improving the efficiency of the multi-component funded pension system in the context of ensuring compliance with the values, principles and norms of the society.*

Keywords: *social protection of the population, accumulative pension system, indicators of demographic burden of the population, households, general government sector, household incomes.*

Formulas: 0, fig.: 2, tab.: 1, bibl.: 14.

Постановка проблеми. Сучасна динаміка суспільного розвитку характеризується зміною структури соціально-економічних цінностей суспільства і значенням та роллю людини. Система пенсійного забезпечення є важливою складовою економічної системи держави, а фінансове забезпечення пенсійного захисту населення є основою гарантування довготермінової макроекономічної та соціальної стабільності. Перший заступник директора-розпорядника МВФ Дж. Окамото (2020) визнає, що американці, які пережили Велику депресію, все життя залишаються заощадливими [1, с. 10].

Суспільний розвиток суттєво впливає на національну ідентифікацію і добробут людей. Розвиток суспільних відносин супроводжувався структурними змінами у реалізації фінансової політики держави, інституційним удосконаленням механізмів пенсійного забезпечення, що зумовлює необхідність розвитку накопичувальної

системи пенсійного забезпечення, розкриття її сутності як складової соціальної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Розширення сегментів ринкових відносин зумовлює перехід від одного типу соціоекономічної системи до іншої. Це складний процес, оскільки відбувається трансформація, яка зумовлює дезінтеграцію соціо-економічного порядку (хаос, руйнування, зневіра) або новий соціоекономічний порядок (мобілізація, нововведення, розвиток). В українських наукових колах сформовано практично однотайну позицію щодо доцільності запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили О. Барановський, В. Дем'янишин, Т. Кізіма, З. Лободіна [2, с. 69–85], О. Петрушка [3, с. 124], М. Ріппа, Н. Ткаченко, О. Тулай [4, с. 103–110]. Незважаючи на ґрунтовні наукові праці з досліджуваної тематики, є питання, що потребують поглибленого дослідження, зокрема дотепер не сформовано єдиної точки зору щодо того, яким має бути пенсійне забезпечення і місце накопичувальної системи пенсійного забезпечення у фінансовій науці й соціумі.

Метою дослідження є визначення теоретичного концепта, тенденцій, проблем накопичувальної системи пенсійного забезпечення та обґрунтування напрямів її запровадження в соціум.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація зумовлює метаморфози відкритості й закритості соціуму, яким відповідають цінності, принципи й норми. Реформування системи пенсійного забезпечення є тривалим процесом, який потребує як визначення основних напрямів, принципів і заходів модернізації, так і зміни цінностей, принципів та норм поведінки громадян. Важливим етапом пенсійної реформи була систематизація та науково обґрунтоване планування її проведення. З. Лободіна, В. Дем'янишин, Т. Кізіма визнають невідповідність між спробами держави забезпечити ефективний соціальний захист громадян та її фінансовими можливостями щодо практичної реалізації таких заходів [2, с. 76].

В умовах динамічного розвитку соціальної сфери особливої уваги заслуговують фінансові аспекти досягнення накопичувальною системою пенсійного забезпечення оптимальності функціонування, оскільки ця система змушена реагувати на системні зміни соціуму. Сучасні концепції соціальних систем, теорії ресурсної залежності, теорії життєвих циклів, структурно-ситуаційні та неоінституціональні підходи дають змогу науково обґрунтувати особливості функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення й адаптації кожного працівника до основних постулатів цієї системи. В монографії «Соціальний захист населення України» (2009) зазначено, що висока невизначеність ще більше ускладнює прогнозування впливу багатьох змін на поведінку населення [5, с. 10].

Для проведення дієвої економічної політики щодо розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення необхідно визначити теоретичну концепцію, що відповідатиме основним постулатам політики. Вибір концепції залежить від мети української економічної політики, а також від стартових передумов, під які варто обирати теоретичний концепт моделі активної ролі держави в суспільно-економічних процесах чи поміркованої ліберальної моделі.

Основною метою національної пенсійної реформи є досягнення соціальної справедливості у виплаті пенсій з урахуванням як трудового вкладу, так і диференціації підходу до визначення розміру виплат залежно від тривалості страхового стажу і розміру внесків. За солідарної моделі пенсія залежить від страхового стажу, віку, індивідуального коефіцієнта заробітної плати, коефіцієнта вартості одного року стажу, який визначатиме держава, а також показника середньої заробітної плати, який також розраховуватиме держава. Зазначимо, що фінансова розбалансованість солідарної пенсійної системи потребує запровадження персоналізованого пенсійного страхування і відповідно підвищення індивідуальної відповідальності громадян за власний добробут у майбутньому.

Сучасне суспільство вступило в період соціальної невизначеності, виникнення політичних, військових, техногенних і соціальних ризиків, що створює ситуацію зникнення демаркації між суспільством, колективом і особистістю. Відбувається примусова індивідуалізація і розпад традиційних суспільних зв'язків у контексті просторових позицій. За накопичувальної пенсійної системи кожному працівнику відкривається індивідуальний пенсійний рахунок, на який роботодавець та / або сам працівник сплачує пенсійні внески. Працівник має право власності на свої пенсійні накопичення або його спадкоємці. Тому пенсія з накопичувальної системи залежатиме винятково від того, скільки внесків роботодавець та / або працівник перерахував на пенсійний рахунок працівника, а також, який інвестиційний дохід ці внески заробили.

Приватний простір стає механізмом соціальної диференціації, оскільки, по-перше, чим довше людина накопичує, тим більша буде у пенсійній виплаті частка доходу. По-друге, пенсійні внески, які сплачуються на користь працівника, інвестуються в різні фінансові інструменти, тому інвестиційний дохід отримує тільки власник.

Визнання приватного простору як нової соціальної реальності унеможливило повернення до колективістських практик та актуалізує проблематику розробки і підтримки солідарних практик, що розширюють простір реалізації капіталу і накопичення особистості. Вчений-економіст Ф. Найт у своїй класичній праці «Ризик, невизначеність і прибуток» розвинув теорію відмінностей між невизначеністю і ризиком [6, с. 460–464]. Його бачення невизначеності зводиться до відсутності достатньої кількості інформації, що дає змогу звести ймовірність до мінімуму, а ризик – це кількість, що піддається виміру, хоча точний результат може бути невідомий, але ймовірність декількох найбільш можливих подій може бути визначеною.

Фахівці вважають, що внаслідок пандемії 2020 р. у найближчі п'ять років обсяги виробництва скоротяться на 28 трлн дол. США [7]. Відповідно держави коригують зобов'язання за бюджетними витратами, що впливає на здійснення нових інвестицій і їхню синхронізацію. Також наслідки пандемії і зміни клімату зумовлять корекцію життя й джерел заробітку населення, особливо соціально уразливих груп.

Процес переходу від теоретичних концепцій до прикладних упроваджень має базуватися на застосуванні методології фінансової політики, що дасть змогу перевірити адекватність обраних теорій конкретній економічній ситуації. Поділяємо точку зору О. Петрушки, що в разі запровадження загальнообов'язкового пенсійного накопичувального страхування доцільно обирати помірковану стратегію, яка передбачає його поступове запровадження та мінімізацію можливих ризиків як у короткотерміновій, так і в довготерміновій перспективах [3, с. 124].

Поступальність запровадження другого рівня пенсійної системи відбувається в процесі трансформації спеціальних пенсійних виплат у додаткові пенсійні виплати за рахунок накопичувального пенсійного фонду [8; 9]. Для послідовної реалізації накопичувальних елементів у пенсійну систему держави необхідно: досягти стійкого рівня довіри населення до цієї системи; забезпечити політико-економічну стабільність у державі; активізувати інвестиційний процес як у фінансовому, так і в реальному сегментах економіки для застосування накопичувальних моделей; з урахуванням вимог форсованої цифровізації сприяти розвитку цілісної фінансової інфраструктури; підвищити відповідальність регуляторів за діяльність учасників накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Загалом становлення накопичувальної системи пенсійного забезпечення сприятиме залученню населення до активної участі у розвитку фондового ринку, підвищенню рівня відповідних знань і особистої відповідальності громадян за забезпечення власного добробуту та підвищення соціального захисту [5, с. 143].

У процесі запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення передбачалися різноманітні професійні пенсійні програми. Так, програма № 1 дає право на отримання пенсійних виплат у разі досягнення 50 років при стажі роботи на шкідливих професіях (Список № 1), до наявного єдиного соціального внеску в розмірі 22% від нарахованої зарплати необхідно додатково перераховувати ще 15%; програма № 2 дає право на отримання пенсійних виплат в разі досягнення 55 років (Список № 2), до обов'язкового єдиного соцвнеску необхідно додатково перераховувати ще 7%; програма № 3 дає можливість добровільно взяти участь у накопичувальній професійній пенсійній системі на умовах, визначених у колективних договорах.

Особливої уваги заслуговує демографічна ситуація в Україні. За станом на 1 грудня 2020 р. чисельність населення в Україні становила 41629,9 тис. осіб, а впродовж січня-листопада 2020 р. зменшилася на 272,5 тис. осіб [10]. Основним показником старіння є частка осіб віком 65+ у загальній чисельності населення. Коефіцієнт старіння можна доповнювати показником довголіття, який вимірюється часткою осіб віком 80+ у чисельності населення віком 60+. Розрахунок цих показників, здійснений на основі даних про чисельність населення України зазначеного віку, свідчить про те, що загалом громадяни належать до старого населення. Причому рівень старіння має тенденцію до зростання як серед чоловіків, так і жінок (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти старіння та довголіття населення України за статтю

(%, на 1 січня наступного року)

	2010		2015		2019	
	Коефіцієнти		Коефіцієнти		Коефіцієнти	
	Старіння	довголіття	старіння	довголіття	старіння	довголіття
Усе населення	15,3	16,8	15,9	15,6	17,1	18,8
Чоловіки	11,0	12,2	11,4	11,8	12,4	14,3
Жінки	19,0	19,3	19,7	17,7	21,2	21,3

Джерело: розраховано автором за [11, с. 20–29; 12, с. 18–26; 13, с. 26–34].

У 1991–2019 рр. динаміка показників демографічного навантаження населенням до- та післяпрацевдатного віку була протилежною. Це підтверджують відповідні лінійні рівняння тренда: в першому випадку значення показника в середньому зменшилося на 10,7 од., в другому – зросло на 3,6 од. (рис. 1). Навантаження населенням допрацевдатного віку скоротилася з 389 осіб (максимальний рівень) в 1991 р. до 237 (мінімальний рівень) у 2009 р., або на 39,1 %. Проте впродовж наступних років відбулося поступове зростання – до 272 осіб в 2019 р. (14,8 %). Показник демографічного навантаження населенням післяпрацевдатного віку повільно зростав до 2001 р. (на 10% з 1991 р.), надалі зменшився до мінімальних значень у 2007–2009 рр., а з 2010 р. почав стрімко зростати – на 25,9% у 2019 р. Отже, співвідношення між зазначеними віковими групами погіршувалося, навіть за зростання показника демографічного навантаження населенням допрацевдатного віку (2009–2019 рр.), оскільки воно було помітно повільнішим, ніж для населення післяпрацевдатного віку.

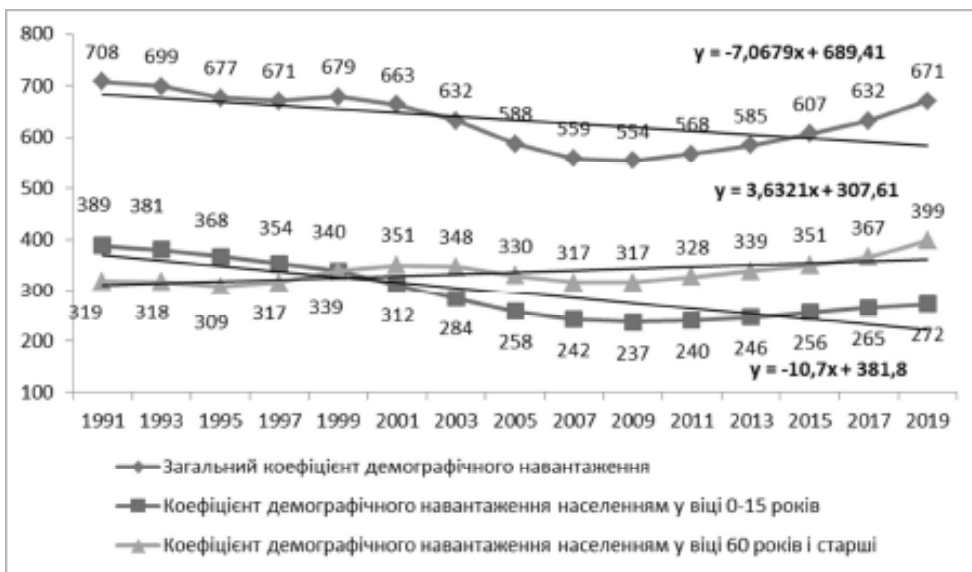

Рис. 1. Динаміка показників демографічного навантаження населення України у віці 16–59 років за 1991–2019 рр. (осіб, на 1 січня наступного року).

Джерело: побудовано автором за [11, с. 38; 13, с. 23–25].

Для показника загального навантаження у 1991–2019 рр. характерна тенденція до зменшення, проте до 2009 р. відбувалося його поступове скорочення до мінімального значення (554 особи, або на 21,8%), яке змінилося доволі швидким зростанням – на 21,1% у 2019 р.

Для нової генерації позитивних змін і попередження подальшого погіршення співвідношення між віковими групами доцільно підвищити дієвість системи соціального страхування, яка має охоплювати обов'язковість медичного страхування для працівників суб'єктів господарювання, страхування від нещасних випадків на виробництві для працівників підприємств з високим ступенем ризику, шкідливими

умовами виробництва та високим рівнем травматизму. В умовах, споріднених з пандемією-2019, особливої уваги заслуговує добровільне страхування на випадок непрацевлаштування після військової строкової служби чи закінчення навчання, а також обов'язковість страхування фізичних осіб на випадок втрати здоров'я та працездатності під час подорожі за кордон. Ж. Франсуа та Й. Нарітомі (2021) зазначають, що своєчасність виплати допомоги з використанням полісів страхування в разі звільнення чи переходу на іншу роботу є гарантом підтримки фізичного, морального та економічного станів людини [14].

Ефективність пенсійного забезпечення залежить від доходів населення, до яких належить заробітна плата, прибуток та змішаний дохід, доходи від власності, соціальні допомоги, соціальні та поточні трансферти. У 2020 р. доходи населення досягнули 3972,4 млрд грн, витрати – 3989,4 млрд грн, зменшення заощаджень – 17,0 млрд грн; наявний дохід у розрахунку на одну особу становив 73355 грн [10]. Обсяги оплати праці найманих працівників та кінцевих споживчих витрат домогосподарств і сектору загального державного управління як складових ВВП України (у фактичних цінах) упродовж 2010–2019 рр. характеризувалися чіткою тенденцією до зростання. Оплата праці найманих працівників у 2019 р. порівняно з 2018 р. зросла на 17,2%, а з 2010 р. – в 3,3 рази. Середня номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ та організацій у грудні 2020 р. становила 14179 грн, що у 2,8 рази вище рівня мінімальної заробітної плати (5000 грн). Порівняно із листопадом розмір середньої номінальної заробітної плати збільшився на 18,3%, а за останні 12 місяців (відносно грудня 2019 р.) – на 15,6%.

Кінцеві споживчі витрати домогосподарств у 2019 р. збільшилися порівняно з попереднім роком на 21,1%, а з 2010 р. – в 3,3 рази, найвищі темпи приросту простежувались у 2011 р. та в 2017–2019 рр. Кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління в 2019 р. порівняно з 2018 р. зросли на 7,0%, а з 2010 р. – в 3,8 рази, найшвидше вони збільшувалися в 2015 р і 2017 р. У постійних цінах 2010 р. динаміка ВВП і кінцевих споживчих витрат суттєво відмінна, зокрема кінцеві споживчі витрати домогосподарств у 2019 р. порівняно з 2018 р. зросли на 7,4%, а з 2010 р. – на 30,1%, тобто зріс фізичний обсяг кінцевого споживання. Кінцеві витрати сектору загального державного управління в 2019 р. порівняно з 2018 р. зменшилися на 6,5%, а з 2010 р. – зросли на 1,2%.

Змінювалася також питома вага зазначених складових ВВП (рис. 2). Зокрема, питома вага оплати праці найманих працівників з 2012 р. до 2016 р. зменшувалася (на 13,6 в.п.), а в 2017–2019 р. – зростала (на 6,8 в.п.). Питома вага кінцевих споживчих витрат домогосподарств збільшувалась до 2013 р., в 2014–2018 рр. коливалася в межах від 66,3% до 68,5%, а в 2019 р. досягла максимуму – 74,3%.

Питома вага кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління у 2010–2019 рр. коливалася несуттєво (від 17,4% до 20,8%).

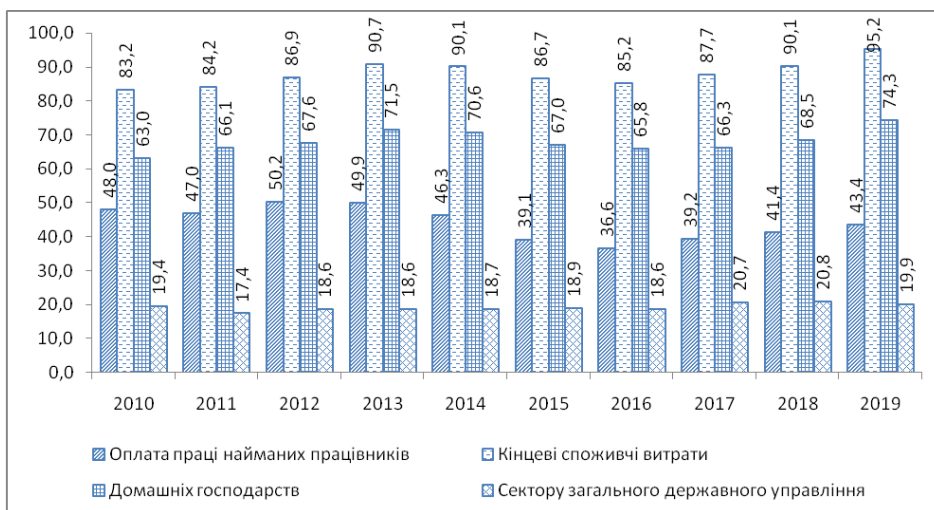

Рис. 2. Динаміка питомої ваги окремих складових ВВП України в 2010–2019 рр. (%)
Джерело: побудовано автором за [11, с. 20–29; 12, с. 18–26; 13, с. 26–34].

Висновки. Глобальний світ вступив в турбулентний період, що знаменує становлення нової генерації метаморфоз і більш складних факторів суспільного відтворення. В історичному контексті трансформація пенсійної системи є довготривалим та суперечливим процесом, тому теоретичний концепт становлення багатокомпонентної накопичувальної системи пенсійного забезпечення має визначати цінності, принципи й норми соціуму. Особливу увагу варто приділити визначенню майбутніх розмірів пенсій і актуарній статистиці, оскільки недостатньо інформації щодо даних, які необхідні для точного розрахунку цих пенсій.

Флуктуація економічних відносин у процесі запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення може привести до дезінтеграції або інтеграції соціуму. Для досягнення ефективності накопичувальної системи пенсійного забезпечення доцільно активізувати розвиток соціального страхування (обов'язкове медичне страхування для працівників суб'єктів господарювання, страхування від нещасних випадків на виробництві, страхування на випадок непрацевлаштування).

Перспективи подальших досліджень. Багатогранність людського життя не вичерпується трудовою діяльністю і необхідно враховувати потреби людини як особистості на всіх етапах життєдіяльності. Фахівці МВФ визнають, що безпека життєдіяльності громадян стане можливою тільки в умовах безпеки кожного, тому тільки спільними зусиллями можна подолати значну невизначеність та економічні труднощі [7, с. 11]. Запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення зумовить зміну приватного простору як інструмента соціальної сегрегації і підвищить роль цивільно-економічних інтеграторів пенсійного забезпечення громадян.

Література

1. Geoffrey Okamoto. Nightmare Uncertainty. In the COVID-19 world, risk has become riskier. *Finance and Development*. 2020. September. P. 12–16.

2. Лободіна З., Дем'янишин В., Кізіма Т. Організаційно-методичні засади вдосконалення планування видатків бюджету держави на соціальний захист сімей з дітьми. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 1. С. 69–85.
3. Петрушка Олена. Накопичувальна система державного пенсійного страхування: переваги та ризики запровадження в Україні. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 1. С. 119–127.
4. Alekseyenko Lyudmyla, Tulai Oksana, Petrushenko Yuriy, Kuznietsov Andriy, Derkash Julia. Affordable housing for internally displaced persons: The priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. 18(1). P. 101–113.
5. Соціальний захист населення України : монографія / І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К. : НАДУ, 2009. 184 с.
6. Rakow Tim. Risk, uncertainty and prophet: The psychological insights of Frank H. Knight. *Judgment and Decision Making*. 2010 October. Vol. 5. No. 6. P. 458–466.
7. Georgieva Kristalina, Shah Rajiv J. How Governments Can Create a Green, Job-rich Global Recovery. URL: <https://blogs.imf.org/2020/12/04/how-governments-can-create-a-green-job-rich-global-recovery/> (дата звернення: 20.01.2021).
8. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України № 1057-IV від 09.07.2003 р. Дата оновлення: 17.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення: 20.01.2021).
9. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України № 3668-VI від 08.07.2011 р. Дата оновлення: 07.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text> (дата звернення: 20.01.2021).
10. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.01.2021).
11. Населення України за 2018 рік. Демографічний щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 187 с.
12. Населення України за 2015 рік. Демографічний щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 119 с.
13. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2020 року. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 344 с.
14. G. François, J. Naritomi. Job Displacement Insurance and (the Lack of) Consumption-Smoothing. *American Economic Review*, 111 (3). 2021. P. 899–942.

References

1. Geoffrey Okamoto (2020). Nightmare Uncertainty. In the COVID-19 world, risk has become riskier. *Finance and Development*, September, 12-16 [in English].
2. Lobodina, Z, Demianyshyn, V, Kizyma, T. (2020). Organizational and methodological principles of improving the planning of state budget expenditures on social protection of families with children. [Organizational and methodological principles of improving the planning of state budget expenditures on social protection of families with children]. *Visnyk Ternopil'skogo nacional'nogho ekonomichnogho universytetu*. [Bulletin of Ternopil National Economic University]. 1, 69–85 [in Ukrainian].

3. Petrushka, Olena. (2015). Nakopychuvalna systema derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia: perevahy ta ryzyky zaprovadzhennia v Ukraini [Accumulative system of state pension insurance: advantages and risks of introduction in Ukraine]. *Svit finansiv* – [The world of finance], 1, 119-127 [in Ukrainian].
4. Lyudmyla Alekseyenko, Oksana Tulai, Yuriy Petrushenko, Andriy Kuznietsov and Julia Derkash (2021). Affordable housing for internally displaced persons: The priorities for investment and development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*: 18(1): 101-113 [in English].
5. Socialnyi zakhyst naselennia Ukrainy (2009): monohrafia [Social protection of the population of Ukraine: monograph] / I. F. Ghnybidenko, M. V. Kravchenko, O. F. Novikova ta in.; za red. V. M. Vakulenko, M. K. Orlatogho. K. : NADU; 184 p. [in Ukrainian].
6. Rakow Tim (2010). Risk, uncertainty and prophet: The psychological insights of Frank H. Knight. *Judgment and Decision Making*. October; 5(6); 458–466 [in English].
7. Georgieva Kristalina, Shah Rajiv J. (2021). How Governments Can Create a Green, Job-rich Global Recovery. Retrieved from <https://blogs.imf.org/2020/12/04/how-governments-can-create-a-green-job-rich-global-recovery/> (available at: Januar 20, 2021) [in English].
8. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia: Zakon Ukrainy № 1057-IV vid 09.07.2003 r. [About non-state pension provision: Law of Ukraine, № 1057-IV of July 9, 2003]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (available at: Januar 20, 2021) – [in Ukrainian].
9. Pro zakhody shhodo zakonodavchoho zabezpechennia reformuvannia pensiinoi systemy: Zakon Ukrainy № 3668-VI vid 08.07.2011 r. [About measures concerning legislative maintenance of reforming of pension system: Law of Ukraine, № 3668-VI of July 8, 2011]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text> (available at: Januar 20, 2021) [in Ukrainian].
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrived from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed: January 20, 2021) [in Ukrainian].
11. Naselennia Ukrainy za 2018 rik. (2019) Demografichniy shhorichnyk. [The population of Ukraine in 2018. Demographic Yearbook]. K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] 187 p. [in Ukrainian].
12. Naselennia Ukrainy za 2015 rik (2019). Demografichniy shhorichnyk [The population of Ukraine in 2015. Demographic Yearbook]. K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. 119 p. [in Ukrainian].
13. Rozpodil postiinogo naselennia Ukrainy za stattiu ta vikom na 1 sichnia 2020 roku. Statystychnyj zbirnyk (2020). [Distribution of the permanent population of Ukraine by sex and age as of January 1, 2020. Statistical collection]. K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. 344 p. [in Ukrainian].
14. Gerard, François, and Joana Naritomi (2021). Job Displacement Insurance and (the Lack of) Consumption-Smoothing. *American Economic Review*, 111 (3), 899-942 [in English].

Статтю отримано 5 лютого 2021 р.

Article received February 5, 2021

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 331.556.4

JEL classification: F22, I15

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.033>

Роман ЗВАРИЧ,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: romazvarych@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-3741-2642

Людмила КНИШ,

студентка 1 курсу ОС «магістр» Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин ім. Б. Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська 11, м. Тернопіль, 46020, Україна,
e-mail: liudmylaknysh99@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1027-725X

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РЕГІОНАЛЬНУ СТРУКТУРУ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ

Зварич Р., Книш Л. Вплив пандемії COVID-19 на регіональну структуру міжнародних міграційних потоків. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 33–45. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.033>

Zvarych, R., Knysh, L. (2021). Vplyv pandemii COVID-19 na rehionalnu strukturu mizhnarodnykh mihratsiinykh potokiv [Impact of the COVID-19 pandemic on the regional

© Роман Зварич, Людмила Книш, 2021.

structure of international migration flows]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 33–45. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.033>

Анотація

Вступ. Міжнародна міграція нині стала глобальним процесом, який торкнувся населення всіх країн і континентів. Водночас як перед світом, так і перед мігрантами виникає новий додатковий бар'єр – пандемія COVID-19, що різко вплинула на всі форми мобільності людей. Саме коронакриза як найгостріша криза сьогодення є основною проблемою міжнародних мігрантів у поєднанні з її наслідками: загроза людським життям, глобальний економічний занепад, зниження інтенсивності міграційних потоків, криза медицини; а перед урядами країн ставляться додаткові завдання – пошук рішення для компенсування економічних спадів. Крім того, міжнародні міграційні процеси в період кризи COVID-19 характеризуються такими особливостями: слабкий попит на робочу силу, а отже, знижується рівень зайнятості; стійкі суворі обмеження на поїздки; зниження рівня доходів. Окрім трудових мігрантів, з проблемами стикаються інші категорії міжнародних мігрантів – біженці та шукачі притулку. Війни, катаклізми, стихійні й інші лиха тривають, однак через пандемію країни-реципієнти не приймають цих мігрантів. Така ситуація створює економічну загрозу як для країн-донорів мігрантів, так і для країн-реципієнтів та змінює регіональну структуру міграційних потоків.

Методи. Методологічною основою дослідження є сукупність головних положень кризової теорії, теорії міжнародної міграції, теорії світових міграційних систем, а також сучасних концепцій постпандемічного розвитку. Для вирішення визначених завдань застосовувались такі загальнонаукові методи дослідження: аналіз наукової літератури, метод аналогії та порівняння, теоретичний синтез, класифікація, методологічне узагальнення, економічний та статистичний аналіз: кореляційно-регресійний аналіз і відповідна регресійна модель, кластерний аналіз; експертне оцінювання та наукова абстракція.

Мета дослідження – обґрунтування зміни регіональної структури міжнародних міграційних потоків під дією впливу пандемії COVID-19 на головних донорів та реципієнтів.

Результати. Доведено, що наслідки пандемії є масштабними і радикально впливають на світову економіку. Визначено концепцію коронакризи у теорії світових криз. Встановлено вплив COVID-19 на реципієнтів міжнародних міграційних потоків. Результати дослідження свідчать про те, що обсяг міжнародного міграційного потоку має значний вплив на економіку країни, що приймає, однак варто враховувати й інші чинники, які впливають на зміну ВВП, що цілком пояснюється превентивними заходами поширення пандемії COVID-19 та політикою країни-реципієнта. У дослідженні визначено вплив пандемії на регіональну структуру міжнародних міграційних потоків. Кластерний аналіз класифікації регіонів світу за обсягом міжнародних мігрантів і тенденцією їхнього зростання в період пандемії дав такі результати: кластери виокремлені за спільними ознаками – кількістю міжнародних мігрантів у регіоні у 2020 р. та тенденціями до зростання / спадання їхніх обсягів, що відбулись протягом 2019–2020 рр.

Перспективи. У результаті дослідження визначено вплив COVID-19 на реципієнтів та регіональну структуру міжнародних міграційних потоків. Перспектива подальших досліджень полягає у застосуванні висновків про наслідки впливу пандемії на регіональну структуру міжнародних міграційних потоків для розвитку вітчизняної міграційної політики.

Ключові слова: COVID-19, біженці, економічна криза, економічна рецесія, коронакриза, міграційний потік, міжнародна міграція, пандемія, регіональна структура, трудовий мігрант.

Формули: 1, рис.: 5, табл.: 1, бібл.: 10.

Roman ZVARICH,

Ds of Economics, Professor,
Head of the Department of International Economic Relations,
Western Ukrainian National University,
11 street Lvivska, Ternopil, Ukraine, 46020,
e-mail: romazvarych@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-3741-2642

Liudmyla KNYSH,

1st year student of OS "Master" of the Educational and Scientific Institute
International Relations B. D. Gavrilishin,
Western Ukrainian National University,
11 street Lvivska, Ternopil, Ukraine, 46020,
e-mail: liudmylaknysh99@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1027-725X

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE REGIONAL STRUCTURE OF INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS

Abstract

Introduction. *International migration is a global process that has affected the populations of all countries and continents. Today, there is a new additional barrier for the world economy and for migrants – the COVID-19 pandemic, which has dramatically affected all forms of human mobility. The pandemic is the crisis of today and is the main problem of international migrants in combination with its consequences: threat to human life, global economic decline, declining migration flows, the crisis of medicine; and governments face additional challenges: finding solutions to compensate economic recession. In addition, international migration processes during the COVID-19 crisis are characterized by the following features: weak demand for labor, declining employment; strict travel restrictions; declining income. In addition to migrant-workers, other categories of international migrants, such as refugees and asylum seekers face problems. Wars, cataclysms, natural disasters and other catastrophes happen, but due to the pandemic, the recipient countries have stopped accepting migrants. This situation creates an economic threat to both migrant*

donor countries and migrant recipient countries and changes the regional structure of migration flows.

Methods. *The methodological basis of the study is a set of fundamental provisions of crisis theory, international migration theory, the world systems theory of migration, as well as modern concepts of post pandemic development. The solution of the set tasks was carried out by using a set of general scientific research methods: analysis of scientific literature, method of analogy and comparison, theoretical synthesis, classification, methodological generalization, economic and statistical analysis: correlation-regression analysis and the corresponding regression model, cluster analysis; expert assessments and scientific abstraction.*

The purpose of research – *is to analyze the COVID-19 impact assessment on the recipients of international migration flows and define the impact of the pandemic on the regional structure of international migration flows.*

Results. *The research proved that the consequence of the pandemic is a large-scale and radical blow to the global economy. In research defined the Corona Crisis concept in the theory of world crises. In research discover the COVID-19 impact assessment on the recipients of international migration flows. The research result suggests that the volume of international migration flows has a significant impact on the economy of the host country, but other factors influencing the change in GDP should be taken into account, that is fully explained by preventive measures against the COVID-19 pandemic and recipient country. In research defined the impact of the pandemic on the regional structure of international migration flows. Cluster analysis of the world regions classification by the volume of international migrants and the trend of their growth during the pandemic showed such results: clusters are distinguished by common features – the number of international migrants in the region in 2020 and trends of growth/decline of their volumes, which occurred during 2019-2020.*

Prospects. *The results of the research discover the COVID-19 impact assessment on the recipients of international migration flows and define the impact of the pandemic on the regional structure of international migration flows. The prospect of further research is to apply the impact of the pandemic on the regional structure of international migration flows for the development of domestic migration policy.*

Keywords: *corona crisis, COVID-19, economic crisis, economic recession, international migration, labor migrant, migration flow, pandemic, refugee, regional structure.*

Formulas: 1, fig.: 5, tabl.: 1, bibl.: 10.

Problem statement. *Modern intensive processes of globalization stimulate international economic relations between countries, in particular, by increasing migratory movements, as well as increase living standards. Migration is the movement of a person or group of persons across a border or within a state. Population migration is the people movement, regardless of its duration, structure and cause. Migration includes the relocation of economic migrants and persons moving for other purposes, including family reunification; and also refugees and asylum seekers relocation [1, p. 62].*

Moreover, international migration involves the relocation of persons leaving their country of origin or residence to establish themselves temporarily or permanently in another country.

Crossing the border is a feature, in fact, of international migration. Economic (higher living standards, wages, better opportunities and working conditions) and non-economic factors (social, political, environmental and other factors) cause international migration.

International labor migration is the objective basis for the integrated international system formation. Free migration problem is dangerous for governments both politically and socially. The international migration is influenced by ethnic and religious prohibitions, a direct economic threat to the interests of certain groups (competition from immigrants). Therefore, the state's migration policy must take into account the nature and general economic and social consequences.

Analysis of recent research and publications. Many scientists have contributed to the issues of international migration flows, namely: G. Abel, M. Abella, L. Fiorio, P. Connor, D. Green, B. Jones, M. Rich and others. In their research, they considered the theoretical basics and institutional environment of international migration flows in conditions of economic instability, as well as paid attention to the peculiarities of their regional structure.

The purpose of research is to substantiate the changes of regional structure of international migration flows under impact of the pandemic COVID-19 on major donors and recipients.

The main research material. A crisis is an event or period characterized by pronounced instability and growing uncertainty, and leads or may lead to a dangerous situation and contradictions (economic, political, ideological, military, etc.), and affects an individual, group of people or society. The onset of the crisis reduces qualitative changes in the economy and new growth in economic activity. In the past, crises of non-production were typical, caused by natural phenomena (drought, flood) or socio-political circumstances (epidemic, war). There are economic crises and environmental crises (ecocatastrophe, disasters). The economic crisis is the economic cycle phase in which a surplus of goods is formed and the purchasing power of the population is limited, which leads to a decrease in production, bankruptcy, and unemployment. The financial crisis is a type of economic crisis that reflects distrust in the financial system, a significant reduction in the transactions volume on stock exchanges, market mechanisms violations.

It is worth noting the migration crisis, in particular the refugee crisis in the European Union. The migration flow to Europe in 2015 was large-scale and special (civil wars in the Middle East and Afghanistan). Syrians and Iraqis (more than 800,000 people) fled military conflicts via Turkey and Greece, Hungary, Austria, Germany, and beyond the EU. Western and Southern Asia, Africa and the Western Balkans are the main donor regions of migrants [2].

The crisis of COVID-19 is relevant today – the “Corona Crisis”, which affects the world economy and has a causal relationship. The outbreak of coronavirus COVID-19 in January 2020 was first classified as an extreme situation, and then as a natural crisis that caused long-term economic and psychological crises around the world [3]. The consequence of the Corona Crisis is a large-scale and radical blow to the global economy. The Corona Crisis has suddenly slowed the world's economies: closing factories in China – shutting down supply lines – rising unemployment – loss of household income – declining consumption. The COVID-19 pandemic is hitting many industries harder (tourism) than the financial crisis of 2008, so recovery will take longer. Business trips and vacations have changed their

format – videoconferencing has replaced face-to-face business meetings [4]. However, the Corona Crisis has affected not only the economy but also the foundations of human rights: the right to life and the right to health. The Corona Crisis combined the following problems: threat to human life, global economic decline, restriction of human rights in movement, the crisis of medicine.

In 2020, the COVID-19 pandemic affected all human mobility forms, including international migration. The national borders closure has forced hundreds of thousands of people to cancel or postpone plans to travel abroad. Although the COVID-19 pandemic caused serious disruptions in migration flows in 2020, the international migrants' number has increased significantly over the past two decades. The number of people living outside the country of origin reached 281 million in 2020, roughly equal to the total Indonesia population, the fourth most populous country in the world. Between 2000 and 2010, the number of international migrants worldwide increased by almost 48 million, with another 60 million added between 2010 and 2020. Much of this increase was due to labor migration and the family members' migration. The number of refugees and asylum seekers has also increased, but the share in the overall structure of international migrants is relatively small at only 12%. In turn, the general number of international migrants is less than 4% of the world's population [5].

The pandemic had unprecedented consequences for migratory flows. Prior to the pandemic, constant migration flows to OECD countries amounted to 5.3 million in 2019, similar figures were in 2017 and 2018 – more than 5 million people in the OECD. Since the beginning of the pandemic, almost all OECD countries have restricted entry for foreigners. As a result, the issuance of new visas and permits in OECD countries in the first half of 2020 fell by 46% compared to the same period in 2019. This is the biggest drop in history. In the second quarter, the decline was 72% [6].

The facts clearly indicate the disproportionate impact of the coronary crisis. Immigrants have been particularly affected in Southern Europe, Ireland and Austria, where employment has fallen by at least 4%, at least twice as much as in countries where labor is made up of native-born workers (Figure 1).

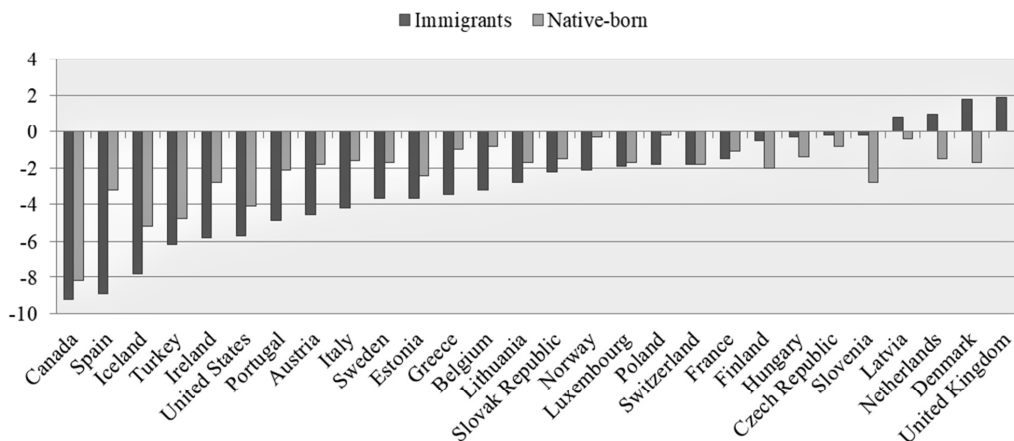

Fig. 1. Change in the employment level by place of birth, 2019/2020

Source: authors according to [7].

Exceptions to the decline in immigrant employment include the United Kingdom, the Netherlands, Finland and the Czech Republic. In addition to migrant workers, other categories of international migrants, such as refugees and asylum seekers, had problems. Wars, cataclysms, natural disasters and other disasters continue, but due to the pandemic, the recipient countries have stopped accepting such categories of migrants. Ports in many countries remain closed, and some countries require third-country nationals to self-isolate or take a negative COVID-19 test upon arrival.

The number of international migrants decreased in 2020 compared to the previous year in the following countries: South Africa (-32.28%), Malawi (-22.73%), United Republic of Tanzania (-16.33%), Ethiopia (-13.37%), Lebanon (-8.11%), Puerto Rico (-7.38%), as well as a significant decrease in absolute terms is observed in India, Venezuela, Great Britain, Switzerland. Other countries are showing significant growth in international migrants' stocks. The largest increase was in South America – by 32.44%, due to an increase in the number of international migrants in Ecuador, Chile, Colombia, Peru and Brazil. During 2020, the volume of international migrants in Germany increased by 2.63 million, by 0.74 million in Spain, and by 0.56 million in the Republic of Korea.

To analyze the impact of changes in migration on the economies of recipient countries, we assessed the impact of international migrant flows on host countries during the COVID-19 pandemic. To perform, we used correlation-regression analysis and the corresponding regression model. In our case, the independent variable is the number of international migrants in the recipient country in 2020, and the dependent factor is the nominal GDP of the recipient country in 2020. For this analysis, we selected 50 countries from all regions of the world; these are the countries with the most significant changes in the flow of international migrants in their region during the COVID-19 pandemic.

We first analyzed the impact of the factor, the number of international migrants in the host country, on the resulting (country's GDP). The value of the pairwise correlation coefficient above 0.5 indicates a high level of dependence between the levels of the resulting and factorial features, in our case this value is 0.934. The next step is to construct a linear regression, the results of which we show in Figure 2.

According to the analysis of the parameters and quality of the model we can draw the following conclusions:

- the correlation coefficient is 0.934 (R), so we can talk about the adequacy of this model, because the value is close to 1; in addition, it indicates a direct correlation: with the growth of international migrants, the GDP of the host country increases, and with a decrease in the flow – decreases;
- the adequacy of this model is evidenced by the p-value, which is 0.00;
- the coefficient of determination (R²) becomes 0.873.

Table 1

The result of the constructed linear model

	Regression Summary for Dependent Variable: Nominal GDP, millions of US dollars, 2020 (Data) R=0,93466091 R ² =0,87284344 Adjusted R ² =0,87019435 F(1,48)=329,49 p<0,0000 Std.Error of estimate: 1088E3					
N=50	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(48)	p-value

continuation of table 1

Intercept			-268100	171290,1	-1,56518	0,124110
Number of international migrants in the recipient country, 2020	0,934261	0,051469	0	0,0	18,15179	0,000000

Source: authors according to [5, 8].

The result suggests that the volume of international migration flows has a significant impact on the economy of the host country, but other factors influencing the change in GDP should be taken into account, that is fully explained by preventive measures against the COVID-19 pandemic and recipient country. The high quality of the constructed model and the correspondence of the model values to the actual ones is proved by the graph of this linear function (Figure 2). Today, the United States is the largest destination country for international migrants – 51 million in 2020, or 18% [5] of all international migrants in the world.

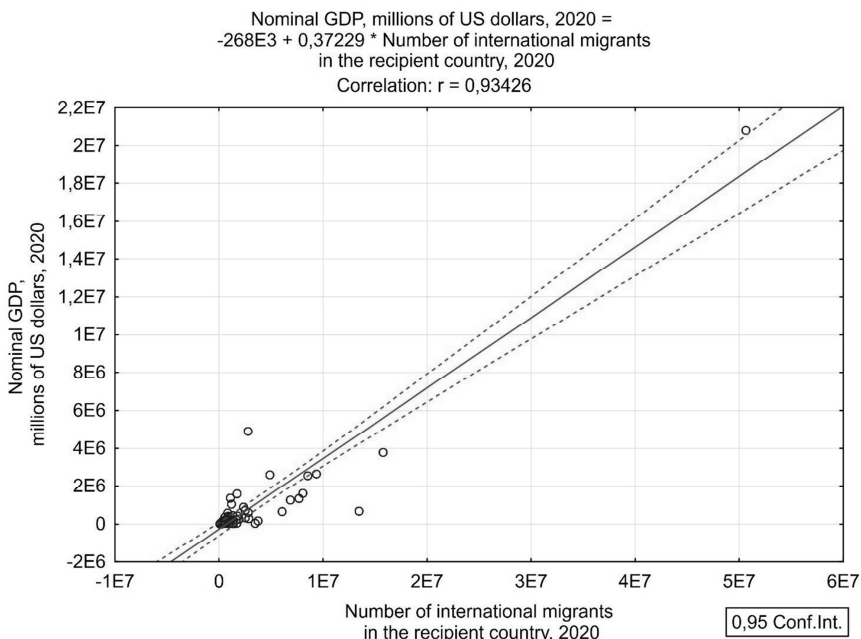

Fig. 2. Graphical representation of the constructed model results

Source: authors.

Although the actual number of international migrants compared to 2019 increased from 272 million to 281 million in 2020 [13], the pandemic and restrictive measures of the countries hinder the growth of migration flows. The changing flows of international migrants reflect the growing diversification of economic opportunities available to migrant workers and provide greater competition for destination countries in attracting migrants in the future, especially for highly skilled migrants. The detailed proportional distribution of international migrants by country of origin in 2020 is shown in Figure 3.

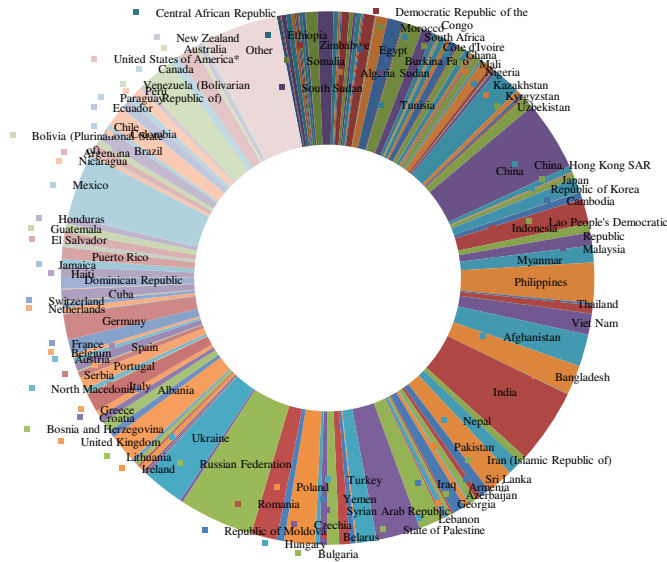

Fig. 3. Donor countries of international migrants, 2020

Source: authors according to [9].

To study the migration structure during the pandemic, we used a cluster analysis of the world regions classification by the volume of international migrants and the trend of their growth during the pandemic.

Clustering of the world regions by the number of international migrants and its change during the corona crisis

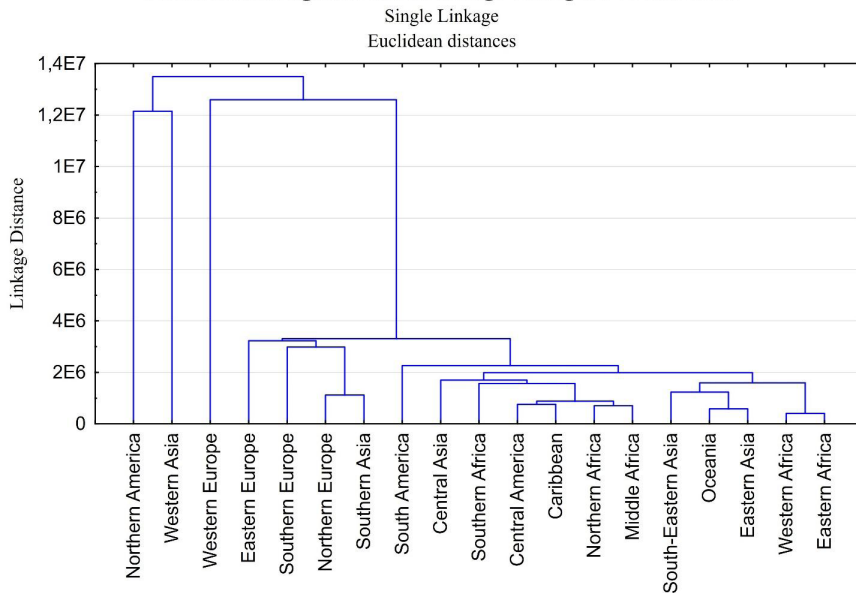

Fig. 4. Graphic results of cluster analysis

Source: authors according to [5, 10].

This analysis uses the Euclidean distance method, which is calculated from the original non-standardized data. The advantage of this method is that the distance between the two objects does not change when entering the analysis of a new object, which may be an outlier. As a result, 5 clusters consisting of disparate elements were aggregated (Figure 4).

We interpret the obtained results: clusters are distinguished by common features – the number of international migrants in the region in 2020 and/or trends of growth/decline of their volumes, which occurred during 2019-2020.

The first cluster includes such regions as Northern America, Western Asia and Western Europe – the regions with the largest number of international migrants: 58.7 million, 46.6 million and 33.3 million migrants, respectively. There is an increasing trend in the number of migrants during the pandemic in each of these regions. This result was most influenced by the countries belonging to these regions: the USA (50.6 million migrants), Canada (8 million), Saudi Arabia (13.5 million), Turkey (6 million), Germany (15.8 million), France (8.5 million) and others.

The second cluster includes the following regions: Eastern, Southern, Northern Europe, as well as Southern Asia, where the number of international migrants varies from 13.8 to 20.8 million international migrants. These regions are in the same cluster due to the volume of international migrants from: Russia (11.6 million), Ukraine (5.0 million), Belarus (1.1 million), Spain (6.8 million), Italy (6.4 million), Greece (1.3 million), Portugal (1.0 million), Sweden (2.0 million), India (4.9 million), Pakistan (3.3 million), Iran (2.8 million), Bangladesh (2.1 million). The change in the number of migrants in all regions of the world during the pandemic of 2019-2020 is reflected in the Figure 5.

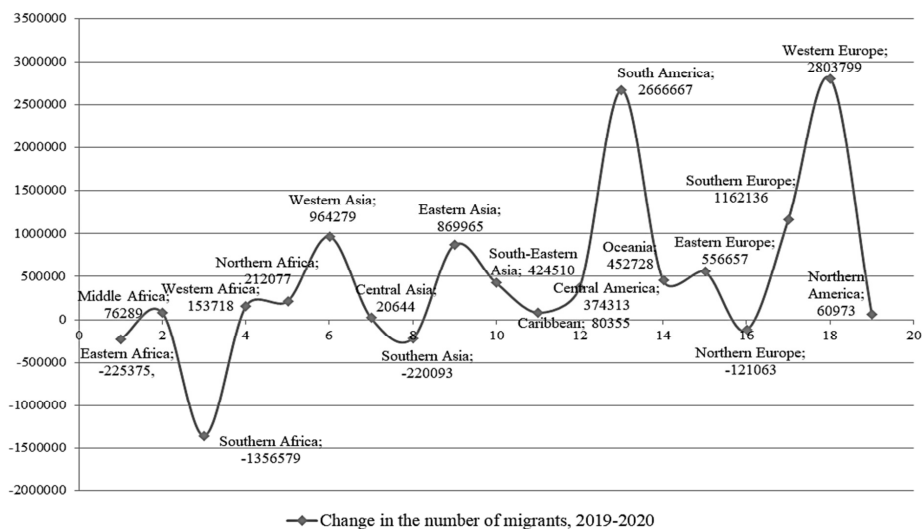

Fig. 5. Changes in the number of migrants in all regions of the world during the pandemic, 2019-2020

Source: authors according to [5, 10].

The third cluster includes Central Asia, Southern America and Southern Africa. These regions are the most diversified in terms of the number of receiving migrants and the tendency for their number to increase / decrease. Central Asia had 5.6 million international

migrants and had an increase of 0.37% per year in 2020, Southern America – 10.9 million people and the world's largest growth among the regions – 32.44%, Southern Africa – 3,1 million international migrants and the largest decline in their number – -30.27% during the pandemic. However, these regions are grouped into one cluster not due to the increase/decrease in the volume of migrants, but due to the Euclidean distance method. Colombia (+763 thousand people), Chile (+705 thousand people), Peru (+442 thousand people), Ecuador (+403 thousand people) and others contributed to a significant increase in the number of international migrants in Southern America (+2.7 million people) during the pandemic. The maximum decrease in the number of international migrants among other regions of the world in the region of Southern Africa is mostly due to the declining trend in the Republic of South Africa (-1.4 million people).

The other two clusters are not characterized by a significant distance between the studied objects/regions, so they are somewhat homogeneous. The fourth cluster includes the Caribbean, Central America, Northern and Middle Africa: these regions are similar in terms of the total number of migrants and their change during the COVID-19 pandemic. The fifth cluster is also characterized by homogeneity on two indicators, but they are united by a higher number of international migrants (7.5-10.6 million people) than in the fourth cluster (1.6-3.8 million people). The fifth cluster includes Eastern and South-Eastern Asia, Oceania, Eastern and Western Africa.

Conclusions and recommendations. The COVID-19 pandemic has significantly affected the international mobility of people, in particular the volume of international migrant flows. The expected volumes of international migrants were not met, as quarantine measures forced international migrants to stay in the host country, either to change the vector of their movements to other regions of the world, or to return home. In the course of the study we found that the number of people living outside the country of origin, although increased compared to 2019 (272 million), reaching 281 million in 2020, but the corona crisis has significantly slowed the intensity of movement – approximate estimates indicate a 27% reduction in these flows compared to analyzes provided prior to the COVID-19 pandemic. International migrant workers are at the forefront of the crisis: they make up a significant proportion of the medical workforce, work in key sectors such as transport, cleaning, food production and IT services, and the fight against COVID-19 has made such migrants relevant.

The largest donor regions for international migrants are Europe, Central and Southern Asia, Latin America and the Caribbean, and the smallest are Northern America and Oceania. Government action, border closures, transport restrictions, 14-day self-isolation requirements, and job losses have affected both migrant mobility and the regional structure of international migration flows. Recipient regions are grouped into 5 clusters according to the number of international migrants in the most critical period of the “Corona Crisis”, 2020, and according to its trends – change during 2019-2020 – the largest recipient regions are Northern America, Western Asia and Western Europe. The largest increase was observed in Southern America – by 32.44%, the largest decline – in South Africa – by 30.27% internationally. Countries that facilitated entry procedures for migrant workers, including seasonal workers from major sectors of the donor economy, or did not impose strict quarantine measures during the pandemic were able to attract international migrants

from other regions. An assessment of the impact of international migrant flows on host countries during the COVID-19 pandemic; according to a strong regression-correlation relationship, the economies of recipient countries of international migrants, in particular the growth or decline of GDP, are directly proportionally affected by changes in their flows. To overcome the socio-economic impact of the COVID-19 crisis, countries need to stimulate the economy and employment, support small and medium-sized enterprises, protect workers in the workplace and, in the context of international migration, pay special attention to migrants, in particular those employed in important sectors of the economy, construction, manufacturing, and agriculture.

Література

1. Glossary on Migration 2nd edition. International Organization for Migration, 2011. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf (дата звернення 24.02.2021).
2. Vimont P. Migration in Europe: overcoming the crisis of solidarity. Carnegie European Center, 2017. URL: <https://carnegie.ru/2017/02/09/ru-pub-67923> (дата звернення 21.02.2021).
3. Зварич Р., Тиш Т. Управління кризовими ситуаціями та лідерство в умовах коронакризи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, 2020. Вип. 2. С. 135–147. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.135> (дата звернення 25.01.2021).
4. Latest update of our corona economic impact series. Roland Berger, 2020. URL: <https://www.rolandberger.com/en/Insights/Publications/This-crisis-is-different-Comparing-the-coronavirus-crisis-with-the-financial.html> (дата звернення 21.02.2021).
5. International Migration 2020 Highlights. United Nations. Department of Economic and Social Affairs, 2021. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/news/international-migration-2020> (дата звернення 20.01.2021).
6. International Migration Outlook 2020. 44TH EDITION. OECD, 2020. URL: https://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2020_ec98f531-en#page3 (дата звернення 21.02.2021).
7. What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children? OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). OECD, 2020. URL: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/what-is-the-impact-of-the-covid-19-pandemic-on-immigrants-and-their-children-e7cbb7de/> (дата звернення 21.02.2021).
8. World Economic Outlook Database, October 2020. International Monetary Fund, 2020. URL: <https://cutt.ly/ukdtzX5> (дата звернення 20.01.2021).
9. International migrant stock 2020. United Nations. Department of Economic and Social Affairs, 2020. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock> (дата звернення 02.03.2021).
10. International migrant stock 2019. Total international migrant stock. United Nations. Department of Economic and Social Affairs, 2019. URL: <https://www.un.org/en/>

development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp (дата звернення 02.03.2021).

References

1. Glossary on Migration 2nd edition. (2011). International Organization for Migration. Retrieved from: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf (Accessed 24 February 2021) [in English].
2. Vimont P. (2017). Migration in Europe: overcoming the crisis of solidarity. Carnegie European Center. Retrieved from: <https://carnegie.ru/2017/02/09/ru-pub-67923> (Accessed 21 February 2021) [in English].
3. Zvarych R., Tysh T. (2020). Crisis management and leadership in a coronary crisis. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universitetu – Herald of Ternopil National Economic University*, 2, 135-147. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.135> (Accessed 25 January 2021) [in Ukrainian].
4. Latest update of our corona economic impact series. (2020). Roland Berger. Retrieved from: <https://www.rolandberger.com/en/Insights/Publications/This-crisis-is-different-Comparing-the-coronavirus-crisis-with-the-financial.html> (Accessed 21 February 2021) [in English].
5. International Migration 2020 Highlights (2021). United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <https://www.un.org/development/desa/pd/news/international-migration-2020> (Accessed 20 January 2021) [in English].
6. International Migration Outlook 2020. (2020). 44TH EDITION. OECD. Retrieved from: https://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2020_ec98f531-en#page3 (Accessed 21 February 2021) [in English].
7. What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children? (2020). OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). OECD. Retrieved from: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/what-is-the-impact-of-the-covid-19-pandemic-on-immigrants-and-their-children-e7cbb7de/> (Accessed 21 February 2021) [in English].
8. World Economic Outlook Database, October 2020. (2020). International Monetary Fund. Retrieved from: <https://cutt.ly/ukdtzX5> (Accessed 20 January 2021) [in English].
9. International migrant stock 2020. (2020). United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock> (Accessed 02 March 2021) [in English].
10. International migrant stock 2019 (2019). Total international migrant stock. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (Accessed 02 March 2021) [in English].

Статтю отримано 18 березня 2021 р.
Article received March 18, 2021

УДК 339.92

JEL classification: F02, L86

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.046>

Алла САМОЙЛЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного бізнесу та гостинності,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
проспект Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49000, Україна,
e-mail: samoilenko.alla.o@gmail.com
ORCID <http://orcid.org/0000-0001-9696-985X>

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Самойленко А. Особливості цифровізації країн Європейського Союзу в умовах глобалізації. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С.46–54. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.046>

Samoilenko A. (2021). Osoblyvosti tsyvrovizatsii krain Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh hlobalizatsii [Features of the European Union countries digitalization in the conditions of globalization]. *Visnyk ekonomicy – Herald of Economics*, 1, 46–54. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.046>

Анотація

Вступ. Розвинені країни започаткували цифровізацію своїх національних економік, у результаті чого цифрові та інформаційні технології почали трансформувати людський капітал, висунувши нові вимоги до освіти. У зв'язку з трансформаційними змінами умов розвитку світового суспільства в умовах глобалізації виникає потреба в реформуванні системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, а також у сприянні розвитку креативних здібностей людського капіталу відповідно до потреб цифрової економіки.

Метою дослідження є наукове обґрунтування сутності поняття «цифрова економіка» та виокремлення її основних компонентів, окреслення особливостей цифровізації та виявлення «цифрових розривів» країн ЄС з використанням Індексу цифрової економіки і суспільства (DESI).

Методи. Відповідно до визначеної мети дослідження використано сучасні наукові методи пізнання, зокрема: загальнонаукові методи дослідження (логічного аналізу, теоретичного обґрунтування, сходження від абстрактного до конкретного, формалізації та узагальнення), а також метод статистичного спостереження.

Результати. У статті окреслено авторські думки щодо тлумачення сутності «цифрова економіка», що дало змогу із загального деталізувати окремі властивості та структурні елементи цифрової економіки. На підставі досліджень Організації

економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) представлено три основні компоненти цифрової економіки. За ринковим та плановим підходами визначено інфраструктуру цифрової економіки. За допомогою Індексу DESI на прикладі країн ЄС проведений аналіз п'яти основних компонентів цифровізації економіки, зокрема зв'язок, людський капітал, використання Інтернету, інтеграція цифрових технологій і цифрові державні послуги, та відображено сучасний стан розвитку цифрової економіки в країнах Євросоюзу. Наголошено на важливості уваги урядів та їхньої виваженої політики щодо мотивації населення до використання цифрових та інформаційних технологій, підвищення рівня освіченості в цій сфері та загального рівня цифровізації країни.

Висновки. Успішність країни в напрямі розвитку цифрової економіки надалі залежатиме від національних цифрових та інформаційних можливостей, розвиненості внутрішньої інфраструктури, готовності суспільства до трансформаційних змін, що диктує глобалізація. Необхідна нормативно-правова база цифрової економіки, виважені державні стратегії розвитку ІТ-сфери, формування потенціалу підвищення професійних навичок, базової ІКТ грамотності, професійної кар'єри в інформаційній сфері приведуть до позитивних зрушень у національних економіках у контексті цифровізації.

Перспективи. Перспективність здійснення подальших досліджень передбачає необхідність проведення статистичного аналізу за основними компонентами цифрової економіки в регіональному розрізі країн світу, проведення ранжування та послідовності дій у теоретико-методологічному забезпеченні заходів активізації використання цифрових та інформаційних продуктів країнами світу.

Ключові слова: інформаційні технології, цифровізація, індекс, людський капітал, мобільні пристрої, широкосмуговий зв'язок, інтелектуалізація.

Формули: 0, **рис.:** 2, **табл.:** 0, **бібл.:** 11.

Alla SAMOILENKO,

PhD in Economics, Associate Professor of the Tourism
Business and Hospitality Department,
Oles Honchar Dnipro National University,
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49000, Ukraine,
e-mail: samoilenko.alla.o@gmail.com
ORCID <http://orcid.org/0000-0001-9696-985X>

FEATURES OF THE EUROPEAN UNION COUNTRIES DIGITALIZATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Abstract

Introduction. Developed countries began to digitize their national economies resulting in transformation of human capital with digital and information technologies by making new demands on education. Transformational changes in the conditions of the world society development in the context of globalization put forward the need to reform the system of

training, retraining and advanced training, as well as to promote the development of human capital creative abilities in accordance with the needs of the digital economy.

The purpose of the study is to provide a scientific bases for the definition of the «digital economy» concept and to distinguish its key components, to outline the digitalization features and identify «digital gaps» in the EU countries using the Index of Digital Economy and Society (DES).

Methods. According to the purpose of the study, modern scientific methods of cognition were used, in particular: general scientific research methods (logical analysis, theoretical grounding, ascent from abstract to concrete, formalization and generalization), as well as the method of statistical observation.

Results. The article presents the author's views on the interpretation of the “digital economy” concept which allowed detailing the individual properties and structural elements of the digital economy. Based on the research by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), three main components of the digital economy are presented. The infrastructure of the digital economy is identified with market and planning approaches. Using the DESI Index on the example of EU countries, an analysis of five key components was performed, including communications, human capital, the Internet use, integration of digital technologies and digital public services. The current state of digital economy in the EU countries was also presented. The author emphasizes the importance of governments role and their prudent policy to motivate the population to use digital and information technologies, to increase awareness in this area and the overall level of country digitalization.

Discussion. The success of the country in the digital economy development will further depend on the national digital and information capabilities, the development of internal infrastructure, the readiness of society for transformational changes, dictated by globalization. The necessary legal framework of the digital economy, balanced state strategies for IT development, formation of the potential for professional skills development and basic ICT literacy, as well as professional career in the information field will result in positive changes in national economies under context of digitalization.

Perspectives. Prospects for further research include the need for statistical analysis of the digital economy key components in the regional context of the world countries, actions ranking and sequencing in the theoretical and methodological support of measures to enhance the use of digital and information products by countries.

Keywords: information technology, digitization, index, human capital, mobile devices, broadband connections, intellectualization.

Formulas: 0, fig.: 2, tab.: 0, bibl.: 11.

Постановка проблеми. Розвинуті країни за сучасних умов глобалізації приділяють багато уваги розвитку цифрової економіки. Країни Євросоюзу поетапно переходять до єдиного цифрового ринку, запроваджують «цифрові стратегії» та формують необхідні умови для цифровізації національних економік. Тому виявлення цифрових можливостей країн Євросоюзу в умовах глобалізації є важливим завданням наукового пошуку, в результаті його вирішення дослідження матимете практичний результат.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Проблеми цифрової економіки цікавлять багатьох науковців. Зокрема, Т. В. Поснова, Г. Т. Карчева, С. М. Веретюк, С. В. Коляденко, В. В. Апалькова, досліджуючи цифрову економіку з різних аспектів, деталізували її структурні компоненти та виявили чинники активізації розвитку на прикладі розвинених країн світу. Науковці Н. М. Краус, Г. Т. Карчева розкрили практичні аспекти реалізації можливостей цифрової економіки, навели приклади її функціонування за сучасних умов світового інформаційного простору.

Метою дослідження є наукове обґрунтування сутності поняття «цифрова економіка» та виокремлення її основних компонентів, окреслення особливостей цифровізації та виявлення «цифрових розривів» країн ЄС з використанням Індексу цифрової економіки і суспільства (DESI).

Методи дослідження. Як відомо, сучасні наукові методи пізнання досить різноманітні, а їхнє використання залежить від поставленої мети дослідження. В статті використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема логічного аналізу, теоретичного обґрунтування, сходження від абстрактного до конкретного, формалізації та узагальнення, статистичного спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація економіки тісно пов'язана з розвитком нових технологій. Віртуальний світ почав активно розвиватися із впровадженням on-line мереж. У процесі злиття віртуального та реального створюється цифрова економіка як важливий каталізатор для подальших змін у суспільстві.

Розповсюдження цифрових технологій змінило як економічні процеси, так і сам устрій життя суспільства, зокрема змінився характер праці, підвищилась роль інтелектуальної та творчої діяльності. Світова пандемія продемонструвала цифрові можливості щодо зміни характеру зайнятості. Віддалена праця із використанням інформаційних технологій стала важливим інструментом трансформації форм застосування людського капіталу [1].

Розвинуті країни світу за сучасних умов господарювання приділяють значну увагу розвитку цифрової економіки. Наприклад, країни Євросоюзу започаткували у 2010 р. Цифровий порядок, який визначив заходи з досягнення конкретних цілей до кінця 2020 р, в якому важливою складовою є створення Єдиного цифрового ринку [2].

У сучасній науці немає єдиного підходу щодо визначення поняття «цифрова економіка». Продуктами цифрової економіки є аналогічні товари та послуги традиційної економіки, але вони здебільшого надаються за допомогою інформаційних технологій, цифрових систем та мережі Інтернет. Саме тому цифрова економіка тісно пов'язана із традиційною.

Класичне поняття «цифрова економіка» розкриває її з точки зору діяльності, в якій основними засобами виробництва є використання цифрових даних, цифрових технологій та сервісів. За такого тлумачення на практиці як тотожні терміни часто застосовують категорії «економіка даних», «інтернет-економіка», «нова економіка», «веб-економіка» [2].

Авторські тлумачення поняття «цифрова економіка» у науковому обігу різняться між собою. Так, С. Веретюк визначає цифрову економіку як ще «нереалізовану трансформацію всіх сфер економіки завдяки перенесенню всіх інформаційних

ресурсів та знань на комп'ютерну платформу» [3]. За науковою думкою С. Коляденко, «цифрова економіка базується на виробництві електронних товарів і сервісів, що поєднані високотехнологічними бізнес-структурами і дистрибуціями цієї продукції за допомогою електронної комерції. Саме цифрова економіка за авторською думкою представляється як виробництво, продаж і постачання продуктів через комп'ютерні мережі» [4]. Натомість В. В. Апалькова для тлумачення поняття «цифрова економіка» акцентує на важливості глобальної мережі економічних та соціальних заходів, які реалізуються через такі платформи, як Інтернет, мобільні та сенсорні мережі [5].

Фахівці Міжнародної організації OECD виокремлюють три основні компоненти цифрової економіки [6] :

- апаратне та програмне забезпечення, телекомунікації, мережі та інші – так звана підтримуюча інфраструктура інформаційних технологій;
- ведення господарської діяльності та будь-яких інших бізнес-процесів через комп'ютерні мережі – йдеться про електронний бізнес та бізнес-процеси;
- дистрибуція товарів через Інтернет – або електронна комерція.

В умовах глобалізації цифрова економіка змінює підходи до використання інформаційних технологій у веденні бізнесу, зокрема [7]: систем управління маркетингом, продажами, сервісом; телефонії і месенджерів; систем документообігу і управління персоналом; облікових систем і безлічі інших корпоративних додатків. Отже, сучасні цифрові технології стали інноваційними трендами трансформації соціально-економічного середовища.

Цифрове середовище – це платформа цифрової економіки з набором функцій і сервісів, що забезпечує потреби споживачів і виробників, а також реалізує можливості прямої взаємодії між ними. Водночас розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу поєднувати виробника з кожним кінцевим споживачем.

Два полярні підходи, плановий і ринковий, визначають особливості побудови цифрової економіки. Ринковий підхід передбачає, що держава створює оптимальні умови, насамперед сприятливе середовище для функціонування цифрової економіки, стимулює бізнес до переходу в цей новий сектор. Держава також створює оптимальні умови нормативно-правового, економічного, соціального характеру і наявності певної технологічної бази [8]. Також приватний бізнес у співпраці з державними інститутами розвитку стимулює подальший розвиток середовища цифрової економіки.

Щодо планового підходу, то за ним побудова цифрової економіки передбачається у поетапному розвитку інфраструктури під керівництвом держави. Технологічний базис в рамках планового підходу розвивається більш вузько спрямовано. Цифрові технології або залишаються слабо розвинутими, або імпортуються. Важливою перевагою другого підходу є швидкість побудови та універсальність створюваного інфраструктурного базису [8].

У країнах Європейського Союзу використовується оціночний показник рівня технологічного розвитку та ступеня запровадження інноваційних технологій у цифровому суспільстві – Індекс DESI [9]. Цей індекс охоплює п'ять основних субіндексів: зв'язок, людський капітал, використання Інтернету, інтеграція цифрових технологій і цифрові державні послуги.

Вимір людського капіталу складається з п'яти показників, об'єднаних у два підвимири, що вивчають навички, необхідні для використання можливостей цифрового суспільства. Для визначення індексу DESI важливою складовою є наявність цифрових навичок у населення та у випускників навчальних закладів. Відповідно до значення індексу DESI, у 2020 р. лідерами з розвитку цифрових технологій серед країн Європейського Союзу стали Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Данія, Фінляндія, Швеція, Великобританія, Ірландія, Естонія, Австрія [9].

За даними Звіту DESI (2020) [10], у домогосподарствах Європейського Союзу збільшилося покриття цифровими мережами нового покоління (зростання відбулося на рівні з 83% до 86%). Також за останні 2 роки простежується зростання доступу домашніх господарств до фіксованих широкосмугових мереж: з 15% до 26%. Покриття 4G охоплює майже все населення ЄС (96%), але рівень покриття 5G все ще порівняно низький (25%). Найбільш розвинені країни Євросоюзу з точки зору цифрової готовності мають більші інформаційно-комунікаційні можливості, зокрема: Фінляндія, Німеччина, Угорщина та Італія.

Найвищий рівень доступності зв'язку у межах цифрового доступу в країнах ЄС (рис. 1) належить Данії, Швеції, Люксембургу (68-65-бальна позиція за індексом DESI). Середній рівень серед країн ЄС становить 50 балів рейтингової позиції. Найнижчий показник у Болгарії, Кіпру, Греції.

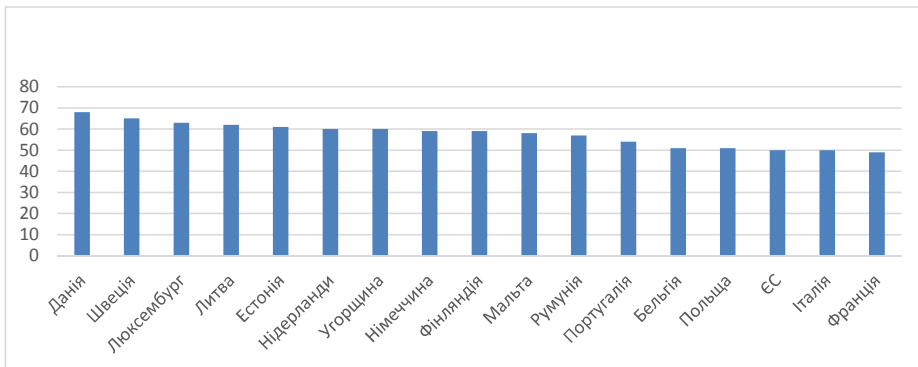

Рис. 1 Бальний показник рейтингового рівня доступності зв'язку в країнах ЄС у 2020 р.

Джерело: розроблено за даними [10].

Щодо показника людського капіталу, то зросла частка осіб (з 55% до 58%), які володіють базовими цифровими навичками (рис. 2). Водночас певна частина суспільства Євросоюзу не має достатніх цифрових можливостей, базових навичок. На ринку праці ЄС простежується нестача фахівців у сфері ІТ. За даними Звіту [10], зростання кількості фахівців у сфері ІТ за останні п'ять років відбулося лише з 3,7% до 3,9%.

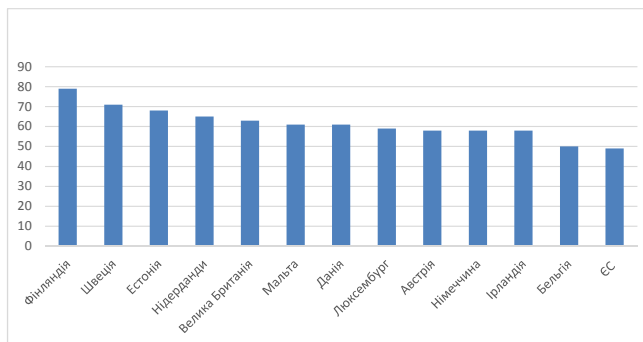

Рис. 2 Бальний показник рейтингового рівня розвитку людського капіталу в контексті цифрової економіки в країнах ЄС у 2020 р.*

Джерело: розроблено за даними [10].

Найвищий рівень цифрового розвитку людського капіталу у Фінляндії, Швеції, Естонії; найнижчий серед країн ЄС – у Болгарії, Румунії та Італії.

В країнах ЄС зростає кількість інтернет користувачів. 85% громадян Євросоюзу мають доступ та користуються мережею Інтернет. За останні п'ять років цей показник зріс на 10% в результаті підвищення зацікавленості громадян в інтернет-сервісах. У таких країнах, як Фінляндія, Швеція, Нідерланди, цей показник найвищий.

В країнах Євросоюзу відбувається активна інтеграція цифрових технологій на підприємствах залежно від розміру компанії, сектора і держави-члена. У 2019 р. 38,5% великих компаній поклалися на передові сервіси хмарних обчислень, а 32,7% використовували рішення для великих даних. Переважна більшість малих і середніх підприємств заявили, що вони не використовували ці рішення; 17% малих і середніх підприємств використовують хмарні сервіси і 12% використовують великі дані. Згідно зі звітом DESI 2020 р. тільки 17,5% малих і середніх підприємств продавали свою продукцію через Інтернет (на 1,4% цей показник більший, ніж у 2016 р.) [10]. Ірландія, Фінляндія та Бельгія лідирують за показником інтеграції цифрових технологій.

Ефективний електронний уряд ЄС також позитивно впливає на більшість галузей економіки та може спростити і прискорити різні процедури. Саме тому динамічний розвиток цифрових технологій в Євросоюзі ставить перед державним сектором нові завдання. Згідно зі звітом DESI 2020 р., кількість осіб, які використовували послуги електронного уряду в 2019 р., збільшилася з 58% до 67% [10]. Естонія, Іспанія та Данія мають першість за цим показником.

Підсумовуючи усі перші позиції за складовими рейтингу DESI, що займають країни-лідери ЄС, можна констатувати таке:

- Данія має першість за рівнем доступності зв'язку;
- найвищий рівень цифрового розвитку людського капіталу та зростання інтернет-користувачів має Фінляндія;
- Ірландія є лідером за інтеграцією цифрових технологій;
- Естонія переважає серед інших країн Євросоюзу за показником «Цифрові громадські послуги».

Таким чином, розгортання широких цифрових можливостей країн ЄС вимагає від урядів провадження стратегії розвитку цифрової економіки в контексті «цифровізації» країни, формування внутрішнього ринку ІТ та розвитку мотивації у споживачів цифрових технологій. Необхідно забезпечити розвинену цифрову інфраструктуру як основу розвитку цифрової економіки, яка охопить комплекс технологій, продуктів та процесів, що зможуть забезпечити обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості на цифровій основі.

Висновки. Виявлені потенційні можливості цифрової економіки в країнах ЄС дають змогу дійти висновку, що більшість країн Євросоюзу мають провадити активну й ефективну державну політику щодо подолання «цифрового розриву». Також важливу роль відіграє цифровізація багатьох сфер діяльності, активне впровадження мережі Інтернет у домогосподарствах, формування необхідних професійних цифрових навичок. Будь-які цифрові перетворення є складним завданням для урядів країн Євросоюзу. Водночас перед країнами, що досягли найвищого рівня цифрової зрілості, відкривається багато цифрових перспектив та можливостей подальшої активізації розвитку національної ІТ-сфери.

Перспективи подальших досліджень. Перспективність здійснення подальших досліджень передбачає необхідність проведення статистичного аналізу за основними компонентами цифрової економіки в регіональному розрізі країн світу, проведення ранжування та послідовності дій в теоретико-методологічному забезпеченні заходів активізації використання цифрових та інформаційних продуктів країнами світу.

Література

1. Поснова Т. В. Трансформація людського капіталу в умовах цифрової економіки. *Економічний вісник. Серія : фінанси, облік, оподаткування*. 2019. Вип. 3. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/article/download/115/117/>.
2. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 13–21.
3. Веретюк С. М. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2. С. 51–58.
4. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106–107.
5. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій*. 2015. Вип. 4. С. 9–18.
6. The Concept of a «Digital Economy». [Electronic resource]. Access mode: <http://odoc.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy>.
7. Краус Н. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6047>.
8. Карчева Г. Т. Використання технології блокчейн як фактор підвищення ефективності фінансової сфери. *Банківська справа*. 2017. № 2. С. 110–119.

9. International Digital Economy and Society Index 2020. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-economy-and-society-index-desi>.
10. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI 2020). Cyber Policy. URL: <https://cyberpolicy.nask.pl/indeks-gospodarki-cyfrowej-i-spoleczenstwa-cyfrowego-desi-2020>.
11. ITU World Telecommunication. ICT Indicators database. URL: <http://www.itu.int/ict/statistics>.

References

1. Posnova T.V. (2019). Transformatsiya lyuds'koho kapitalu v umovakh tsyfrovoyi ekonomiky [Transformation of human capital in the digital economy]. *Ekonomichnyy visnyk*. Seriya: finansy, oblik, opodatkovannya, 3 [in Ukrainian].
2. Karcheva H.T., Ohorodnya D.V., Open'ko V.A. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yiyi vplyv na rozvytok natsional'noyi ta mizhnarodnoyi ekonomiky. [Digital economy and its impact on the development of national and international economy]. *Finansovyy prostir*, 3 (27) [in Ukrainian].
3. Veretyuk C. M. (2016). Vyznachennya priorytetnykh napryamkiv rozvytku tsyfrovoyi ekonomiky v Ukrayini [Definition of priority directions of development of digital economy in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ukrayins'koho naukovo-doslidnoho instytutu zv'yazku*, 2 [in Ukrainian].
4. Kolyadenko S. V. (2016). Syfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennya v Ukrayini i u sviti [Digital economy: preconditions and stages of formation in Ukraine and in the world]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment*, 6 [in Ukrainian].
5. Apalkova V.V. (2015). Kontseptsiya rozvytku tsyfrovoyi ekonomiky v Yevrosoyuzi ta perspektyvy Ukrayiny. [The concept of digital economy development in the European Union and prospects of Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*. Seriya «Menedzhment innovatsiy», 4 [in Ukrainian].
6. The Concept of a «Digital Economy». Retrieved from: <http://odec.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy> [in English].
7. Kraus N.M. (2018). Syfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and prospects of avant-garde development]. *Efektivna ekonomika*, 1 [in Ukrainian].
8. Karcheva H.T. (2017). Vykorystannya tekhnolohiyi blokcheyn yak faktor pidvyshchennya efektyvnosti finansovoyi sfery [The use of blockchain technology as a factor in improving the efficiency of the financial sector]. *Bankivs'ka sprava*, 2 [in Ukrainian].
9. International Digital Economy and Society Index 2020. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-economy-and-society-index-desi> [in English].
10. Digital Economy and Society Index (DESI 2020). Cyber Policy. Retrieved from: <https://cyberpolicy.nask.pl/indeks-gospodarki-cyfrowej-i-spoleczenstwa-cyfrowego-desi-2020> [in English].
11. ITU World Telecommunication. ICT Indicators database. [Electronic resource]. Retrieved from: <http://www.itu.int/ict/statistics> [in English].

Статтю отримано 10 лютого 2021 р.

Article received February 10, 2021

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.88; 339.138

JEL classification: M31, O30, R41

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.055>

Неля ІВАНЕЧКО,

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: n.ivanechko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7444-0717>

Олена БОРИСЯК,

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри маркетингу,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: o.borysiak@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4818-8068>

Ірина ЛЕОНОВА,

студентка 4 курсу ОС «бакалавр» факультету економіки і управління,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: leoira199@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-8237>

ТРАНСПОРТНИЙ ШЕРИНГ: МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ

Іванечко Н., Борисяк О., Леонова І. Транспортний шеринг: маркетингові аспекти.
Вісник економіки. 2021. Вип.1. С. 55–65. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.055>

© Неля Іванечко, Олена Борисяк, Ірина Леонова, 2021.

Ivanechko N., Borysiak O., Leonova I. (2021). Transportnyi sherynh: marketynhovi aspekty. [Transport sharing]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 55–65. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.055>

Анотація

Вступ. Економіка спільного споживання є однією з найбільш швидкозростаючих сегментів світової економіки, темпи зростання якої мало сповільнилися у 2020 р. Передумовами для збільшення споживчого попиту в цій сфері є не тільки економія і зручність, а й доступність онлайн-технологій у будь-яких умовах. Сучасні технології зумовили розвиток транспортного шерингу. Всі форми шерингу об'єднані спільною ідеєю і за допомогою Інтернет-платформ здійснюється обмін споживчими цінностями.

Мета дослідження визначення перспектив та застосування наявних шеринг-моделей на українському ринку транспортних послуг.

Методи дослідження охоплюють загальнонаукові та емпіричні прийоми економічної науки. Використано методи системного аналізу і синтезу, порівняння, зведення та групування.

Результати дослідження. Розглянуто основні поняття шерингової економіки, а саме: колівінг, коворкінг, краунфандинг, каршеринг, кікшеринг, карпулінг. Проаналізовано вітчизняний ринок транспортного шерингу та виявлено низький рівень розвитку цієї сфери, на відміну від світового ринку. Виявлено переваги та недоліки каршерингу та кікшерингу. Зокрема, переваги каршерингу: ефективне та економне використання транспортного засобу; зниження навантаження на навколишнє середовище; цілодобовий доступ до автомобілів; у вартість послуги включено пальне, мийка та амортизація транспорту. Переваги кікшерингу: не потрібно водійських прав; маневрений; самокати можна залишати в будь-яких місцях; пристрій тримає зарядку на 45 км; легкий та доступний в управлінні. Недоліки каршерингу: необхідно мати посвідчення водія; потрібно брати і залишати авто на спеціалізованих парковках; низька доступність у регіонах; процедура каршерингу прив'язана до інтернету; заборонено перевозити великі обсяги вантажу, речей і тварин. Недоліки кікшерингу: не комфортно у холодну та дощову пору року; не можна виїжджати за межі позначеної зони; підвищується рівень небезпеки під час опадів; складно перевозити багаж.

Щодо прогнозування доходу, то для каршерингу пропонуємо розраховувати шляхом додавання сум добутків множення: кількості транспортних засобів окремого виду на кількість поїздок протягом дня; на вартість однієї поїздки; на кількість днів у відповідному звітному місяці (періоді). Проте, слід мати на увазі, що у каршерингу на відміну від кікшерингу значно більша витратна частина на амортизацію й обслуговування транспортного засобу.

Перспективи. У майбутніх дослідженнях плануємо розглянути особливості велошерингу та скутершерингу та перспективи їхнього розвитку на українському ринку транспортних послуг.

Ключові слова: шерингова економіка, транспортний шеринг, каршеринг, маркетинг, поведінка споживачів, транспортні послуги.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 4; бібл.: 14.

Nelia IVANECHKO,

Ph.D, Associate Professor at the Department of Marketing
West Ukrainian National University,
11, Lvivska Street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: n.ivanechko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7444-0717>

Olena BORYSIK,

Ph.D, Department of Marketing
West Ukrainian National University,
11, Lvivska Street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: o.borysiak@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4818-8068>

Iryna LEONOVA,

4th year student of OS "Bachelor"
of the Faculty of Economics and Management, West Ukrainian National University,
11, Lvivska Street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: leoira199@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-8237>

TRANSPORT SHARING: MARKETING ASPECTS

Abstract

Introduction. *The consumer economy is one of the fastest growing segments of the world economy, with little growth in 2020. Prerequisites for increasing consumer description in this area are not only the economy and convenience, but also the availability of Internet technologies in all conditions. Modern technologies have led to the development of transport sharing. All forms of sharing are united by a common idea and consumer prices are exchanged via the Internet platform.*

Purpose. *The goal of our research is to determine the prospects and application of existing sharing models in the Ukrainian market of transport services.*

Methods of research include general scientific and empirical techniques of economics. Methods of system analysis and synthesis, comparison, compilation and grouping are used.

Results of the research. *Consider the basic concepts of sharing economy, namely: coliving, coworking, crown funding, car sharing, kick sharing, carpooling. The domestic transport sharing market is analyzed and the low level of development of this sphere is revealed, in contrast to the world market. The advantages and disadvantages of car sharing and kick sharing are revealed. In particular, the advantages of car sharing: efficient and economical use of the vehicle; reducing the burden on the environment; round-the-clock access to cars; the price of the service includes fuel, washing and depreciation of transport. Advantages of kick sharing: no driver's license required; maneuvering; scooters*

can be left anywhere; the device keeps charging for 45 km; easy and accessible to operate. Disadvantages of car sharing: it is necessary to have a driver's license; you need to take and leave the car in specialized parking lots; low availability in the regions; the car-sharing procedure is tied to the Internet; it is forbidden to transport large volumes of cargo, things and animals. Disadvantages of kick sharing: not comfortable in the cold and rainy season; it is impossible to leave outside the marked zone; the level of danger at precipitations increases; it is difficult to carry baggage.

Regarding income forecasting, for car sharing we propose to calculate by adding the sums of multiplication products: the number of vehicles of a particular type on the number of trips during the day; for the cost of one trip; by the number of days in the relevant reporting month (period). However, it should be borne in mind that car-sharing, in contrast to kick-sharing, is much more expensive to depreciate and maintain the vehicle.

Perspectives. *In future research we plan to consider the features of bicycle sharing and scooter sharing and their prospects for development in the Ukrainian market of transport services.*

Keywords: *sharing economy, transport sharing, car sharing, marketing, consumer behavior, transport services.*

Formula: 0; Fig.: 0; table.: 4; bibl.: 14.

Постановка проблеми. Протягом останнього часу уважного ставлення дослідників потребує питання транспортного шерингу, оскільки сьогодні ритм усім галузям задає «sharing есоному». Особлива роль у розвитку шерингової економіки належить інноваційним технологіям та цифровізації суспільства. Саме поява смартфонів, мобільних додатків і технологій реального часу змінила споживчу поведінку людей та маркетингову діяльність компаній. Також глобальна урбанізація привела до перегляду умов життя у місті на засадах збереження довкілля [1]. Водночас економічно активне та платоспроможне покоління міленіалів не готове витратити більше грошей за зручність та свій час за можливість купити багато різних товарів хорошої якості. Більше того, наступне молодше покоління Z байдуже до реклами типу «ти цього достойний», адже вони не поклоняються брендам. І покоління міленіалів, і покоління Z роблять ставку не на володіння, а на користування матеріальними благами. Зокрема, покоління Z живе у колівінгах, працює у коворкінгах, для пересування використовує каршеринг, кікшеринг, карпулінг тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що окремі питання шерингової економіки розкрито в наукових працях Л. Лессига, Р. Ботсмен, К. Ріхтера, А. Сандараряна. Українські вчені С. В. Поліщук, В. О. Шишкіна, А. О. Гура, Т. Г. Гуцан, Д. В. Сотніков проводили дослідження платформ шерингової економіки, які функціонують в Україні та закордоном, проте транспортному шерингу не приділено достатньо уваги [2, 3]. У статті О. М. Дзюби досліджуються передумови формування та специфіки функціонування бізнес-моделі лише компанії Uber [4]. Тому важливо розглянути питання транспортного шерингу з точки зору особливостей та перспектив розвитку каршерингу і кікшерингу на вітчизняному ринку транспортних послуг.

Метою статті є визначення маркетингових перспектив та застосування наявних шеринг-моделей на українському ринку транспортних послуг.

Формулювання цілей статті. Для реалізації мети поставлено такі завдання: розглянути основні поняття шерингової економіки; проаналізувати реалії українського ринку транспортного шерингу; з'ясувати переваги та недоліки каршерингу та кікшерингу; сформулювати висновки щодо маркетингового розвитку каршерингу та кікшерингу в містах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка спільного споживання або шерингова економіка – це соціоекономічна система, заснована на спільному користуванні людськими та фізичними ресурсами. У широкий вжиток термін увійшов більше 10 років тому. Одним з перших його почав використовувати гарвардський професор Лоуренс Лессиг, автор книги *Remix*, що була опублікована в 2008 р. [5, 6]. У праці науковця стверджується, що з поширенням Інтернету економіка стала «гібридною» і шеринг є новим напрямком, який активно розвивається у багатьох сферах діяльності людини. Тому перед маркетологами стоїть новий виклик щодо розуміння та прогнозування поведінки споживачів, адже економіка спільного споживання зачіпає більшість сфер повсякденного життя, змінюючи методи транспортування (Uber, BlaBlaCar, Bolt), умови життя в подорожах (Airbnb), способи розваги та навчання (Netflix, Youtube), виконання завдань (TaskRabbit), пошук фінансування (Kickstarter). Водночас в українській мові з'являються нові слова іншомовного походження (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення понять шерингової економіки

Поняття	Визначення	Приклади компаній
Колівінг (англ. coliving – спільне проживання)	Це тип спільноти, що надає формат спільного проживання для людей зі спільними намірами. Відмінна риса такого типу житла – це спільні заходи, як прийом їжі або комунікація в загальних житлових зонах.	WeLive, Common (США), The Collective Old Oak (Великобританія), Colivium (Росія), Domivka Coliving (Україна).
Каршеринг (англ. carsharing – спільне використання автомобіля)	В класичному варіанті каршеринг – це володіння автомобілем разом з іншою людиною або людьми, тобто володіння часткою авто з правом користуватися.	Car2Go (Німеччина), Modo (Канада), Share Now, Zipcar (США), BelkaCar (Росія), Getmancar (Україна), Eldan (Ізраїль), Greenwheels (Нідерланди).
Кікшеринг (англ. kick scooter – самокат)	Це система короткострокової оренди самокатів і електросамокатів за аналогією з каршерингом.	Bird, Spin (США), Lime (Франція), Grow Mobility (Мексика), Eleven (Білорусь), Youdrive Lite (Росія), Getmancar (Україна), Felyx (Нідерланди).
Коворкінг (англ. co-working – спільно працювати)	У широкому сенсі – це модель організації роботи людей, найчастіше фрилансерів, з різним типом зайнятості у єдиному робочому просторі; у вузькому – колективний офіс.	NeueHouse (США), Crew Collective (Канада), The Work Project Midtown (Китай), The Great Room, Centennial Tower (Сінгапур), Ministry of New (Індія), Creative States (Україна).

продовження таблиці 1

Краудфандинг (англ. crowdfunding, crowd – громада, гурт, юрба, funding – фінансування)	Фінансування громадою, співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом, як правило через Інтернет, аби підтримати зусилля інших людей або організацій.	Kickstarter (США), Ulule (Франція), Crowdculture (Швеція), Goteo (Іспанія), Derev (Італія), Wemakeit (Швейцарія).
Карпулінг (англ. car – автомобіль, pool – об'єднання)	Спільне використання приватного автомобіля за допомогою сервісів з пошуку попутників.	BlaBlaCar.

Джерело: систематизовано авторами на основі [5, 6, 7, 8].

Економіка спільного споживання розвивається не лише під впливом соціальних, економічних, екологічних, демографічних, інноваційних та інших факторів, а й сама впливає на різні сторони економічного зростання. Під її впливом створюються нові ринки товарів та послуг, а також збільшується ефективність економіки загалом. Розширення сфер спільного використання стимулює до якісних змін і розвитку традиційних напрямків. Зокрема, транспортний шеринг охоплює прокат електровелосипедів, електросамокатів, електроскутерів, електромобілів.

Один з найбільш швидкозростаючих сегментів економіки спільного споживання є каршеринг, який поєднав розробників програмного забезпечення, маркетологів, працівників техсервісів та клієнтської підтримки з метою набуття нового досвіду, покращення екології, розвитку інновацій, зменшення заторів на автошляхах, надання свободи під час пересування міським простором. Для покращення транспортної ситуації на автошляхах у містах-мільйонниках жителям пропонують відмовитися від власного автомобіля і пересісти на каршеринг.

В Україні каршеринг працює лише у Києві, Дніпрі та Одесі. У грудні 2020 р. в Івано-Франківську запровадили експериментальний клубний каршеринг IFsharing для резидентів і друзів Промприлад.Реновація [9]. Автори сервісу – нещодавно створене ТОВ «Оресунд», співмешканці по коворкінгу на Промприладі. На українському ринку працюють лише дві місцеві каршерингові компанії – GetmanCar та Mobilecar.

Компанія GetmanCar продає програмне забезпечення для шерингу; франшизи каршерингу, кікшерингу, велошерингу; бере в оренду приватні автомобілі для каршерингу [10]. Компанія діє лише на ринку Києва та Дніпра.

Mobilecar – локальна компанія каршерингу в Одесі, автопарк якої складається лише з електромобілів Nissan Leaf [11].

Тарифна сітка у кожного оператора окрема, для електромобілів максимальний пробіг за поїздку не вказано (табл. 2).

Таблиця 2

Тарифи на послуги каршерингу в Україні

Час	GetmanCar (Київ, Дніпро)	Mobilecar (Одеса)	IFsharing (Івано-Франківськ)
1 год.	75 грн. (пробіг 10 км)	200 грн.	–
2 год.	–	–	100 грн. (пробіг 25 км)

продовження таблиці 2

5 год.	–	500 грн.	–
6 год.	–	–	250 грн. (пробіг 80 км)
8 год.	–	700 грн.	–
12 год.	–	–	450 грн. (пробіг 180 км)
Доба	850 грн. (пробіг 100 км)	899 грн.	–

Джерело: розроблено авторами з використанням [9, 10, 11].

В Одесі додатково надається послуга замовлення електрокару за адресою (вартість 100 грн). Бронювання в GetmanCar та IFsharing безкоштовне, в Mobilecar – безкоштовно лише 10 хв.

Для підвищення культури водіння маркетологами компаній транспортного шерингу використовуються телеметричні дані, щоб обмежувати водіїв, які практикують небезпечну манеру їзди, а також цифровий скоринг (оцінювання) та облік манери водіння під час тарифікації, щоб заохотити найбільш відповідальних водіїв. Впровадження цифрової репутації підвищує безпеку і знижує аварійність автомобілів каршерингу. Також застосовується технологія 3D-верифікації особи водія, яка повністю блокує спроби несанкціонованого доступу до автомобіля.

На відміну від світового ринку послуг каршерингу, в Україні простежується низький рівень розвитку цієї сфери. Таким чином, можна очікувати створення нових місцевих компаній транспортного шерингу або прихід глобальних гравців, проте виникає питання щодо платоспроможності населення України в містах, де менше 1 млн жителів, та їхньої готовності до користування каршерингом, кікшерингом, велошерингом. Тому завдання маркетологів – визначити правильний формат транспортного шерингу для обласних центрів з урахуванням поведінки споживачів та їхньої купівельної спроможності.

В Україні, як уже вказувалося вище, наразі працює лише дві каршерингові компанії. Крім того, на українському ринку функціонують європейська транспортна платформа Bolt та сервіс Kiwi, вони пропонують швидкі, зручні та доступні поїздки на авто і прокат електросамокатів. Зокрема, Bolt та Kiwi пропонують франшизу електросамокатів (кікшеринг) для міст України. На відміну від них, українська компанія GetmanCar пропонує франшизу на каршеринг. GetmanCar також пропонує підприємцям допомогу щодо запуску власного каршерингу, кікшерингу та велошерингу. Це обумовлено тим, що компанія володіє власним програмним забезпеченням для будь-якого шерингового проєкту.

Влітку 2020 р. у Києві кікшеринг запустили транспортна платформа Bolt і сервіс Kiwi (табл. 3).

Таблиця 3

Тарифи на послуги кікшерингу в Україні

Послуги	Bolt	Kiwi
Розблокування	29 грн.	15 грн.
1 хв. у робочий день	2.90 грн.	2.50 грн.
1 хв. у вихідний день	4.90 грн.	3.50 грн.
Цілий день	600 грн.	-

Джерело: розроблено авторами на основі [12, 13].

З таблиці очевидно, що прокат електросамоката у платформи Bolt для споживача виходить дорожче, ніж у сервісі Kiwi.

Варто зважати на те, що на поведінку споживачів під час вибору засобу для пересування міським простором, впливають такі переваги та недоліки транспортного шерингу (табл. 4).

Таблиця 4

Порівняння каршерингу та кікшерингу

Види сервісу	Переваги	Недоліки
Каршеринг	<ol style="list-style-type: none">1. Зручно на великі відстані;2. На користування не впливають погодні умови та пора року;3. Широкий вибір асортименту авто;4. Можливість протестувати різні марки автомобілів.	<ol style="list-style-type: none">1. Необхідно мати посвідчення водія.2. Потрібно брати і залишати авто на спеціалізованих парковках.3. Низька доступність у регіонах.4. Процедура каршерингу прив'язана до інтернету.5. Заборонено перевозити великі обсяги вантажу, речей і тварин (за правилами каршерингу).
Кікшеринг	<ol style="list-style-type: none">1. Не потрібно водійських прав.2. Маневрений, можна оминати корки.3. Самокати можна залишати в будь-яких місця, де зручно.4. Пристрій тримає зарядку на 45 км – можна об'їхати багато місць.5. Легкий та доступний в управлінні.	<ol style="list-style-type: none">1. Не комфортно у холодну та дощову пору року.2. Їзда на тротуарі завдає небезпеку для пішоходів.3. Не можна виїжджати за межі позначеної зони, інакше самокат блокується.4. Підвищується рівень небезпеки при опадах.5. Складно перевозити багаж.

Джерело: розроблено авторами.

З огляду на переваги і недоліки можна зробити висновок, що кікшеринг охоплює як клієнтів з водійським посвідченням, так і без нього, водночас він легкий в управлінні, що розширює коло споживачів транспортної послуги. Протягом останніх років, згідно з дослідженням П'ятого муніципального опитування від групи «Рейтинг» [14], інфраструктура багатьох обласних центрів України суттєво покращилася, зокрема

Тернополя, Івано-Франківська, Львова, Луцька, Вінниці, що дає змогу безпечно пересуватися тротуарами та дорогами міст на електросамокатах.

Вважаємо, що для міст з населенням менше 1 млн осіб кікшеринг є альтернативою каршерингу, оскільки потребує менших затрат для початку бізнесу. Мінімальна вартість електросамоката, придатного для шерингу, – 12 600 грн, вартість обслуговування відсутня, але є LTV кожного девайсу, яке становить 69 днів. Для каршерингу в Україні вартість нового бюджетного автомобіля з автоматичною коробкою починається від 310 000 грн. Поточне техобслуговування автомобіля складає 1500 грн на кожні 10 000 км, якщо без додаткових поломок. Кількість автомобілів розраховується від регіону, є мінімальний старт і реальна наповнюваність. Мінімальний старт для будь-якого обласного центру становить від 20–30 автомобілів.

Висновки. Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок, що перед маркетологами постають такі завдання: збільшити рівень обізнаності щодо транспортного шерингу; проінформувати населення про каршеринг і кікшеринг; розказати про їхні переваги; збільшити мотивацію до відповідального ставлення до орендованого автомобіля чи самоката. Щодо прогнозування доходу, то для каршерингу пропонуємо розраховувати шляхом додавання сум добутків множення: кількості транспортних засобів окремого виду на кількість поїздок протягом дня; на вартість однієї поїздки; на кількість днів у відповідному звітному місяці (періоді). Проте, слід мати на увазі, що у каршерингу на відміну від кікшерингу значно більша витратна частина на амортизацію й обслуговування транспортного засобу.

Перспективи подальшого дослідження. У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого дослідження у напрямі розвитку велошерингу та скутершерингу.

Література

1. Ivanechko N., Borysova T., & Monastyrskyi G. Research of customer buying behavior on the Ukrainian electromobile market. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Issue 4(35), P. 507–513. URL: <https://doi.org/10.18371/fcstp.v4i35.222527> (дата звернення: 04.01.2021).
2. Поліщук С. В. Шерингова економіка в Україні як спосіб вирішення проблеми обмеженості ресурсів громадян. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 3 (39). С. 23–26.
3. Гура А. О., Гуцан Т. Г., Сотніков Д. В.. Можливості та перспективи розвитку шерингової економіки в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія : Економіка. 2018. Вип. 18. С. 14–27.
4. Дзюба О. М., Матвієнко К. М. Аналіз особливостей функціонування і розвитку економіки спільної участі на прикладі бізнес-моделі компанії UBER. *Науковий журнал*. 2017. Вип. 5. С. 116–124.
5. Лессиг Л. Ремикс: Искусство и торговля процветают в гибридной экономике. URL: <https://archive.org/details/LawrenceLessigRemix/page/n13/mode/2up> (дата звернення: 04.01.2021).

6. Botsman R. What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption. URL: <http://www.fastcoexist.com/3022028/the-sharing-economy> (дата звернення: 04.01.2021).
7. What is the Sharing Economy? URL: <https://truust.io/blog/what-is-the-sharing-economy/> (дата звернення: 05.01.2021).
8. Mack J., Koegel J., Cho Y. Advantages and disadvantages of car sharing. URL: <https://carsharingfl2.wordpress.com/2015/05/12/advantages-anddisadvantages-of-car-sharing/> (дата звернення: 05.01.2021).
9. Офіційний сайт компанії «IFsharing». URL: <https://www.ifsharing.oresund.solutions/contacts> (дата звернення: 05.01.2021).
10. Офіційний сайт компанії «Getmancar». URL: <https://getmancar.com.ua/> (дата звернення: 06.01.2021).
11. Офіційний сайт компанії «Mobilecar». URL: <https://mobilecar.com.ua/> (дата звернення: 06.01.2021).
12. Офіційний сайт «Bolt». URL: <https://bolt-ua.com/> (дата звернення: 06.01.2021).
13. Офіційний сайт «Kiwi». URL: <https://www.kiwi.com/> (дата звернення: 06.01.2021).
14. Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/ru/> (дата звернення: 06.01.2021).

References

1. Ivanechko, N., Borysova, T., & Monastyrskiy, G. (2020). Research of customer buying behavior on the Ukrainian electromobile market. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Issue 4 (35), 507-513. Retrieved from: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.222527> [in English].
2. Polishchuk, S. V. & Shyshkina, V. O. (2017). Sherynhova ekonomika v Ukraini yak sposib vyrishennia problemy obmezhenosti resursiv hromadian [Sharing economy in Ukraine as a way of solving the problem of limited resources of citizens]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, – Bulbtin of Berdyansk University of management and Business 3 (39), 23–26 [in Ukraine].
3. Hura A. O., Hutsan T. H., Sotnikov D. V. (2018). Mozhlyvosti ta perspektyvy rozvytku sherynhovoi ekonomiky v Ukraini. [Opportunities and prospects for the development of the sharing economy in Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody «Ekonomika» - Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after GS Fryng pans "Economy", 18. 14-27 [in Ukraine].
4. Dziuba O. M, Matviienko K. M. (2017). Analiz osoblyvostei funktsionuvannia i rozvytku ekonomiky spilnoi uchasti na prykladi biznes-modeli kompanii UBER [Analysis of the peculiarities of the functioning and development of the economy of joint participation on the example of the business model of UBER]. *Naukovi zhurnal – Scientific journal*, 5, 116-124 [in Ukraine].
5. Lessyh L. Remyks: Yskusstvo y torhovlia protsvetaiut v hybrydnoe ekonomyke. [Remix: Art and Commerce Thrive in a Hybrid Economy] Retrieved from: <https://archive.org/details/LawrenceLessig Remix/page/n13/mode/2up> [in Russian].

6. Botsman, R. What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption. Retrieved from: <http://www.fastcoexist.com/3022028/the-sharing-economy> [in English].
7. What is the Sharing Economy? Retrieved from: <https://truust.io/blog/what-is-the-sharing-economy/> [in English].
8. Mack J., Koegel J., Cho Y. (2016). Advantages and disadvantages of car sharing. Retrieved from: <https://carsharingfl2.wordpress.com/2015/05/12/advantages-and-disadvantages-of-car-sharing/> [in English].
9. Ofitsiyniyi sait kompanii Getmancar [Official site of Getmancar]. Retrieved from: <https://getmancar.com.ua/> [in Ukraine].
10. Ofitsiyniyi sait kompanii Mobilecar [Official site of Mobilecar]. Retrieved from: <https://mobilecar.com.ua/> [in Ukraine].
11. Ofitsiyniyi sait kompanii IFsharing [Official site IFsharing]. Retrieved from: <https://www.ifsharing.oresund.solutions/contacts> [in Ukraine].
12. Ofitsiyniyi sait Bolt [Bolt official site]. Retrieved from <https://bolt-ua.com/> [in Ukraine].
13. Ofitsiyniyi sait Kiwi [Official Kiwi website]. Retrieved from: <https://www.kiwi.com/> [in Ukraine].
14. Sotsiologichna hrupa «Reitynh» [Sociological group «Rating»]. Retrieved from: <http://ratinggroup.ua/ru/> [in Ukraine].

Статтю отримано 4 лютого 2021 р.

Article received February 4, 2021

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 657.1

JEL classification: D 61; D 81; M 41

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.66>

Сергій ЛЕГЕНЧУК,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна,
e-mail: legenchyk2014@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3975-1210>

Ірина ВИГІВСЬКА,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет «Житомирська політехніка»,
вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна,
e-mail: virina1407@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4974-5834>

Оксана ГРИЦАК,

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Національний лісотехнічний університет України,
вул. Генерала Чупринки, 103, Львів, 79057, Україна,
e-mail: grytsak_oks@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0571-7487>

Ганна ХОМЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет «Житомирська політехніка»,

вул. Чуднівська, 103, Житомир, 10005, Україна,
e-mail: jakovets.anna@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6337-3635>

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ ЗВІТНОСТІ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД: БАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Легенчук С. Ф., Вигівська І. М., Грицак О. С., Хоменко Г. Ю. Проблеми розвитку корпоративної звітності в перехідний період: бачення професійних організацій. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 66–82. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.66>

Lehenchuk S., Vyhivska I., Hrytsak O., Khomenko H. (2021). Problemy rozvytku korporatyvnoi zvitnosti v perekhidnyi period: bachennia profesiinykh orhanizatsii. [Problems of the development of corporate reporting in the transition period: the vision of professional organizations]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 66–82. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.66>

Анотація

Вступ. На сучасному етапі відбувається трансформація моделі корпоративної звітності, що передбачає необхідність аналізу висловлених пропозицій представниками професійних організацій щодо її удосконалення.

Об'єктом дослідження є трансформаційні процеси моделі корпоративної звітності.

Предмет дослідження – сукупність підходів представників професійних організацій до розвитку системи корпоративної звітності.

Мета дослідження полягає в аналізі пропозицій щодо розвитку корпоративної звітності в перехідний період та концептуальних проблем з позиції професійних організацій.

Методи. В дослідженні використано історичний аналіз – для встановлення сучасних тенденцій розвитку корпоративної звітності та метод порівняння – для визначення основних проблем, які виокремлюють професійні організації в цій сфері.

Результати. Визначено, що розвиток корпоративної звітності нині перебуває на перехідному етапі. Проаналізовано вимоги щодо розвитку системи регулювання корпоративної звітності, які висували міжнародні організації протягом 2009–2015 рр. Досліджено пропозиції професійних організацій та міжнародних бухгалтерських компаній щодо розвитку чинної моделі корпоративної звітності. Проаналізовано сучасні тенденції трансформації моделі корпоративної звітності під впливом суспільних, економічних, інституційних та технологічних факторів. Виокремлено концептуальні проблеми розвитку корпоративної звітності, на які має бути спрямована основна увага дослідників, що займаються питаннями удосконалення корпоративної звітності та розвитку бухгалтерського обліку як засобу інформування стейкхолдерів та підзвітності корпорацій перед суспільством.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що обґрунтовано необхідність аналізу бачення професійних організацій щодо розвитку корпоративної звітності й ідентифікації головних проблем, які вчені мають вирішити.

Перспективи. *Перспективою досліджень є вирішення концептуальних проблем розвитку корпоративної звітності в частині її організаційних, методологічних та теоретичних аспектів.*

Ключові слова: *корпоративна звітність, інтегрована звітність, нефінансова інформація, професійні організації.*

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 27.

Sergey LEGENCHUK,

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Information Systems in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University,
street Chudnivska, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine,
e-mail: legenchyk2014@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3975-1210>

Iryna VYHIVSKA,

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information Systems
in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University,
street Chudnivska, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine,
e-mail: virina1407@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4974-5834>

Oksana HRYTSAK,

PhD, Associate Professor of Accounting and Auditing,
National Forestry University of Ukraine,
street Generala Chuprynky, 103, Lviv, 79057, Ukraine,
e-mail: grytsak_oks@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0571-7487>

Hanna Khomenko,

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information Systems
in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University,
street Chudnivska, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine,
e-mail: jakovets.anna@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6337-3635>

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF CORPORATE REPORTING IN THE TRANSITION PERIOD: THE VISION OF PROFESSIONAL ORGANIZATIONS

Abstract

Introduction. *At the present stage, the existing model of corporate reporting is being transformed, which implies the need to analyze existing proposals among representatives of professional organizations to improve it.*

The object of research is the transformation processes of the existing corporate reporting model.

The subject of the study is a set of approaches of representatives of professional organizations to the development of the corporate reporting system.

Goal. *The purpose of the study is to analyze proposals for the development of corporate reporting in transition and existing conceptual problems from the standpoint of professional organizations.*

Methods. *The study uses historical analysis to identify current trends in corporate reporting and a method of comparison to identify the main problems identified by professional organizations in this field.*

Results. *It has been determined that the development of corporate reporting is currently in transition. The need to analyze the vision of professional organizations regarding the development of corporate reporting and the identification of key issues to be addressed by scientists to solve them has been substantiated. The requirements for the development of the corporate reporting regulation system put forward by international organizations during 2009-2015 have been analyzed. The proposals of professional organizations and international accounting companies regarding the development of the current corporate reporting model have been researched. Current trends in the transformation of the current model of corporate reporting under the influence of social, economic, institutional and technological factors have been analyzed. The conceptual problems of corporate reporting development have been highlighted, which should be the main focus of researchers working on improving corporate reporting and accounting development as a means of informing stakeholders and corporate accountability to society.*

Prospects. *The research perspective is the solution of conceptual problems of corporate reporting development in terms of its organizational, methodological and theoretical aspects.*

Keywords: *corporate reporting, integrated reporting, non-financial information, professional organizations.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 27.

Актуальність теми. Розвиток корпоративної звітності нині перебуває на перехідному етапі, оскільки класичну модель фінансового звітування професійна бухгалтерська спільнота визнала «неповноцінною», а отже, її потрібно кардинально реформувати. Водночас науковці не мають однозначної відповіді, яким чином має відбуватись таке реформування. Вчені й організації визначили загальні напрямки розвитку моделі фінансової звітності, що спрямовані на підвищення якісного рівня

останньої. Відомо безліч поглядів та пропозицій щодо того, як саме потрібно його досягти, проте вони не лише покращують, а й поступово хаотизують процес формування нової моделі корпоративної звітності.

Важливу роль у забезпеченні впорядкованості процесу формування нової моделі корпоративної звітності відіграють професійні бухгалтерські організації, які можуть одними з перших ідентифікувати проблеми і перепони для цього процесу та сформулювати ефективні пропозиції щодо їх подолання. Наведене вище зумовлює необхідність аналізу бачення професійних організацій щодо розвитку корпоративної звітності й ідентифікації основних проблем, які вчені мають вирішити.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику розвитку корпоративної звітності в глобальному контексті розкрито в працях І. Абейсекери, К. Бернарді, В. А. Бітті, К. Буско, Ш. де Вільєрса, Дж. Глісон-Уайт, С. Ді Піацци, Р. Дж. Екклза, М. Кінга, М. П. Кржуса, Д. Кроутера, К. Міт, Дж. Серафейма, Дж. Унермана, А. Шаджієвської та ін. Питання розвитку інтегрованої звітності в Україні окреслено в дослідженнях К. В. Безверхого, Р. Ф. Бруханського, Д. О. Грицишена, С. Ф. Голова, І. В. Жиглей, В. М. Жука, М. В. Корягіна, Р. О. Костирка, В. М. Костюченко, Р. В. Кузіної, П. О. Куцика, Н. О. Лоханової, І. О. Макаренко, О. О. Нестеренко, А. В. Озеран, М. А. Проданчука, Л. М. Пилипенка, М. С. Пушкаря, О. Г. Сокіла, О. В. Фоміної, М. М. Шигун, І. Й. Яремка та ін.

Мета дослідження. Основним завданням статті є аналіз пропозицій розвитку корпоративної звітності в перехідний період з позиції професійних організацій і виокремлення концептуальних проблем, що потребують вирішення в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Нині у світі вже чітко сформувалась тенденція щодо необхідності розширення корпоративної звітності інформацією про соціальні, екологічні, етичні та стратегічні аспекти діяльності корпорацій, які необхідні зовнішнім стейкхолдерам для ухвалення інвестиційних і позикових рішень у нинішніх умовах розвитку суспільства. Визначальний вплив на її формування спричинило загострення глобальних проблем людства, на що спочатку відреагували представники бухгалтерської наукової спільноти у своїх пропозиціях з удосконалення чинної системи звітування корпорацій через розвиток системи нефінансової звітності (І. Абейсекера, М. Д. Беннет, Е. Брокетт, К. Буско, Дж. Гатрі, Д. Гібессьє, Л. Едвінссон, Р. Дж. Екклз, Дж. Елкінгтон, М. Кінг, М. П. Кржус, З. Реззаї, Дж. Серафейм, Дж. Б. Уайт, Дж. Унерман та ін.), а з часом – і різноманітні урядові та міжнародні організації, що займаються розробкою правил звітування корпорацій. Особливо активно подібна нормотворча діяльність відбувалась протягом 2009–2015 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Вимоги міжнародних організацій щодо розвитку системи регулювання корпоративної звітності

Назва організації	Нормативний документ	Встановлені вимоги до розкриття інформації корпораціями
Інститут директорів Південної Африки та Комітет Кінга	«Звіт Кінга з корпоративного управління для Південної Африки 2009» [12]	Щорічне звітування (з березня 2010 р.) компаніями, акції яких котируються на JSE на основі інтегрованого способу – шляхом взаємопов'язаного розкриття фінансової інформації та інформації про вплив на сталий розвиток (екологічна, соціальна інформація тощо)

продовження таблиці 1

Комітет з міжнародної інтегрованої звітності (IIRC)	Проект міжнародного формату інтегрованої звітності (<IR>) (2012 р.) [2]	Необхідність формування інтегрованих звітів підприємствами на основі використання методології, оприлюдненої в проєкті концепції формування інтегрованої звітності підприємств
Глобальна ініціатива зі звітності (GRI)	«GRI G4 Guidelines» (2013 р.) [10]	Необхідність додаткового розкриття загальної та специфічної інформації щодо ролі підприємств у забезпеченні сталого розвитку на основі сформованої в рекомендаціях методології
Європейський Парламент	Директива 2013/34/ЄС (2013 р.) [4]	Щорічне формування великими підприємствами, що є суб'єктами суспільного інтересу, Звіту про управління, до якого належить фінансова і нефінансова інформація
Європейський Парламент	Директива 2014/95/ЄС (2014 р.) [5]	Розкриття нефінансової інформації (екологічних, соціальних та службових питань, поваги до прав людини, боротьби з корупцією і хабарництвом, тощо) підприємствами, що є суб'єктами суспільного інтересу
Організація економічного співробітництва та розвитку	«Принципи корпоративного управління» (2015 р.) [3]	Розкриття інформації про політику та діяльність, ділову етику, охорону навколишнього середовища, соціальні питання, права людини та інші обов'язки у сфері державної політики

З огляду на наведені в табл. 1 вимоги до розкриття інформації корпораціями, які встановлювали урядові й міжнародні організації у 2009–2015 рр. наявна концептуальна проблема оприлюднення фінансової звітності, яку складають корпорації. Якщо на початку 2000-х років в результаті всесвітньо відомих корпоративних скандалів переважно удосконалювались процедурні аспекти її формування та розкриття, а також окремі змістовні аспекти фінансової звітності, зокрема шляхом більш активного застосування справедливої вартості, то протягом 2009–2015 рр. в нормативних документах організацій-регуляторів вже чітко простежується тенденція з необхідності її розширення нефінансовими показниками, покращення рівня її прозорості і релевантності.

У результаті цього значна кількість професійних організацій та міжнародних бухгалтерських компаній розпочали розробку власних моделей звітування корпорацій і формування концептуальних засад наповнення інтегрованої звітності, адже серед вчених та організацій-регуляторів нині відсутня згода щодо того, що саме має розкриватись у її нефінансовій компоненті. В даний перехідний період важливий не лише кінцевий результат у вигляді певної форми інтегрованого (розширеного, комплексного) звіту, який має бути наповнений відповідними показниками, а також процес реорганізації чинної моделі звітування корпорацій, що охоплює не лише розробку нової моделі та її безпосереднє впровадження в практичну діяльність, а також підготовку суб'єктів формування та перевірки інтегрованої звітності, адаптацію до такої моделі різних груп заінтересованих стейкхолдерів.

Так, у 2015 р. Федерацією європейських бухгалтерів було випущено звіт «Майбутнє корпоративної звітності – створення динаміки для змін» [21], у якому наголошується на існуванні невирішених проблем у сфері корпоративної звітності і необхідності проведення публічного діалогу між інтересантами, щоб забезпечити її актуальність та важливість для ухвалення управлінських рішень. Для вирішення такої ситуації було запропоновано: 1) враховувати думку більшої кількості стейкхолдерів

у процесі розробки корпоративної звітності й організувати з ними тісну співпрацю; 2) застосовувати сучасні технології для обробки та поширення облікової інформації; 3) розширити змістовне наповнення корпоративної звітності відповідно до потреб нових видів користувачів; 4) забезпечити своєчасність, актуальність і суттєвість корпоративної звітності, зокрема в результаті зменшення рівня деталізації й обсягу фінансової звітності; 5) удосконалення приміток до звітності відповідно до їхньої актуальності та суттєвості, введення поняття суттєвості у судження щодо звітності; 6) інтегрувати всі чинні засоби додаткового розкриття з фінансовою звітністю задля уникнення дублювання фінансової інформації; 7) впровадження звітів CORE (в якому компанія долучає головну інформацію) та звітів MORE, які містять деталізовану інформацію; 8) здійснення паралельного експериментування з конкретною групою компаній, що звітують за новою моделлю щодо впровадження нових інновацій у корпоративну звітність.

У 2015 р. представники GRI випустили звіт «Сталі та звітні тенденції у 2025» [19], в якому на основі аналізу чинної практики формування нефінансової звітності компаніями світу було висловлене бачення щодо чинних проблем і перспектив розвитку корпоративної звітності в майбутній декаді. Зокрема, було визначено, що основними викликами для корпоративної звітності будуть: зростання кількості населення, нерівність багатства та кліматичні зміни. В результаті цього корпорації мають відігравати більшу роль у формуванні інноваційних рішень для протистояння таким викликам, зокрема шляхом використання нових засобів обробки даних і цифрової комунікації, що сприятиме підвищенню їхньої прозорості. В майбутньому корпорації повинні вміти прозоро демонструвати через корпоративну звітність їхні зобов'язання щодо забезпечення сталого розвитку, що пояснюватиме їхню роль в охороні води та продуктів харчування, забезпеченні благополуччя і протидії кліматичним змінам. Це може бути реалізовано через публікацію стандартизованих та нестандартизованих звітів, які мають забезпечувати прозорість шляхом їхньої «повної інтегрованості з цілями сталого розвитку», «надійності», «порівнянності», «стислості» та «релевантності».

Представники компанії «Deloitte LLP» в звіті, присвяченому майбутньому корпоративної звітності, зазначають про необхідність переосмислення чинної моделі внаслідок виникнення корпоративних скандалів і шахрайств, зміни соціальних очікувань, появи нових технологій та розширення кола її стейкхолдерів [25]. Однією з таких проблем також є інформаційне зашумлення, в результаті чого розробники звіту наголошують, що саме обліковці повинні взяти на себе ініціативу в допомозі інвесторам фільтрувати шум зростаючої маси даних для отримання необхідної інформації в ухваленні інвестиційних рішень. Для вирішення такої ситуації пропонується: 1) забезпечення більш впорядкованого та змістовного представлення корпоративних даних інвесторам відповідно до їхніх потреб; 2) створення інноваційних форм представлення корпоративної звітності (фінансової і нефінансової) шляхом: поліпшення технологічних стандартів; покращання стандартів фінансової та нефінансової інформації; покращання стандартів аудиту; розвитку умов для формування інноваційного середовища.

Компанія «KPMG International», провівши аналіз наповнення звітності 270-ти найбільших публічних компаній світу, визначила основні напрямки її удосконалення: 1) надання інвесторам тієї інформації, що вони потребують (ключові бізнес-ресурси); 2) збереження наповнення звітів чіткими та релевантним; 3) забезпечення довгострокового бачення на основі використання операційних (нефінансових) KPI; 4) надання практико-орієнтованих KPI, пов'язаних зі стратегією; 5) надання глибшого аналізу стратегії; 6) фокусування аналізу ризику на тому, що важливо для майбутнього [17]. Основною метою звіту, оприлюдненого «KPMG International», було визначення причин розриву між інформаційними потребами інвесторів та інформацією, що надається в корпоративній звітності. Визначальною причиною такого розриву є короткострокова орієнтація корпоративної звітності, відсутність у ній інформації про бізнес-модель і її значна відірваність від ухваленої корпоративної стратегії.

На думку представників Міжнародної ради з аудиту та впевненості, для того, щоб забезпечити надійність та довіру до нових інтегрованих форм звітів, що на сьогодні корпорації публікують як доповнення до фінансової звітності, необхідно: 1) використовувати раціональну концептуальну основу, цілі якої тісно узгоджуються з інформаційними потребами користувачів; 2) формувати дієву систему корпоративного управління за процесами звітування; 3) надавати порівняну і розширену інформацію, яка має бути узгоджена з іншими доступними джерелами, до яких вони мають доступ; 4) використовувати зовнішні засоби забезпечення впевненості [18].

Експертна група зі сталих фінансів у 2017 р. оприлюднила проміжний звіт «Фінансування сталої Європейської економіки», в якому його автори зазначають, що розкриття інформації є найважливішим інструментом, який допомагає фінансовій системі спрямовувати фірми до сталої економіки [8]. Значні інформаційні сигнали (ефективність, ризики, можливості, показники сталості) впливають на економічну діяльність, інвестиційні рішення та використання дефіцитних ресурсів усіх видів. Тому найважливішою перспективою є забезпечення прозорості корпоративної звітності, де розкривається така інформація, що зробить корпорації більш сталими й ефективними. Для ефективного розвитку корпоративного звітування в контексті сталого розвитку необхідно: 1) забезпечити вирішення дилеми керівництва щодо задоволення короткострокових (для аналітиків ринку) та довгострокових (працівники, представники суспільства) потреб; 2) забезпечити інтеграцію фінансових і нефінансових питань у звітах та здатність розкривати інформацію про створення довгострокової цінності, зменшивши орієнтацію на короткочасну поведінку фірм та інвесторів; 3) удосконалити частоту та часовий горизонт корпоративного звітування; 4) розвинути напрями політики звітування. Основною проблемою, яку вбачають розробники цього звіту, є суперечність короткострокової орієнтації чинної облікової системи цілям сталого розвитку, що орієнтовані на створення довгострокової цінності.

На думку представників «Інвестиційної асоціації», щорічні звіти мають забезпечувати справжнє довгострокове розуміння бізнесу і його рушійних факторів, його фінансової міцності, якості корпоративного управління та рішень [23]. Вони виявили проблеми щодо відображення в звітності інформації про довгострокові драйвери створення вартості, довгострокове планування діяльності й ефективність використання капіталу. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити: 1) удосконалення пояснення

того, наскільки компанії здатні забезпечити рентабельність вкладеного капіталу, управляючи своїми витратами, збільшуючи продажі за рахунок інвестицій у бізнес чи інші рішення щодо розподілу капіталу; 2) підвищення чіткості, актуальності та своєчасності корпоративної звітності, забезпечення її зв'язку з потребами користувачів і спрямованості на стале створення довгострокової вартості; 3) розкриття інформації про довгострокові перспективи бізнесу, позитивні довгострокові коригування ризику, продуктивність робочої сили та кроки, які вживає Рада для формування і впливу на культуру. Загальною рекомендацією представників «Інвестиційної асоціації» щодо удосконалення корпоративної звітності є необхідність забезпечення її довгострокової орієнтації, що сприятиме створенню сталого бізнесу, підвищення рівня довіри між корпорацією й акціонерами та іншими стейкхолдерами.

Розглядаючи цифрове майбутнє корпоративної звітності, зокрема особливості застосування XBRL, представники Лабораторії з фінансової звітності при Раді з фінансової звітності (Великобританія), виокремили такі проблеми, які мають бути вирішені для ефективного використання XBRL в процесі формування корпоративної звітності: 1) забезпечення ефективної співпраці регуляторів і розробників стандартів щодо підготовки корпоративних звітів із використанням XBRL як на національному, так і на міжнародному рівнях; 2) забезпечення кращої підтримки впровадження XBRL з боку технологічних компаній; 3) компанії повинні розпочати підготовку до впровадження ESEF (електронного формату звітності для європейських компаній) із використанням XBRL; 4) інвестори та аналітики повинні активно співпрацювати з регуляторами під час формування і впровадження регламентів формування корпоративної звітності [27].

Представники Інституту професійних бухгалтерів Великобританії та Уельсу у своєму звіті 2017 р. «Що далі для корпоративної звітності: час ухвалити рішення?», врахувавши пропозиції свого попереднього звіту (2003 р), а також думки інших професійних організацій, визначили, що для досягнення значного прогресу в розвитку корпоративної звітності в майбутньому необхідно вирішити такі проблемні питання: 1) Скільки потрібно звітів для задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів – один (фінансовий чи інтегрований) або декілька? 2) Чи необхідно створити єдину організацію, яка розробить глобальні концептуальні основи для формування нефінансової звітності? 3) Яким чином буде забезпечено потреби користувачів в інформації про всі нематеріальні цінності корпорації? 4) Яким чином забезпечити більш активне залучення ІТ-фахівців для розробки універсальних продуктів з обробки даних з різних джерел, необхідних для формування корпоративної звітності? [26]

Наведені вище питання потрібно вирішувати колективно, із залученням інтересантів (регуляторів, корпорацій, внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів, представників ІТ-сфери тощо).

У 2017 р. Федерація європейських бухгалтерів випустила новий звіт, який підсумовував реакцію професійних організацій та провідних консалтингових компаній на пропозиції, викладені у звіті 2015 р. Зокрема, в ньому було визначено три основні групи проблем, у результаті вирішенні яких можливо забезпечити «світле» майбутнє корпоративної звітності: 1) розробка і впровадження концепції «CORE & MORE»; 2) підтримка координації та розвиток різних концепцій формування корпоративної

звітності, що містить нефінансову інформацію; 3) подальше дослідження можливостей використання технологій як рушійного механізму і сприяння розвитку корпоративної звітності [9].

На конференції, організованій Європейською конфедерацією інститутів внутрішнього аудиту (ECIIA), що присвячена проблематиці майбутнього корпоративної звітності, встановлено, що позитивними є здійснені кроки в напрямку впровадження інтегрованої звітності, яка відображає процес створення цінності, що є важливим для інвесторів [22]. Незважаючи на ефективність впровадження МСФЗ європейськими компаніями, вони недостатньо сприяють довгостроковому інвестуванню та сталому розвитку, тому необхідно зробити їх більш гнучкими, щоб вони забезпечували вирішення наявних проблем. Також темою майбутнього є питання діджиталізації формування корпоративної звітності, що передбачає використання сучасних технологій (Big data, Open data analytics, Digitally distributed supply chains, Real-time data) та загалом має призвести до цифрової революції у цій сфері, зокрема через формування цифрової ESG-звітності.

У звіті Австралійського інституту економіки і бізнесу визначено майбутні перспективи корпоративної звітності на основі врахування швидкоплинних змін, що відбуваються в цій сфері у всьому світі. В результаті опитування експертів з корпоративної звітності з Австралії та усього світу виокремлено чотири сучасні тенденції корпоративного звітування, притаманні організаціям різних країн: 1) стейкхолдери (інвестори, регулятори та законодавці) стають все більш ошадливими й організованими в процесі формування вимог до корпорацій щодо оприлюднення ними нефінансової інформації; 2) міжнародні ініціативи звітності поступово змінюють риторику щодо впливу організацій на суспільство та навколишнє середовище до залежності організації від цих соціально-екологічних систем; 3) забезпечення прозорості ланцюгів постачань і підзвітності, що можуть бути трансформовані новими технологіями; 4) інтеграція міжнародних та національних ініціатив, які спрямовані на регулювання корпоративної звітності, зокрема в частині нефінансової звітності [13]. Перспективами подальшого розвитку корпоративної звітності є такі: 1) нерівність доходів і втрата біорізноманіття можуть бути факторами, які зумовлять виникнення нових об'єктів, які потрібно буде відображати в корпоративній звітності; 2) неоприлюднення нефінансової інформації корпораціями призводитиме до значних репутаційних та фінансових ризиків; 3) необхідність фундаментальних змін у частині юридичних вимог оприлюднення корпоративної звітності, спрямованих на забезпечення сталого розвитку.

Представники компанії «BSR» у звіті «Перегляд сталого бізнесу. Менеджмент для швидко світу, що швидко змінюється» розглянули шляхи удосконалення корпоративної звітності і додаткового розкриття інформації про сталий розвиток. Вони виявили, що незважаючи на загальну тенденцію збільшення обсягів розкриття облікової інформації щодо ESG, є значна кількість проблем у цій сфері, що зумовлюється відсутністю гармонізації стандартів, яка викликає проблему неузгодженості, зручності, корисності та релевантності звітів, що розкривають інформацію про ESG. Для їхнього вирішення розробники звіту пропонують використовувати BSR-модель («Звітний трикутник BSR»), що забезпечує надання різних типів інформації, і значно тісніший зв'язок між «цифровими» та «наративними» даними. Для ефективної реалізації

наведених вище пропозицій необхідно здійснити такі нововведення: 1) надавати різну інформацію стейкхолдерам залежно від їхніх потреб; 2) збільшити кількість компаній та інвесторів, які розкриватимуть їхній вплив у контексті цілей сталого розвитку, про процес створення вартості та про майбутнє; 3) більш активно розкривати інформацію про ESG з урахуванням їхніх бізнес-моделі, контексту їхньої діяльності і середовища, де вони функціонують [14].

Представники компанії «ACCA» виокремлюють основні проблемні питання, які потрібно вирішити для формування позитивної корпоративної звітності: 1) корпоративна звітність має бути зорієнтована не лише на акціонерів; 2) мають бути розроблені глобальні стандарти для складання звітності; 3) для впровадження глобальних стандартів звітності має бути побудована ефективна система управління даним процесом; 4) мають бути розроблені глобальні стандарти для середніх і малих підприємств; 5) національні стандарти мають бути конверговані з IFRS та GAAP US; 6) корпоративна звітність має бути своєчасною; 7) вимоги до звітності малих та середніх підприємств повинні врівноважувати витрати на підготовку і прозорість; 8) облікові стандарти повинні бути принципо-, а не правило-орієнтованими; 9) в обліку потпібно використовувати змішане оцінювання на основі використання справедливої й історичної вартості; 10) для оцінювання ефективності потрібно використовувати не один вимірник; 11) в окремих аспектах облік має бути обачливим; 12) забезпечити включення внутрішньостворених нематеріальних активістам, де це доречно; 13) потрібно уникати перевантаження додаткового розкриття інформації; 14) корпоративна звітність має виходити за рамки фінансової звітності. Виокремлені проблемні питання фактично є порядком денним для науковців та регуляторів, шляхом вирішення яких має бути підвищена якість корпоративної звітності відповідно до наявних потреб і вимог користувачів [20].

Представники компанії «PwC», розглянувши перспективи розвитку корпоративного звітування, дійшли висновку, що нові технології (ML, AI, Blockchain, XBRL) кардинально змінять звичний для нас процес формування, використання та аналізу корпоративної звітності у XXI ст. Свою позицію вони обґрунтовують тим, що незважаючи на удосконалення глибини, широти та якості корпоративної звітності, такі зусилля не дали необхідного результату, а отже, потрібно провести докорінну трансформацію процесу її формування і подання за допомогою інноваційних технологій. На думку розробників звіту, такі зміни є неминучими і це єдиний шлях виходу з нинішньої кризи. Для того, щоб корпорації були готові до таких змін, вони повинні: 1) стежити за виникненням нових технологій та аналізувати можливість їх використання в процесі підготовки й оприлюднення корпоративної звітності; 2) використовувати нові технології для збільшення кількості стейкхолдерів корпоративної звітності; 3) трансформувати облікові дані під вимоги нових технологій; 4) використовувати нові технології для мінімізації упереджених суджень; 5) забезпечувати автентичність та підзвітність, тобто відповідність корпоративним цілям, бізнес-моделі й обраній стратегії. Дотримання таких пропозицій має покращити достовірність корпоративної звітності та її релевантність потребам користувачів [16].

У рамках програми «CGMA» представники «AICPA» також розглянули основні інноваційні технології, які можуть змінити фінансову функцію корпорацій. До складу

таких технологій, які можуть зробити діяльність фахівців у сфері фінансів, у тому числі бухгалтерів, швидшою, більш ефективною та більш продуктивною щодо нових завдань, вони віднесли такі технології, які об'єднано у два види: 1) інструменти корінної модернізації щодо наявних можливостей (хмарні технології та SaaS (аутсорсинг, спільне використання нематеріальних активів, CAPEX vs OPEX); промислова робототехніка (усунення повторюваної ручної роботи); візуалізація даних); 2) експоненційні інструменти, що слугують для формування нових можливостей бухгалтерської служби (сучасні засоби аналізу даних і прогнозування (формування прогнозних висновків на основі аналізу великих обсягів даних); штучний інтелект та машинне навчання («розумні» помічники бухгалтера, автоматичний розподіл операцій, формування звітів у режимі реального часу); обчислення в оперативній пам'яті (прискорення обробки даних); блокчейн (створення облікових та аудиторських систем на основі технології блокчейн) [15, с. 16].

У 2018 р. в рамках Діалогу корпоративної звітності (CRD) – платформи для сприяння більшій узгодженості, послідовності й порівнянності між рамками корпоративних звітів, основними суб'єктами стандартизації розкриття нефінансової інформації (CDP, CDSB, GRI, IIRC, ISO та SASB), а також за участі IASB і FASB було засновано «Better Alignment Project» з метою узгодження корпоративної звітності, щоб полегшити компаніям підготовку ефективних та узгоджених оприлюднень, які відповідають інформаційним потребам різних груп стейкхолдерів. Одним із результатів реалізації проєкту була публікація звіту «Забезпечення вирівнювання в кліматично-орієнтованій звітності», в якому надавались рекомендації щодо узгодження чинних концептуальних основ, які забезпечують формування інформації про навколишнє середовище, соціальні питання і корпоративне управління, а також діяльності та політик організацій, які займаються їхньою розробкою і регламентацією практики формування нефінансової інформації. В звіті було визначено напрямки подальшої роботи, які описують перспективи досягнення визначених перед проєктом цілей у майбутньому: 1) розвиток таксономії, тобто єдиних і взаємопов'язаних концептуальних засад, що передбачає узгодження термінології та методології в чинних стандартах; 2) розробка єдиного інтерактивного інструменту, що поєднає стандарти і концептуальні основи для формування єдиних цілей та усунення труднощів порівняння; 3) створення форуму з технічного розвитку, що дасть змогу структурувати здобуті знання, забезпечити обмін думок і дискусію між учасниками, а також забезпечити їхню формалізацію технічними колективами та групами розробників з різних організацій [7]. Окрім цього, в звіті визначені ті ідеї і проблеми, які вирішують інші організації та науковці, однак їх відкинули в рамках проєкту CRD: 1) єдине глобальне рішення; 2) принципи вирівнювання TCFD; 3) вирівнювання за межами TCFD; 4) спільний, структурний підхід до оновлення концептуальних основ та стандартів. У розглянутому звіті відображено результати першої спроби узгодження різних видів моделей, стандартів і концептуальних основ, що регулюють порядок формування нефінансової звітності, а також окреслено відсутність у кожного з регуляторів бажання сформувати єдину конверговану концептуальну основу, подібно до фінансової звітності.

Незважаючи на висновки, одержані CRD про неможливість формування єдиної глобальної системи стандартів для формування нефінансової звітності, у грудні

2019 р. «Accountancy Europe» в спеціалізованому звіті, враховуючи кліматичні зміни, деградацію навколишнього середовища та необхідність надання інформації про соціальні відносини, людські права і внутрішньостворені нематеріальні активи, запропонували розробити взаємопов'язаний стандарт для корпоративної звітності [11]. Такий стандарт має координувати всі ініціативи з надання інформації нефінансового характеру та сформувати ядро глобальних метрик, що мають бути взаємопов'язані з фінансовою звітністю. Його розробкою має займатись подібна до IASB новостворена організація – INSB (Міжнародна рада з розробки нефінансової звітності), яка сформує концептуальну основу нефінансової звітності, що в майбутньому інтегрується з концептуальною основою фінансової звітності і має утворити Фундацію корпоративної звітності. У результаті провадження такої інституційної структури буде вирішено наявні проблеми відповідності корпоративної звітності потребам стейкхолдерів, зокрема буде забезпечено надання інформації про процес довгострокового та сталого створення вартості, що дасть змогу адекватно реагувати на кліматичні зміни, більш ефективно управляти міжнародними ланцюжками постачань, заохочувати інвестиції в сталі бізнес-моделі й контролювати витрати на здійснення корпоративного звітування.

Представники компанії «PwC» проаналізували особливості розвитку корпоративної звітності в «невизначені часи» на основі аналізу компаній, що входять до Британського індексу FTSE 350. Вони констатують підвищення значущості ролі бізнесу у вирішенні глобальних проблем, що зумовило збільшення обсягу вимог до корпоративної звітності з боку різних видів стейкхолдерів. Для покращення корпоративної звітності в майбутньому представники «PwC» рекомендують: 1) забезпечити оптимальний обсяг корпоративної звітності; 2) переорієнтуватись на розкриття стратегічної інформації; 3) здійснювати додаткове розкриття у відповідь на запити стейкхолдерів; 4) покладати підзвітність в основу формування корпоративної звітності [24]. Основною проблемою, яка має бути вирішена в майбутньому щодо корпоративної звітності, на думку розробників цього звіту, є пошук балансу між потребами акціонерів та інших стейкхолдерів, які потребують додаткової інформації, що не відображається у фінансовій звітності, зокрема про ризики, сталий розвиток, бізнес-модель корпорації, аналіз ринку.

Розглянувши всі реальні виклики, які нині постали перед корпоративною звітністю на основі опитування більше 1000-і фінансових директорів та фінансових контролерів великих компаній, представники компанії «EY» ставлять питання: чи потрібен для її подальшого розвитку культурний шок? Тобто чи потрібно змінити ставлення суб'єктів її формування для того, щоб забезпечити відкриту і прозору комунікацію щодо створення вартості? Щоб забезпечити ефективну взаємодію за допомогою корпоративної звітності з інвесторами й іншими стейкхолдерами, необхідно запровадити нову культуру та мислення щодо публічної інформації, зокрема шляхом: 1) створення більш відкритої і підзвітної корпоративної звітності для завоювання довіри стейкхолдерів (підвищення прозорості, забезпечення взаємозв'язку між фінансовою та нефінансовою інформацією, уточнення ролі фінансів у нефінансовій сфері); 2) подолання розриву щодо відображення культури в корпоративній звітності (розкриття корпоративної культури, підвищення надійності інформації про внутрішню культуру, зміна внутрішньої культури для забезпечення прозорості); 3) формування

довіри до аналізу даних і штучного інтелекту (забезпечення довіри інвесторів нефінансовій інформації, широке використання розумних інструментів, забезпечення довіри до штучного інтелекту) [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз пропозицій професійних організацій та міжнародних бухгалтерських компаній щодо розвитку корпоративної звітності дав змогу встановити, що нині триває активна дискусія в частині таких концептуальних проблем:

– У результаті яких удосконалень нова модель корпоративної звітності сприятиме вирішенню глобальних проблем людства?

– Якою має бути структура розширеної моделі корпоративної звітності?

– Яким має бути змістове наповнення нефінансової складової корпоративної звітності?

– Як забезпечити прозорість, надійність і впевненість з боку користувачів до нефінансової складової корпоративної звітності.

– Як сформувати оптимальну модель корпоративної звітності, зважаючи на наявність значної кількості різних видів нефінансових показників, які пропонуються в різних моделях та концепціях інтегрованої та нефінансової звітності?

– Яка група зовнішніх стейкхолдерів є пріоритетним користувачем корпоративної звітності і що з огляду на це потрібно розуміти під її релевантністю?

Які технологічні інновації відіграватимуть вирішальну роль у формуванні нової моделі корпоративної звітності?

– Яким чином можна забезпечити орієнтацію на бізнес-модель та стратегічну спрямованість розширеної моделі корпоративної звітності?

– Як найбільш ефективно організувати процес глобальної конвергенції стандартів, моделей і методологій, що регламентують процеси формування розширеної корпоративної звітності?

– Яким чином можна забезпечити конвергенцію розширеної моделі корпоративної звітності з міжнародними стандартами фінансової звітності (IAS/IFRS, GAAP US)?

На вирішення наведених вище концептуальних проблем майбутньому має бути спрямована основна увага дослідників, які займаються питаннями удосконалення корпоративної звітності та загалом досліджують проблематику розвитку бухгалтерського обліку як засобу інформування стейкхолдерів та підзвітності корпорацій перед суспільством.

Література

1. Легенчук С. Ф. Майбутнє корпоративної звітності: історія, перспективи та проблеми. *Облік і фінанси*. 2020. № 2 (88). С. 29–38.
2. Международный стандарт ИО. URL: https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf
3. Принципы корпоративного управления G20/ОЭСР. Paris: OECD Publishing, 2016. 72 с.
4. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and

- related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0034&from=EN>.
5. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014, amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>.
 6. Does corporate reporting need a culture shock? EY, 2019. 40 p.
 7. Driving Alignment in Climate-related Reporting. Year One of the Better Alignment Project. Corporate Reporting Dialogue, 2019. 115 p.
 8. Financing a sustainable European economy. High-Level Expert Group on Sustainable Finance, 2017. 69 p.
 9. Follow-up paper. The Future of Corporate Reporting – creating the dynamics for change. Cogito Series. Brussel : Accountancy Europe, 2017. 16 p.
 10. Global Reporting Initiative G4 Guidelines. Amsterdam : GRI, 2013. 92 p.
 11. Interconnected standard setting for corporate reporting. Accountancy Europe's thought-leadership series. Brussels : Accountancy Europe, 2019. 28 p.
 12. King Report on Governance for South Africa. Institute of Directors in Southern Africa, 2009. 140 p.
 13. Meath C. AIBE Industry Research Series. The Future of Corporate Reporting. St Lucia : AIBE, 2018. 16 p.
 14. Redefining Sustainable Business. Management for a Rapidly Changing World. BSR, 2018. 56 p.
 15. Re-inventing finance for a digital world. The future of finance. AICPA, 2019. 44 p.
 16. Reporting reboot. How technology is transforming reporting today. PwC, 2018. 12 p.
 17. Room for improvement. The KPMG Survey of Business Reporting, second edition. KPMG International, 2016. 32 p.
 18. Supporting Credibility and Trust in Emerging Forms of Reporting. IAASB, 2016. 12 p.
 19. Sustainability and Reporting Trends in 2025. Preparing for the future. Amsterdam : GRI, 2015. 66 p.
 20. Tenets of good corporate reporting. London: ACCA, 2018. 14 p.
 21. The Future of Corporate Reporting – creating the dynamics for change. Cogito Series. Federation of European Accountants, 2015. 87 p.
 22. The future of corporate reporting in a digital & sustainable economy. European Confederation of Institutes of Internal Auditing, 2018. URL: <https://www.eciia.eu/2018/11/dg-fisma-conference-the-future-of-corporate-reporting-in-a-digital-sustainable-economy/>.
 23. The Investment Association Long Term Reporting Guidance. London: The Investment Association, 2017. 14 p.
 24. The reporting dilemma – balancing the needs of shareholders and other stakeholders. PwC's Annual Review of Corporate Reporting in the FTSE 350 2018/19. PwC, 2019. 32 p.

25. Thinking Allowed. The future of corporate reporting. Meeting the information needs of corporate stakeholders. London : Deloitte LLP, 2016. 20 p.
26. What's next for corporate reporting: time to decide? London : ICAEW, 2017. 20 p.
27. XBRL: Deep-dive. Digital future of corporate reporting. London : Financial Reporting Council, 2017. 27 p.

References

1. Lehenchuk S. (2020). The future of corporate reporting: history, perspectives and problems [Maibutnie korporatyvnoi zvitnosti: istoriia, perspektyvy ta problemy]. *Accounting and finance – Oblik i finansy*, 2 (88), 29-38 [in Ukrainian].
2. Mezhdunarodnui standart IO [International standard IR]. Retrieved from: https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf [in Russian].
3. Pryntsyphu korporativnoho upravleniia G20/OESR (2016). [Principles of corporate governance]. Paris: OECD Publishing [in Russian].
4. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0034&from=EN> [in English].
5. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014, amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095> [in English].
6. Does corporate reporting need a culture shock? (2019). EY, 40 p. [in English].
7. Driving Alignment in Climate-related Reporting (2019). Year One of the Better Alignment Project. Corporate Reporting Dialogue, 115 p. [in English].
8. Financing a sustainable European economy (2017). High-Level Expert Group on Sustainable Finance, 69 p. [in English].
9. Follow-up paper (2017). The Future of Corporate Reporting – creating the dynamics for change. Cogito Series. Brussel: Accountancy Europe, 16 p. [in English].
10. Global Reporting Initiative G4 Guidelines (2013). Amsterdam: GRI, 92 p. [in English].
11. Interconnected standard setting for corporate reporting (2019). Accountancy Europe's thought-leadership series. Brussels: Accountancy Europe, 28 p. [in English].
12. King Report on Governance for South Africa (2009). Institute of Directors in Southern Africa, 140 p. [in English].
13. Meath C. (2018). AIBE Industry Research Series. The Future of Corporate Reporting. St Lucia: AIBE, 2018. 16 p. [in English].
14. Redefining Sustainable Business (2018). Management for a Rapidly Changing World. BSR, 56 p. [in English].

15. Re-inventing finance for a digital world (2019). The future of finance. AICPA, 44 p. [in English].
16. Reporting reboot (2018). How technology is transforming reporting today. PwC, 12 p. [in English].
17. Room for improvement (2016). The KPMG Survey of Business Reporting, second edition. KPMG International, 32 p. [in English].
18. Supporting Credibility and Trust in Emerging Forms of Reporting (2016). IAASB, 12 p. [in English].
19. Sustainability and Reporting Trends in 2025 (2015). Preparing for the future. – Amsterdam: GRI, 66 p. [in English].
20. Tenets of good corporate reporting (2018). London: ACCA, 14 p. [in English].
21. The Future of Corporate Reporting – creating the dynamics for change (2015). Cogito Series. Federation of European Accountants, 87 p. [in English].
22. The future of corporate reporting in a digital & sustainable economy (2018). European Confederation of Institutes of Internal Auditing. Retrieved from: <https://www.eciia.eu/2018/11/dg-fisma-conference-the-future-of-corporate-reporting-in-a-digital-sustainable-economy/> [in English].
23. The Investment Association Long Term Reporting Guidance (2017). London: The Investment Association, 14 p. [in English].
24. The reporting dilemma – balancing the needs of shareholders and other stakeholders (2019). PwC's Annual Review of Corporate Reporting in the FTSE 350 2018/19. PwC, 32 p. [in English].
25. Thinking Allowed (2016). The future of corporate reporting. Meeting the information needs of corporate stakeholders. London: Deloitte LLP, 20 p. [in English].
26. What's next for corporate reporting: time to decide? (2017). London: ICAEW, 20 p. [in English].
27. XBRL: Deep-dive. Digital future of corporate reporting (2017). London: Financial Reporting Council, 27 p. [in English].

Статтю отримано 13 лютого 2021 р.
Article received February 13, 2021

УДК 657.8:004

JEL classification: M41, M42, D24

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.083>

Volodymyr MURAVSKYI,

Doctor of Economics, Associate Professor
Professor of the Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46020, Ukraine
email: vvmur@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6423-9059>

Vasyl MURAVSKYI,

Lecturer in the Department of Economic Cybernetics and Informatics,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46020, Ukraine
e-mail: vasylmur@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9625-9572>

Oleh SHEVCHUK,

Phd, Associate Professor,
Head of the International Students' Department,
West Ukrainian National University,
11 Lvivska str., Ternopil, 46020, Ukraine
e-mail: ikaf@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7352-7001>

**CLASSIFICATION OF STAKEHOLDERS (USERS) OF ACCOUNTING
INFORMATION FOR THE ENTERPRISE CYBERSECURITY PURPOSES**

Muravskiy V., Muravskiy V., Shevchuk O. (2021). Klasyfikatsiia steikkholderiv (korystuvachiv) oblikovoi informatsii dlia tsilei kiberzakhystu pidpriemstva [Classification of stakeholders (users) of accounting information for the enterprise cybersecurity purposes]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 83–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.083>

Муравський В., Муравський В., Шевчук О. Класифікація стейкхолдерів (користувачів) облікової інформації для цілей кіберзахисту підприємства. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 83–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.083>

Annotation

Introduction. *The intensification of cyberrisks due to global hybrid conflicts, the COVID-19 pandemic, and economic imbalances threatens the accounting system as the*

© Volodymyr Muravskiy, Vasyl Muravskiy, Oleh Shevchuk, 2021.

main generator of economic information, which requires the organization of an effective system of enterprises cybersecurity. It is necessary to understand cyberthreats impact on the functioning of different types of stakeholders for development of the effective cybersecurity.

Purpose. The main purpose is to research and improve the classification of accounting information users for the enterprises cybersecurity and minimize the variable cyber risks that threaten different groups of stakeholders.

Methods. General scientific empirical, logical and historical methods of cognition of reality in the process of researching the relevance of variable cyberthreats for different types of stakeholders were used. The research is based on general methods of studying economic processes, facts and phenomena from the standpoint of accounting and enterprises cybersecurity. The information base of the research is historical documents on the classification of stakeholders, scientific works of domestic and foreign scientists about dividing users of accounting information into types, and so on.

Results. It is proved that the classical scientific views on the classification of accounting information users are ineffective for the purposes of enterprises cyberprotection, as they do not take into account the activation of relevant for the digital economy of variable cyberthreats. It is proposed to classify accounting information users by the following criteria: the ability to manage the activities of the business entity, the right of access, the likelihood of cyberthreats, the ability to dispose of the access right, access to accounting objects, functional law, information processing, economic activity, age, organizational and legal form, type of communication channels used, frequency of information acts.

Discussion. The use of the proposed stakeholders' classification helps to identify cyber risks; prevent, avoid and minimize cyberthreats consequences, relevant to each type of accounting information users, which requires further research about enterprises cybersecurity.

Keywords: accounting, stakeholders, cybersecurity, accounting information, classification of information users, cyber risks.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 3, bibl.: 11.

Володимир МУРАВСЬКИЙ,

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна
e-mail: vvmur@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6423-9059>

Василь МУРАВСЬКИЙ,

викладач кафедри економічної кібернетики та інформатики,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна
e-mail: vasylmur@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9625-9572>

Олег ШЕВЧУК,

кандидат економічних наук, доцент,
начальник відділу по роботі з іноземними студентами,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна
e-mail: ikaf@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7352-7001>

КЛАСИФІКАЦІЯ СТЕЙКХОЛДЕРІВ (КОРИСТУВАЧІВ) ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЦІЛЕЙ КІБЕРЗАХИСТУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Активізація кіберризиків унаслідок глобальних гібридних конфліктів, пандемії COVID-19, економічних дисбалансів загрожує системі бухгалтерського обліку як основному генератору економічної інформації, що потребує організації ефективної системи кіберзахисту підприємств. Для вироблення дієвих заходів мінімізації кіберзагроз необхідне розуміння їхнього впливу на функціонування стейкхолдерів у розрізі різних видів.

Мета статті полягає у дослідженні та удосконаленні класифікації користувачів облікової інформації для цілей забезпечення кіберзахисту підприємств та мінімізації варіативних кіберризиків, що загрожують різним групам стейкхолдерів.

Методи. У процесі дослідження актуальності варіативних кіберзагроз для різних видів стейкхолдерів використані загальнонаукові емпіричні, логічні та історичні методичні прийоми пізнання дійсності. Дослідження базуються на основі загальних методів вивчення економічних процесів, фактів та явищ з позиції бухгалтерського обліку та кібербезпеки підприємств. Інформаційною базою дослідження стали історичні документи щодо класифікації стейкхолдерів, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у частині поділу користувачів облікової інформації на види тощо.

Результати. Доведено, що класичні наукові погляди на класифікацію користувачів облікової інформації є недієвими для цілей забезпечення кіберзахисту підприємств, оскільки не враховують активізацію актуальних для цифрової економіки варіативних кіберзагроз. Запропоновано класифікувати користувачів облікової інформації за критеріями: можливості управляти діяльністю господарюючого суб'єкта, правом доступу, імовірності появи кіберзагроз, можливості розпоряджатися правом доступу, доступу до облікових об'єктів, функціонального права, порядку обробки інформації, виду економічної діяльності, віку фізичних осіб, організаційно-правової форми юридичних осіб, виду застосовуваних комунікаційних каналів, частоти інформаційних актів.

Перспективи. Використання запропонованої класифікації стейкхолдерів сприяє виявленню кіберризиків; попередженню, уникненню та мінімізації наслідків кіберзагроз, актуальних окремо для кожного виду користувачів облікової інформації, що потребує подальших наукових досліджень у частині забезпечення кібербезпеки підприємств.

Ключові слова: облік, стейкхолдери, кібербезпека, облікова інформація, класифікація користувачів інформації, кіберризик.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 3, **бібл.:** 11.

Introduction. Accounting forms an integrated information environment that connects the users of accounting information into a single system. Accounting professionals fill in the system with information resources, and information agents (stakeholders) receive and use the resources for making management decisions. At each stage of accounting information processing at the internal and external levels of accounting and management interaction, the information environment of an enterprise is threatened by cyber threats.

Global hybrid conflicts, the COVID-19 pandemic, and the growing corruption of the economy have led to increased cyber risks in the field of accounting. Increasing in cyber-attacks as a part of hybrid wars involves manipulating, distorting, and replacing credentials to inflict economic damage for large enterprises and sectors of economy, ultimately damaging to the country's economic security. Pandemic changes in the work process distanced and isolated workers that required active information exchange between the workplaces of specialists and information base of enterprises. Performing functional responsibilities, active communication services usage has attracted the attention of cybercriminals, whose goal is to steal trade secrets and intellectual property of the enterprise. Economic imbalances and corruption threats to businesses have a similar impact on accounting processes that lead to significant reductions in the business cybersecurity costs. As a result, the number of vulnerabilities in the cybersecurity system of accounting and management has increased significantly.

Therefore, the active development of computer and communication technologies in the digital economy has led to a variety of cyber threats due to the expansion of facilities and vulnerabilities in information system of enterprises. The variability of cyber risks directly depends on the type of stakeholders. Grouping users of credentials by different criteria for the cybersecurity purposes allows them to develop adequate methods to prevent, avoid and eliminate cyber-attacks more effectively.

Literature Review. The basic criterion for dividing users of accounting information into internal and external ones is the spatial location of stakeholders involved in the information environment of the enterprise. Internal staff and enterprise management of various levels are the main users of accounting information and moderators of management decisions, and are subject to frequent cyber-attacks consequently. As analyzed in [1, p. 87-88], the scientists quite often consider information related only to the functioning of employees and owners (founders) of the enterprise as an object of cyber risk, so in terms of the cybersecurity they recognize only internal users of accounting information at enterprises. According to the EY Global Information Security Survey, personal information of employees, and information about owners and managers is the main object of cyber-attacks at enterprises (17% and 11%, respectively). In addition, 34% of businesses were exposed to active cyber threats due to negligence or ignorance of employees who are internal stakeholders (Table 1). In harmony with the EY Global Information Security Survey, most cyber-attacks (38%), are organized by current or fired employees [2].

Table 1

Objects and vulnerabilities of business cybersecurity

Object of a cyber-attacks	Fraction of enterprises	Cybersecurity's vulnerabilities	Fraction of enterprises
Staff's personal information	17 %	Negligent / uninformed employees	34 %
Information about financial and monetary transactions	12 %	Outdated security controls	26 %
Strategic plans	12 %	Unauthorized access by unauthorized persons	13 %
Information about owners and managers	11 %	Related to using of cloud computing	10 %
Customers' information	11 %	Related to smartphones / tablets	8 %
Research and development information	9 %	Related to social networks	5 %
Merger and acquisition information	8 %	Related to Internet of things	4 %
Intellectual property	6 %		
Supplier's information	5 %		

Source: based on [2].

However, accounting information, that related to external financial and economic processes, is the object of cyber-attacks more often in the context of intensifying global hybrid conflicts and the COVID-19 pandemic (information about financial and monetary transactions – 12% of enterprises, information about customers – 11%, information about mergers and acquisitions – 8%, information about suppliers – 5%). 13% of businesses found that cyber threats were due to unauthorized access by persons, which are external to the information system of the enterprise [2]. As a result, only the internal positioning of the cybersecurity is a limitation of its important mission in the formation of the comprehensive system of enterprise information and economic security.

At the same time, there are few scientific papers that significantly expand the users of accounting information in need of the cybersecurity. For example, N. Shishkova defined the list of ways of the cybersecurity in the context of separation on internal and external users. However, there is no explanation for the differences in providing cyber protection for different groups of stakeholders [3, p.121-122].

K. Borymskaya positions fiscal service as an important stakeholder of accounting information that is threatened by cyber-attacks. The scientist proposes the system of the cyber protection, that provides definition of confidential information, improvement of job descriptions, using “digital signatures” for tax purposes, using software and hardware in the process of communication with fiscal service [4, p.17-18]. In return, A. Rasche and D. Esser developed information security standards separately for internal users and various external ones. According to the scientists the users are recommended to use standards in obtaining and processing accounting information to protect it [5, p.255]. A similar opinion is supported by C. Chikutuma, who justified the feasibility of forming integrated reporting as an effective communication channel for information transmission to both internal stakeholders

and external ones. The researcher substantiates the demand for secure demarcation of information needs in different user groups to maintain trade secrets and ensure cyber protection of reporting entities [6]. The research was continued by V. Shpak with developing a method of protecting the document flow of the enterprise in the framework of information exchange with internal information contractors and external ones. The author substantiates the concept of confidential documents with different access rights to stakeholders [7, p.186].

However, the differentiation of users according to the criterion of spatial location in relation to information environment of the enterprise makes it difficult to effectively ensure the cyber protection of enterprises due to the possibility of relating certain stakeholders to internal and external ones. It is difficult to develop tools for minimizing cyber threats when it is impossible to clearly cluster the subjects of security processes.

A large-scale study of scientific positions regarding the options for classification of accounting information users was conducted by I. Chukhno. Based on the identified conflicts in the traditional classification of users on internal and external, the author proposes to proceed from the ability of stakeholders to manage the activities of the business entity. Accordingly, the researcher identified three groups of accounting information users:

- 1) persons, who make management decisions;
- 2) persons, who do not make management decisions, but have a financial interest;
- 3) persons without financial interest [1, p.88].

Sharing the opinion of scientist, it should be noted that the division of stakeholders on the basis of financial and managerial interest solves the problem of their association with internal persons or external ones. The staff together with the owners (founders), regardless of the spatial relationship to the information environment of the enterprise, can be both internal and external stakeholders.

O. Lagovska, S. Lehenchuk, B. Kuz, S. Kucher were the first to classify stakeholders of accounting information for the cybersecurity purposes into users with full right, limited right and those who use freely published reporting [8, p.28]. A. Shchyrska has a similar position on separation of insiders and outsiders as accounting information users with or without access rights to accounting information, respectively [9, p.215].

Also Y. El-Ebiary and N. Alawi examining the risks of accounting as part of information system of the enterprise, determine the need to classify stakeholders according to the probability of cyber threats. Depending on the relevance of certain cyber threats for each three types of accounting information users (with high, medium and low probability), variable methods of the cybersecurity are needed [10].

Hereby, the classical approaches to the classification of accounting information users are ineffective for the purposes of the enterprise cybersecurity. In other words, cyber threats may not change for stakeholders within a single classification group. So, for the purposes of the enterprise cybersecurity, more thorough study of other criteria for the classification of accounting information users is relevant in order to develop adequate means of a comprehensive cybersecurity system.

Purpose. The main purpose of the article is to study and improve the classification of accounting information users for the goals of the enterprise cybersecurity and minimization of variable cyber risks that threaten different groups of stakeholders.

Results. The main criterion for dividing users into groups for the purposes of the enterprise cybersecurity, to which these scientists pay attention, is the level of access to accounting information. The level of access should be interpreted as the maximum possible amount and type of credentials that are provided to users for processing, inasmuch their professional and behavioral characteristics. The right to receive accounting information under such conditions is directly related to the accessed possibility to trade secrets of the enterprise and derives from the accounting type (financial, management, etc.). According to this criterion, it is advisable to distinguish stakeholders with absolute access, full access, limited access and access to free information:

1) Users with absolute rights are management staff with unlimited access to accounting information used for long-term management of the enterprise. Such users embrace the maximum available array of data that generated by management and financial accounting.

2) Users with full rights have access to confidential information in a particular area of management, or financial and economic activities of the enterprise. For example, management personnel use management accounting credentials of a strategic or tactical nature to make strategic and tactical management decisions.

3) Users with limited access are provided with the right to implement subject-functional actions in relation to the enterprise, information on an individual aspect that is provided for using. In particular, fiscal institutions receive tax reporting and request additional accounting information in the form of primary and synthetic documents, etc. if it necessary.

4) Users with free access do not need a request to obtain the right for exploiting accounting information. They use publicly available data. Such accounting information does not contain confidential information and is mainly prepared by financial accounting.

If it is possible, to dispose of the access right to accounting information, stakeholders should be classified into right providers (given the right to receive and dispose data) and right holders (holders of information access rights). The users of information quite often can belong to both groups at the same time. The right holder on the rights of subcontracting may delegate (transfer the right of access) the authority to process information to other persons. For example, potential investors receive accounting information and pass it to investment brokers. Therefore, the right holder can be the creditor.

Based on the implementation of the access right to accounting information, it is also advisable to distinguish the following classification criteria: access to accounting objects, functional rights and the order of information processing. According to the object direction, stakeholders are given the right to process information only about certain objects of accounting. For example, it is advisable to allow a cashier to work with the functional menu of computer programs for accounting and management of cash and banking transactions. Other objects of accounting remain inaccessible to the narrowly specialized specialist. The regulation of functional powers provides for the limited implementation of accounting functions: filling out primary documents, conducting control procedures, generalizing accounting data in registers, conducting tax calculations, etc. Depending on their job responsibilities, stakeholders may be prohibited from processing credentials, including: viewing or entering information; verify (conduct) data, change information that has taken effect; delete accounts; transfer indicators to the next stages of processing.

In accordance, the users of accounting information should be classified suitably to the following security criteria: functional rights (work with primary documents, control procedures (including inventory), systematization of data, analysis of indicators and decision-making; definition of accounting policy); processing of accounting information (entering, editing, conducting, summarizing, transmitting and archiving data); object of accounting (non-current assets, inventories, cash, receivables, accounts payable, capital, wages, taxes and fees, income and expenses or more detailed objects). Stakeholders are often endowed with combined rights. The smaller is the company, the greater is the concentration of user accounting information rights. In small businesses one person can perform all accounting processes, that involves obtaining full rights to operate information. Individual business entities that simultaneously perform economic, accounting and management functions, are holders of absolute rights, as the right holder and the recipient is the one person.

The next classification feature of the stakeholders' division from standpoint of the need to provide the cybersecurity is the type of economic activity. Stakeholders representing different types of economic activity are also exposed to variable cyber risks (Table 2). So, users of accounting information should be grouped by sector of the economy.

Table 2

Relevance of cyber threats for different sectors of economy

Sector	Main threats	Trend in 2020 / 2019	Factors Influence
Individuals / Households	Fishing Information Leakage Data Theft	=	Self-isolation as a way to combat COVID-19 has contributed to the decentralization of the IT environment and the isolation of Internet users who are exposed to cyber threats and pay less attention to the cybersecurity.
Industry	Malicious Software (Malware) Web Application Attacks Insider Threat (unintentional abuse)	=	Theft of credentials containing trade secrets is a significant threat to this sector. Cyber-attacks on supply chains and industrial control systems are also a reason to suspend the production process
Multidisciplinary Business	Web Application Fishing Malicious Software	+	Workers' remote work as a way to combat COVID-19 has intensified Fishing attacks, threatening the loss of confidential credentials.
Public Administration, Defense, Social Services	Malicious Software Fishing Web Application Attacks	+	Using cloud services has led to an increase in cyber threats to the administrative sector of state. Social services were cyber-attacked through financial assistance services to citizens during the COVID-19 pandemic.
Finance / Banking Business / Insurance	Web App Attacks Insider Threat (unintentional abuse) Malicious Software Data Theft	=	The multifaceted nature of the financial sector in economy makes it difficult to clearly identify cyber threats, as different areas of financial and banking services may be exposed to completely different cyber risks in the field of accounting.

Continuation of Table 2

Healthcare / Medicine	Malicious Software Insider Threat (unintentional abuse) Web App Attacks	+	Cyber threats to health care have become more relevant due to the interest of fraudsters in the information and financial resources allocated to the fight against the COVID-19 pandemic.
Education	Malicious Software Demanding Program Web App Attacks	+	Increasing the activity of cyber espionage campaigns due to the interest in accounting and scientific resources related to the COVID-19 study.
Information and Communication	Web App Attacks Insider Threat (unintentional abuse) Malicious Software	=	As the number of digital media grows, cyber risks of changing public information to control public opinion become relevant.
Arts, Entertainment and Games	Web App Attacks Malicious Software Fishing	=	The transition from licensing to subscription sales of intellectual works for gaming industry via the Internet has made this sector more attractive to cybercriminals.

Source: systematized on the basis of [11].

According to the research by the Union Agency for the cybersecurity in 2020 cyber threats to all economic activities have increased significantly, due to isolation, distancing, growth of information and financial resources to overcome the COVID-19 pandemic. Cyber risks for various sectors of economy could be completely different, for example for households – Fishing, Information Leakage, Data Theft, and for industry –Malware, Web AppAttacks, Insider Threat (unintentional abuse) [11].

The type of actual cyber threats for each sector of economy also depends on the affiliation of stakeholders to individuals or legal entities. When dividing accounting information users into individuals and legal entities, it is necessary to take into account age parameters, organizational and legal form, respectively. Differentiated cyber threats are inherent in individuals of a certain age. Diverse age groups of stakeholders are characterized by special behavioral characteristics, that increase the impact of certain cyber risks. According to the age structure of stakeholders, it is advisable to rank them into groups: junior (up to 35 years old), middle (36-50 years old), senior (51-65 years old) and elderly (over 66 years old).

Younger users mainly receive information through social networks and messengers that requires limited use of them for business and management purposes. The middle age group is the most active among other stakeholders in using software to handle accounting information, as well as specialized in Internet pages. Such people are mostly at risk of virus and hacker attacks, which requires using anti-virus programs. Older stakeholders are more likely to be attacked by Fishing and Spam attacks via e-mail, as well as using payment services and bank cards. It is advisable to use firewalls, spam filters and additional verification systems for electronic transactions. Elderly users are more susceptible to fraudulent use of telephones (calls and messages), which requires the use of specialized software to filter telephone traffic.

It is clear that the isolation of cyber threats for each age group is conditional, but these risks are the most likely and typical for the relevant stakeholders at the same time. Due to

the age and behavioral characteristics users of accounting information are protected from some cyber risks and susceptible to others.

In the contrast to the age structuring of individuals, it is advisable for legal entities to apply the classification according to their organizational and legal form. In order to strengthen the cybersecurity of legal entities, it is expedient to divide into joint-stock companies (use and be sure to disclose large amounts of accounting information in accordance with law), companies (limited liability to counterparties), government agencies and institutions containing confidential information containing state secret), associations of enterprises (using a system of complex permanent communications between members of the association), non-entrepreneurial entities (have a significant informational impact on the social, cultural, domestic, religious functioning of society) [12, p.129].

Each group of business entities has different features of processing accounting information. Depending on the type of organizational and legal form, cyber threats are also different. For example, state institutions are subject to significant hacking attacks in order to steal state secret or harm national security. The separation of these groups makes it possible to identify the most likely cyber risks and develop preventive measures to ensure the cybersecurity.

An important criterion for classifying stakeholders is the type of communication channels used in terms of access to accounting information. Most modern business communications are implemented over the Internet. Accordingly, users (senders, recipients) of accounting information should be divided into persons who apply e-mails (various e-mail services), data exchange algorithms between accounting software products (e.g., data synchronization 1C: Accounting and MEDoc), social networks and messengers (Facebook, VK, Viber, Whatsapp, Telegram, etc.), file sharing and cloud storage (Dropbox, OneDrive, Google Drive, etc.), internal data network (local area network), physical media (paper documents, flash media, CDs).

The complexity of control actions depends on the type of communication channel traditionally used by stakeholders. Users of accounting information who exploit several channels of transmission (receipt) of information are exposed to more complex and frequent cyber risks. Information operations of some stakeholders, such as those using social networks and messengers, require permanent cyber security. Conversely, users of information on physical media are almost not exposed to cyber risks.

The classification of stakeholders by type of communication channels should also be used to restrict access to certain Internet services in the process of implementing functional responsibilities to prevent cyber threats. Additionally, there may be a nationwide ban for using Internet resources that could threaten country's cybersecurity. For example, in Ukraine, access to social networks VK, Odnoklasniki, mail.ru, file sharing and search engine Yandex, accounting software 1C: Accounting and many others have been banned as their usage may lead to the loss of information that contains trade and military secrets.

Besides the type of communication channel, the frequency of information acts is important for the cybersecurity. Depending on the frequency of requests or receipt of credentials, the likelihood of cyber threats increases. Therefore, it is advisable to separate stakeholders, to assess the necessary cybersecurity measures, from permanent (synchronization of information occurs on a regular basis), frequent (daily information exchange), periodic

(transmission and receipt of information occurs at certain intervals: every week, end of month or quarter, etc.) and single communications (after the need for accounting information, for example, the investor once a year to search for investment objects).

The generalized classification of accounting information users is shown in table 3 by criteria: the ability to manage the activities of the business entity, the right of access, the likelihood of cyber threats, the ability to dispose of the right of access, access to accounting objects, functional law, information processing, economic activity, age of individuals, organizational and legal form legal entities, type of communication channels used, frequency of information acts.

Table 3

Classification of accounting information stakeholders in order to ensure the cybersecurity of enterprises

№	Classification criterion	Type of stakeholder
1.	Type of economic activity	Individuals / Households; Industry; Diversified Business; Public Administration, Defense, Social Services; Finance / Banking Business / Insurance; Healthcare / Medicine; Education; Information and Communication; Arts, Entertainment and Games
2.	Ability to manage the activities of the business entity	Persons who make management decisions; persons who do not take management decisions, but have a financial interest; persons without financial interest
3.	The right to access accounting information	With absolute rights; with full rights; with limited access; with free access
4.	The probability of cyber threats	With a high probability; a medium probability; a low probability
5.	Ability to dispose the right of access	Right provider; right recipient
6.	Access to account objects	With the right to access information about non-current assets; stocks; cash; receivables; payables; capital; salary; taxes and fees; income and expenses; more detailed objects
7.	Functional law	With the right to work with primary documents; carrying out control procedures; data systematization; analysis of indicators and decision-making; definition of accounting policies
8.	The order of information processing	With the right to: data entry; data editing; data management, data generalization, data transfer and archiving
9.	Age of an individual	Younger age group; middle age group; senior age group; elderly age group
10.	Organizational and legal form of a juristic entity	Corporations; business associations; government agencies and institutions; business associations; on-entrepreneurial entities
11.	Type of used communication channels	What to use: email; algorithms for data exchange between accounting software products; social networks and messengers; file sharers and cloud storage; internal data network; physical media
12.	Frequency of information acts	With permanent; with frequent; with periodic; with singles

Source: developed by the author.

Except for the proposed options for the division of stakeholders, the company's management can independently add to the list of arbitrary types of accounting information users that will meet security needs. Instead, some classification criteria, such as the number of full-time employees or the amount of profit, that are decisive in identifying different types of entities, do not affect the likelihood of cyber risks.

In the conditions of digital economy formation, economic entities carry out economic activity with minimal involvement of human resources. Information and economic processes in e-business enterprises are largely automated, and, therefore, the number of employees does not affect the manifestation of cyber threats and business profitability. The amount of profit also does not determine the likelihood of cyber threats. The need for the cybersecurity is similar for commercial, state, municipal or public institutions. Therefore, a separate classification of stakeholders by level of profitability is impractical for the organization of information security. Similarly, other criteria traditionally used to classify businesses are not relevant for the purposes of the cybersecurity at enterprises that requires further scientific substantiation and research.

Conclusions. Activation of cyber threats due to global hybrid conflicts, COVID-19 pandemic, economic imbalances, requires the organization of an effective system of enterprises' cyberdefense. The main object of cyber-attacks in digital economy is accounting information. Cyber threats are manifested at all stages of processing of accounting information and its transmission to users (stakeholders). To develop effective measures to minimize cyber threats, it is necessary to understand their impact on the functioning of stakeholders in terms of their various types.

The traditional classification of accounting information users is irrelevant for the purposes of enterprises cybersecurity, as it does not take into account the activation of variable cyber threats that requires improving the classification of stakeholders. Users of accounting information should be classified according to the criteria: the ability to manage the activities of the business entity, the right of access, the likelihood of cyber threats, the ability to dispose of access rights, access to accounting objects, functional law, information processing, economic activity, age of individuals, organizational and legal form of legal entities, type of used communication channels, frequency of information acts.

Using the proposed classification of stakeholders helps to identify cyber risks; prevention, avoidance and minimization of the consequences of cyber threats, relevant for each type of accounting information users, that requires further research in terms of enterprises cybersecurity.

Література

1. Чухно І. С. Удосконалення класифікації користувачів звітності. *Облік і фінанси*. 2012. № 1. С. 85-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_1_17.
2. Is cybersecurity about more than protection? EY Global Information Security Survey 2018–19. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/advisory/ey-global-information-security-survey-2018-19.pdf?download.
3. Шишкова Н. Л. Засоби підвищення керованості безпекою облікової інформації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 3. С. 119-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2016_3_17.

4. Боримська К. П. Захист бухгалтерської інформації в обліковій політиці з метою оподаткування: організаційні аспекти. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 2. С. 14-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2013_2_4.
5. Rasche, A. & Esser, D. (2006). From Stakeholder Management to Stakeholder Accountability. *Journal of Business Ethics*. 65. 251-267. 10.1007/s10551-005-5355-y.
6. Chikutuma, C. (2016). Integrated Reporting: A Story of Stakeholder Accountability. 5th International Conference on Accounting, Auditing, and Taxation (ICAAT 2016). DOI: <https://doi.org/10.2991/icaat-16.2016.4>.
7. Шпак В.А. Організація захисту облікової інформації. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2015. № 2. С. 181-187. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2015_2_27.
8. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навчальний посібник / О. А. Лаговська, С. Ф. Легенчук, В. І. Кузь, С. В. Кучер. Житомир: Житомирський державний технологічний університет. 2017. 416 с. URL: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=17967>.
9. Щирська А. Ю. Вимоги користувачів до якості облікової інформації. *Економічний простір*. 2018. № 139. С. 213-228.
10. El-Ebiary, Y. & Alawi, N. (2020). The Risks of Accounting Information Systems. *International Journal of Engineering Trends and Technology*. p. 2231-2381. DOI: <https://doi.org/10.14445/22315381/CATI3P220>.
11. Sectoral thematic threat analysis ETL2020. ENISA Threat Landscape. *European Union Agency for Cybersecurity*. URL : https://www.enisa.europa.eu/publications/sectoral-thematic-threat-analysis/at_download/fullReport. DOI: 10.2824/552242.
12. Муравський В.В. Вплив глобальних технологічних тенденцій на організацію обліку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 4. С. 138–148. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2017.04.138/>

References

1. Chukhno I. S. (2012). Udoskonalennia klasyfikatsii korystuvachiv zvitnosti [Improving the classification of reporting users]. *Oblik i finansy. – Accounting and finance*, 1, 85-90. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_1_17 [In Ukrainian].
2. Is cybersecurity about more than protection? EY Global Information Security Survey 2018–19. Retrieved from: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/advisory/ey-global-information-security-survey-2018-19.pdf?download [In English].
3. Shyshkova N. L. (2016). Zasoby pidvyshchennia kerovanosti bezpekoiu oblikovoi informatsii [Means to improve the security of accounting information]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu – Economic Journal of the National Mining University*, 3, 119-127. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2016_3_17 [In Ukrainian].
4. Borymska K. P. (2013). Zakhyst bukhgalterskoi informatsii v oblikovii politytsi z metoiu opodatkuvannia: orhanizatsiini aspekty [Protection of accounting information

- in accounting policy for tax purposes: organizational aspects]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. – Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 2, 14-21. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprudps_2013_2_4 [In Ukrainian].
5. Rasche, A. & Esser, D. (2006). From Stakeholder Management to Stakeholder Accountability. *Journal of Business Ethics*. 65. 251-267. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-005-5355-y> [In English].
 6. Chikutuma, C. (2016). Integrated Reporting: A Story of Stakeholder Accountability. 5th International Conference on Accounting, Auditing, and Taxation (ICAAT 2016). DOI: <https://doi.org/10.2991/icaat-16.2016.4> [In English].
 7. Shpak V.A. (2015). Orhanizatsiia zakhystu oblikovoi informatsii [Orhanizatsiia zakhystu oblikovoi informatsii]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii – Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization*, 2, 181-187. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boaa_2015_2_27 [In Ukrainian].
 8. Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpriemstvom [Accounting in enterprise management] (2017); O.A. Lahovska, S.F. Lehenchuk, V.I. Kuz, S.V. Kucher. Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi tekhnolohichniy universytet. 416 p. Retrieved from: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=17967>[In Ukrainian].
 9. Shchyrskaya A. Yu. (2018). Vymohy korystuvachiv do yakosti oblikovoi informatsii [User requirements for the quality of accounting information]. *Ekonomichnyi prostir. – Economic space*, 139, 213-228 [In Ukrainian].
 10. El-Ebiary, Y. & Alawi, N. (2020). The Risks of Accounting Information Systems. *International Journal of Engineering Trends and Technology*. 2231-2381. DOI: <https://doi.org/10.14445/22315381/CATI3P220> [In English].
 11. Sectoral thematic threat analysis ETL2020. ENISA Threat Landscape. European Union Agency for Cybersecurity. Retrieved from: https://www.enisa.europa.eu/publications/sectoral-thematic-threat-analysis/at_download/fullReport. DOI: <https://doi.org/10.2824/552242> [In English].
 12. Muravskiy V.V. (2017). Vplyv hlobalnykh tekhnolohichnykh tendentsii na orhanizatsiiu obliku [The impact of global technological trends on the organization of accounting]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Herald of Ternopil National Economic University*, 4, 138–148. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2017.04.138> [In Ukrainian].

Статтю отримано 25 березня 2021 р.
Article received March 25, 2021

УДК 657.1.011.56:631.15-049.5

JEL classification: M41, B52

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.097>

Станіслав ВАСИЛІШИН,

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва,
учбовє містечко ХНАУ, селище Докучаєвське,
Харківська область, 62483, Україна,
e-mail: vasylyshynstanislav@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5023-9878

УДОСКОНАЛЕННЯ ВАЖЕЛІВ УПРАВЛІННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФОРМУВАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ОБЛІКОВОЇ СИСТЕМИ

Василішин С. Удосконалення важелів управління діджиталізаційними ризиками економічної безпеки та формування кібербезпеки облікової системи. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 97–110. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.097>

Vasylyshyn S. (2021). Improving the levers of digitalization risks management of economic security and formation of cybersecurity of the accounting system. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 97–110. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.097>

Анотація

Вступ. XXI ст. – ера інформаційного суспільства, яка радикально змінила умови життя і розвитку суб'єктів бізнесу. Саме тому нині стрімко розвивається окремий напрямок економічних досліджень, пов'язаний з розробкою заходів щодо зміцнення економічної безпеки підприємств у діджиталізованому світі.

Мета дослідження полягає в оцінюванні стану та розробці шляхів удосконалення важелів управління діджиталізаційними ризиками економічної безпеки і формування кібербезпеки облікової системи підприємств.

Методи. Для досягнення визначеної мети використано різні методи та прийоми: системного підходу (розробка адаптивної системи забезпечення кібербезпеки як функції служби економічної безпеки підприємства); аналізу і синтезу (визначення діджиталізаційних ризиків та характеру їх впливу на обліково-аналітичне забезпечення); монографічний (ідентифікація компонент інформаційної безпеки). З метою глибокого аналізу поглядів професійного середовища на окремі аспекти обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки в цифровому світі проведено всеукраїнське експертне опитування – анкетування працівників бухгалтерських служб, науковців та здобувачів освітніх ступенів «Місце

© Станіслав Василішин, 2021.

економічної безпеки в системі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами і трансформація бухгалтерської професії в цифровому світі», що тривало протягом 2019–2020 рр. і охопило 858 респондентів, серед яких 62,1 % становлять бухгалтери-практики провідних підприємств Східної України. У процесі експертного опитування розроблено методичку анкетування безповторної типової вибірки респондентів. Оскільки у вибіркову сукупність у тій чи іншій пропорції, обов'язково потрапили представники всіх груп, типізація генеральної сукупності дозволила виключити вплив міжгрупової дисперсії на середню помилку вибірки, яка в цьому випадку визначається тільки внутрішньо-груповою варіацією.

Результати. Проаналізовано структуру та типи основних правопорушень у галузі кібербезпеки українських підприємств. На основі результатів всеукраїнського експертного опитування-анкетування бухгалтерів визначено вагомність окремих груп та структуру діджиталізаційних ризиків обліково-аналітичного забезпечення. Розкриті технічний, програмний, інформаційний, кадровий та організаційний компоненти інформаційної безпеки підприємств. Розроблена адаптивна система забезпечення кібербезпеки підприємства на основі виокремлення експертної групи з інформаційної безпеки, яка є складовою служби економічної безпеки і виконує функції моніторингу кіберзагроз, координації тактичних дій та формування стратегій кіберзахисту підприємств або залучення послуг ІТ-компаній інтеграторів. На основі моделювання заходів із реагування та нівелювання кіберзагроз інформаційної безпеки на різних стадіях кібератак запропоновано реалізацію попереджувального, реакційного, захисного і прогностично-моніторингового етапів кіберзахисту.

Перспективи. Потенційний успіх підприємства в умовах трансформаційних змін економіки у процесі діджиталізації прямо залежатиме від зміни бухгалтерської парадигми, яка є основним елементом модифікацій щодо бізнес-процесів, і головним джерелом задоволення інформаційних потреб усіх груп стейкхолдерів, пов'язаних з економічною безпекою підприємницьких структур.

Ключові слова: діджиталізація, економічна безпека, кібербезпека, діджиталізаційні ризики, облікова система, підприємство.

Формули: 0, **рис.:** 5, **табл.:** 2, **бібл.:** 12.

Stanislav VASYLISHYN,

Ds (Economics), Associate Professor,
Head of the Department of Accounting and Auditing,
Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev,
educational town of KhNAU, Dokuchaevske settlement,
Kharkiv region, 62483, Ukraine,
e-mail: vasylishynstanislav@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5023-9878

**IMPROVING THE LEVERS OF DIGITALIZATION RISKS MANAGEMENT
OF ECONOMIC SECURITY AND FORMATION OF CYBERSECURITY
OF THE ACCOUNTING SYSTEM**

Abstract

Introduction. *The XXI century is the era of the information society, which has radically changed the conditions of living and development of the business entities. That is why a separate direction of the economic research is rapidly developing, related to the development of the measures to strengthen the economic security of the enterprise in the digitalized world.*

The purpose of the research *is to assess the state and develop the ways to improve the management levers of digitalization risks of the economic security and the formation of the cyber security of the accounting system of the enterprises.*

Methods. *To achieve the purpose of research, various methods and techniques were used: a systematic approach (development of an adaptive cybersecurity system as a function of the economic security service of the enterprise); analysis and synthesis (determination of digitalization risks and the nature of their impact on accounting and analytical support); monographic (identification of information security components). In order to deeply analyze the views of the professional environment on certain aspects of accounting and analytical support of economic security in the digital world conducted an all-Ukrainian expert survey of accounting staff, scientists and graduates «The place of economic security in accounting and analytical management and transformation of the accounting profession in the digital world», which lasted during 2019–2020 and covered 858 respondents, of which 62.1% are accountants-practitioners of leading enterprises in Eastern Ukraine. In the process of expert survey, a method of questionnaires of a unique sample of respondents was developed. Since the sample population in one proportion or another necessarily included representatives of all groups, the typification of the general population allowed to exclude the influence of intergroup variance on the average error of the sample, which in this case is determined only by intra-group variation.*

Results. *The structure and types of major infringements in the field of the cyber security of the Ukrainian enterprises have been analyzed. Based on the results of the all-Ukrainian expert questioning of the accountants, the importance of the individual groups and the structure of digitalization risks of accounting and analytical support have been determined. The technical, software, information, personnel and organizational components of the information security of the enterprises have been substantiated. An adaptive cyber security system has been developed as a function of the enterprise's economic security service based on the separation of an expert group on the information security, which is a part of the economic security service and performs the functions of monitoring cyber threats, coordinating tactical actions and forming cyber security strategies or involving IT companies' integrators. Based on the modeling of the measures to respond to and eliminate cyber threats to the information security at different stages of cyber-attacks, the implementation of preventive, reactionary, protective, prognostic and monitoring stages of cyber defense has been proposed.*

Perspectives. *The potential success of the enterprise in the conditions of transformational changes in the economy in the process of digitalization will directly depend on the change of the accounting paradigm, which is a key element of business process modifications and the main source of the information needs of all stakeholder groups related to the economic security.*

Keywords: *digitalization, economic security, cyber security, digitalization risks, accounting system, enterprise.*

Formulas: 0, **fig.:** 5, **table:** 2, **bibl.:** 12.

Актуальність теми. Сучасна економіка України перебуває в процесі адаптації до глобалізаційних змін світового простору, які безпосередньо формують зовнішнє середовище функціонування підприємницьких структур. Водночас, трансформація обліку є об'єктивним явищем у результаті посилення процесів цифровізації світової економіки та запровадження в облікову практику діджитал-технологій (діджиталізації).

Діджиталізація економіки сприяла появі новітніх інтегрованих систем обробки та зберігання фінансової інформації, тому на зміну традиційним формам обліку прийшла автоматизована, яка базується на використанні комплексу програмного забезпечення, що автоматизує до 90 % усіх ручних операцій бухгалтера.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» визначено, що основною метою цифровізації є трансформація наявних і створених у майбутньому нових галузей економіки, а також трансформація сфер життєдіяльності в нові, ефективніші та сучасніші. В Концепції зазначено, що досягнення визначеної мети можливе лише за умови, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, буде інтегровано в стратегії та програми розвитку на національному, регіональному і галузевому рівнях [1].

Саме тому особливої актуальності набувають питання, пов'язані з розробкою механізмів управління діджиталізаційними ризиками та формуванням кібербезпеки у системі обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив цифрових технологій на обліково-аналітичне забезпечення та економічну безпеку підприємств розглянуто в працях багатьох науковців, серед яких О. Адамик, Т. Бочуля, В. Дерій, В. Жук, Б. Засадний, А. Крутова, В. Муравський, Л. Соколенко, Д. Тепскот, В. Яценко та ін.

Як влучно зазначили В. Дерій та М. Гуменна-Дерій, «майбутній розвиток людства нині важко собі уявити без повсюдного використання і удосконалення інформаційно-комп'ютерних технологій, що базуються на широкому застосуванні комп'ютерної техніки, мережевих комунікацій, штучного інтелекту тощо. В системах управління бізнесом також постійно відбуватимуться значні зміни, що будуть пов'язані з новими величезними технічними, технологічними та операційними можливостями забезпечення бізнес-процесів, зменшенням витрат на них, збільшенням частки інтелектуальної праці, зменшенням кількості управлінців, посиленням громадського контролю за економічною діяльністю і т. д.» [2, с. 12].

На думку професора Т. Бочулі, як і раніше, найбільшу цінність серед інформаційних ресурсів займає інформація, підготовлена обліковою системою. Можна багато говорити про її ретроспективний характер, проте саме облікові дані є основою подальшого аналізу фінансово-господарського стану підприємства [3, с. 35]. Нині стрімко розвивається окремий напрямок економічних досліджень, пов'язаний з розробкою заходів щодо удосконалення обліку в цифровому світі.

Уперше новаторський термін «цифрова економіка» (англ. digital economy) у бізнес-середовищі в 1995 р. увів відомий канадський консультант із бізнес-стратегій Дон Тапскотт. За його визначенням, цифрова економіка – це економічна діяльність, яка ґрунтується на застосуванні цифрових технологій. У доступній формі він пояснив, як організації, що орієнтуються на досягнення результатів, проходять шлях від звичайного реінжинірингу до повної трансформації корпорації за допомогою інформаційних технологій [4].

Проте цифровізація всіх сфер суспільного життя, на думку окремих науковців, «не є недосяжною або ілюзорною, це правильний крок на шляху до розвитку глобалізованого суспільства. Цифровізація економіки стає одночасно і середовищем, і інструментом перебігу економічних процесів, забезпечуючи трансформацію складних систем відносин суспільного відтворення» [5, с. 47].

На думку В. Жука, «потенційні можливості виконання бухгалтерським обліком важливої ролі соціально-економічного інституту сьогодні багато в чому зростають на основі використання комп'ютерних технологій, інтернету, інших технологій, які підтримують і розширюють можливості специфічних методів обліку» [6, с. 204]. Саме тому неодмінною складовою побудови безпекоорієнтованої облікової політики та безпекового подання бізнесу у звітності має стати побудова стрункої й ефективної системи управління діджиталізаційними ризиками і загрозами інформаційної безпеки (кібербезпеки) підприємств.

Наукові праці вчених становлять потужну теоретичну та практичну базу, що свідчить про велику актуальність досліджуваного питання, але напрямки формування кібербезпеки як складової економічної безпеки підприємств в умовах посилення кіберризиків у цифровому світі вивчено недостатньо глибоко, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання стану та розробка шляхів удосконалення важелів управління діджиталізаційними ризиками економічної безпеки і формування кібербезпеки облікової системи підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наукова дисципліна оперує декількома категоріями, які відображають процес всеохопного проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя (поняття «цифровізація», «діджиталізація», «інформатизація», «комп'ютеризація» тощо). З погляду зміцнення економічної безпеки, вважаємо за доцільне застосовувати категорію «діджиталізація» (від англ. digitalization – оцифровування, переведення інформації в цифрову форму). Цей термін ми ототожнюємо з явищем цифровізації, яка не має єдиної інтерпретації у зв'язку зі своєю багатогранністю та глобальністю безперечного впливу на усі сфери життя суспільства.

Потенційний успіх підприємства в умовах трансформаційних змін економіки в процесі діджиталізації прямо залежатиме від зміни бухгалтерської парадигми, яка є основним елементом модифікацій щодо бізнес-процесів, і провідним джерелом задоволення інформаційних потреб усіх груп стейкхолдерів, пов'язаних з економічною безпекою підприємницьких структур. Тому провідні дослідники одним з визначальних напрямків у зміцненні економічної безпеки вважають інформаційну складову, яка охоплює нагромаджений масив інформації бухгалтерського обліку.

Інформаційна безпека – це оптимальний стан стабільності і захищеності інформаційної оболонки підприємства, який унеможливує її втрату, несанкціоноване розповсюдження та забезпечує її захист в інтересах власників підприємства чи держави.

Наголосимо, що Україна через недосконалість національного законодавства та високий рівень кіберзлочинного напруження є країною з високим ризиком діджиталізованих загроз у стратегічно важливих галузях національної економіки, зокрема в аграрному секторі. 27 червня 2017 р. всесвітньо відомий вірус WannaCry, який в Україні отримав назву Petya A, або «Петя» атакував інформаційні оболонки провідних українських компаній, серед яких стратегічно важливі: «Київенерго», «Укртелеком», «Ощадбанк», «Нова пошта», «Укрпошта», «Приватбанк», «Укрзалізниця», аеропорт «Бориспіль», Укренерго, мережа заправок ТНК, «Антонов», Київводоканал, ДТЕК, Київський метрополітен, Кіберполіція, Нацполіція, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури тощо. Найбільших збитків було завдано саме інформаційним базам даних, особливо інформації про клієнтів та внутрішнім інформаційним потокам цих компаній. Колосальні втрати від вірусу досі важко оцінити (рис. 1).

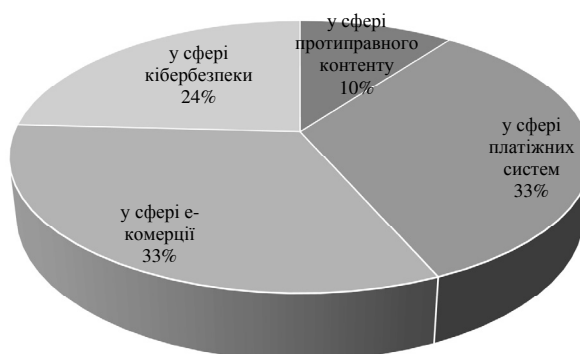

Рис. 1. Структура і типи кримінальних проваджень, порушених Департаментом кіберполіції Національної поліції України у 2018 р.
Джерело: побудовано за [7].

Незважаючи на зростання суспільного резонансу та розкриття масштабних кібератак, бізнес і сьогодні недостатньо фінансує кібербезпеку, що призводить до мільярдних збитків. Крім того, якщо великим компаніям завдають великих збитків кібератаки у вигляді наведених вище витрат, то для середніх і малих компаній вони можуть становити загрозу їхньому існуванню. Величезна шкода через відсутність стратегії розвитку підприємств у разі кібератак актуалізує необхідність пошуку новітніх методів захисту інформаційної оболонки як системоутворювального принципу обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою.

Як зазначає В. Ф. Яценко, науково-технічний процес спричиняє трансформаційні зміни системи бухгалтерського обліку у зв'язку із поширенням інформаційних технологій та систем, автоматизованих мереж, масового оцифрування інформації тощо [8, с. 76]. Ми повністю погоджуємось з цією думкою і вважаємо, що процеси діджиталізації, поява хмарних технологій зберігання баз даних, віртуальних офісів,

ботів, штучного інтелекту, бізнес-сайтів тощо вимагає повної перебудови системи бухгалтерського обліку з метою оптимізації управлінської функції.

Результати експертного опитування 533 бухгалтерів-практиків свідчать, що 33 % діджиталізаційних ризиків підприємств пов'язані з фізичним виходом техніки з ладу, 27 % – з розкриттям комерційної таємниці, 20 % – з несанкціонованим витоком інформації внаслідок кібератак (рис. 2).

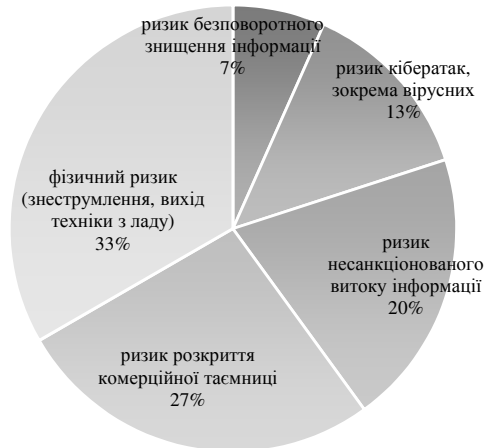

Рис. 2. Вагомість окремих груп діджиталізаційних ризиків обліково-аналітичного забезпечення.

Джерело: побудовано за результатами всеукраїнського експертного опитування.

Під комп'ютерною системою бухгалтерського обліку О. В. Адамик розуміє «взаємопов'язану сукупність інформації про господарські операції, програмних засобів та специфічних алгоритмів її обробки, що реалізовані з допомогою комплексу обчислювальних, комунікаційних й інших технічних засобів, та фахівців-бухгалтерів з метою надання інформації нової якості для ухвалення ефективних управлінських рішень» [9, с. 168]. Основним позитивним результатом суцільної автоматизації обліку є те, що час, який бухгалтери витрачають на обробку документів та формування звітів, значно скоротився і, відповідно, може бути використаний на удосконалення наявної в підприємстві системи класифікації інформаційних ресурсів та на творче узагальнення й аналіз інформації, отриманої на різних етапах облікової обробки [10].

Автоматизація обліку – це шлях до мінімізації впливу людського чинника на реалізацію облікових функцій та ухвалення управлінських рішень. Людський чинник пов'язаний з високою ймовірністю формування навмисного викривлення висновків, облікової інформації, появою випадкових технічних помилок, отриманням особистої вигоди чи збагаченням шляхом здійснення махінацій з активами і зобов'язаннями підприємства [11]. В результаті автоматизації виникла необхідність формування технічного, програмного, інформаційного, кадрового та організаційного компонентів інформаційної безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти інформаційної безпеки підприємств

Назва компонента	Характеристика
Технічний	Комплекс комп'ютерної техніки: процесори, монітори, модеми, кабелі, принтери, інші канали зв'язку
Програмний	Сукупність програмного забезпечення і його модулів; операційні системи та їх налаштування
Інформаційний	Сукупність облікової інформації, яка зберігається в електронному вигляді, на носіях внутрішньої і зовнішньої пам'яті
Кадровий	Персонал бухгалтерської служб та підрозділів, які мають доступ до бухгалтерської інформації й її захисту
Організаційний	Підрозділ чи працівник, який відповідає за зберігання комерційної таємниці і захист облікової інформації

Джерело: авторська розробка.

За визначенням Б. А. Засадного, інформаційні ризики – це ризики, які виникають під впливом розповсюдження спаму, комп'ютерних вірусів, махінацій із фінансовою звітністю, навмисне викривлення інформації про діяльність підприємства в Інтернеті, несанкціонований доступ сторонніх осіб до комерційної таємниці тощо [12, с. 112].

Серед найбільш поширених у бухгалтерській практиці діджиталізаційних ризиків, які часто призводять до порушення інформаційної оболонки підприємства, експерти називають вірусні атаки внутрішньої комп'ютерної мережі (27 %), відкриття вірусних файлів, які надійшли на електронну пошту (24 %), збій електропостачання та фізичне пошкодження носіїв інформації (20 %) (рис. 3). Крім електронної пошти, уразливими до діджиталізаційних ризиків залишаються програми автоматизації бухгалтерського обліку. Майже 39 % опитаних експертів вважають, що найбільш вразлива до кібератак програма – MEDoc, 26,9 % – Клієнт-банк, 23,1 % – 1С: Бухгалтерія. Водночас, на думку експертів, найбільш надійними програмами є SAP ERP, SAP S4/HANA, SAP Business One, УПП та BAS ERP. Ця ситуація свідчить про важливість постійного навчання персоналу бухгалтерських служб основам кіберзахисту, використання складних і надійних інструментів захисту корпоративних електронних пошт підприємств.

Отже, кібербезпека є вагомим складовою загальної економічної безпеки, оскільки вона спрямована на захист бухгалтерської інформації підприємства від загроз, а отже, від негативних економічних наслідків. Водночас, під час розгляду діджиталізаційних ризиків важливо встановити стадії їхнього впливу на інформаційну оболонку, тому пропонуємо розглядати їх як кіберзагрози, кіберінциденти та кібератаки. Як кіберзагрози можна розглядати можливі (з певним ступенем імовірності) несприятливі події, які можуть завдати шкоди інформаційній безпеці підприємства. Кіберінцидент – це подія, що вже відбулася, але піддається оперативному вирішенню. Найбільш деструктивною є кібератака, наслідком якої може бути втрата глобальних баз даних і безповоротне знищення (втрата) інформації, що може призвести до призупинення бізнес-діяльності. Наголосимо, що заходи із попередження та подолання наслідків кіберінцидентів, а особливо – кібератак, повинні відбуватися лише у правовому полі з відповідним залученням правоохоронних органів, зокрема Департаменту кіберполіції Національної поліції України.

Рис. 3. Структура діджиталізаційних ризиків, що з ними стикалися в професійній діяльності бухгалтери-практики, які брали участь у всеукраїнському експертному опитуванні

Джерело: побудовано за результатами всеукраїнського експертного опитування.

Вважаємо, що захист облікової інформації має бути компетенцією експертної групи з інформаційної безпеки, яка є складовою служби економічної безпеки і виконує функції моніторингу кіберзагроз, координації тактичних дій та формування стратегій кіберзахисту підприємств (рис. 4). В умовах обмеженості фінансових ресурсів малих і середніх аграрних підприємств доцільно залучити послуги ІТ-компаній інтеграторів, основне завдання яких – формування кіберзахисту інформаційних оболонок бізнесу.

Основними етапами в процесі організації захисту облікової інформації є такі:

- 1) ідентифікація загроз інформаційній безпеці;
- 2) установлення та контроль ризиків і особливостей інформаційного забезпечення управління ними;
- 3) побудова моделі управління ризиками та його інформаційного забезпечення;
- 4) формування системи заходів щодо протидії загрозам інформаційній безпеці;
- 5) розробка організаційних регламентів захисту облікової інформації;
- 6) контроль інформаційної безпеки та оцінювання заходів її забезпечення.

Як правило, усі здійснювані кіберзлочини мають єдину послідовність дій кіберзлочинців, що зумовлює необхідність поетапного управління ризиками діджиталізації (рис. 5).

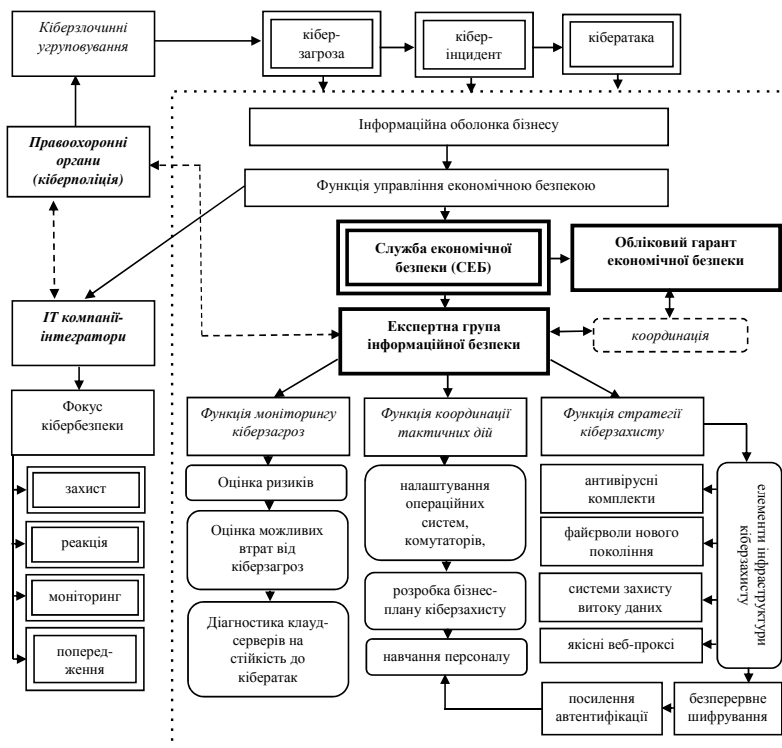

Рис. 4. Адаптивна система забезпечення кібербезпеки як функції служби економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено автором.

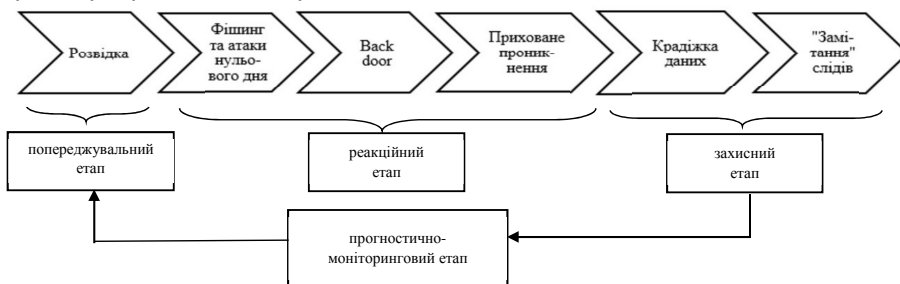

Рис. 5. Модель реагування і нівелювання кіберзагроз інформаційної безпеки на різних стадіях кібератак.

Джерело: розроблено автором.

Зокрема, метою попереджувального етапу є оцінка (розвідка) можливого впливу кіберризиків. На етапах фактичного проникнення кіберзлочинців у середину інформаційної оболонки необхідним є реакційний етап негайного блокування кіберінциденту (чи кібератаки), а на захисному етапі – максимально можливе збереження доступного обсягу інформації та її перенесення на інші носії чи хмарні сховища. Мета прогностично-моніторингового етапу – постійне відстежування вже

відомих і потенційних діджиталізаційних ризиків та прогнозування сценаріїв їхнього впливу на інформаційну і, як наслідок, економічну безпеку підприємств.

У результаті попереджувального, реакційного, захисного та прогностично-моніторингового етапу кіберзахисту можливе поступальне планування і реалізація відновлювальних заходів внаслідок впливу кібератак на економічну безпеку в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі (табл. 2).

Отже, повна автоматизація сучасної мережі бухгалтерського обліку, застосування хмарних технологій зберігання інформації дасть змогу побудувати надійні інформаційні зв'язки в середині бухгалтерської служби і між бухгалтерією та іншими структурними підрозділами підприємства. Проте, це можливо лише за умови розробки ефективних стратегій формування кібербезпеки облікового простору, навчання персоналу і збільшення витрат на кіберзахист підприємств.

Таблиця 2

Відновлювальні заходи внаслідок впливу кібератак на економічну безпеку

Рівень реагування	Період реагування	Заходи
Короткостроковий (оперативний)	Дні/тижні	Пошук компромісів захисту від кібератак
		Діагностика заходів кіберзахисту і їх організаційного забезпечення
		Комунікативна взаємодія з контрагентами
		Забезпечення безперервності бізнес-процесів
Середньостроковий (перманентний)	Тижні/місяці	Побудова інфраструктури кіберзахисту й архітектури кібер-менеджменту
		Перманентна взаємодія з адвокатськими та судовими інституціями сфери кіберзахисту
		Моніторинг та оцінювання ймовірних економічних небезпек на основі оцінки попередніх і потенційних кіберзагроз
Довгостроковий (стратегічний)	Місяці/роки	Збільшення інвестицій у розробку або придбання кіберпрограм інформаційної безпеки
		Відновлення бізнесу, який зазнав шкоди внаслідок кібератак у попередні періоди
		Формування банку (архіву) даних кіберзахисту

Джерело: розроблено автором.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досягнення оптимального стану стабільності та захищеності облікових систем підприємств, який унеможливилює втрату інформації, її несанкціоноване розповсюдження і захист в інтересах власників підприємства або держави можливе лише за умови застосування системно-наукового підходу до формування стратегій і тактик кіберзахисту в діджиталізованому світі. Завчасне розроблення заходів протидії діджиталізаційним ризикам є запорукою економічної безпеки та конкурентного розвитку підприємств, успіху розвитку національної економіки.

Єдність дій щодо попередження впливу кіберзагроз, урахувуючи мережі, програмне забезпечення, інформацію та бази даних, персонал, дає змогу досягти синергетичного ефекту заходів з кіберзахисту інформаційної оболонки аграрних підприємств. Необхідної уваги власників та працівників потребує рівень забезпечення безпеки і розроблення необхідних важелів щодо уникнення діджиталізаційних ризиків, зокрема вирішення питання про організацію інформаційної безпеки за рахунок створення окремого підрозділу (експертної групи в межах підрозділу) або залучення професійних ІТ-компаній.

На основі моделювання заходів із реагування та нівелювання кіберзагроз інформаційної безпеки на різних стадіях кібератак запропоновано реалізацію попереджувального, реакційного, захисного і прогностично-моніторингового етапів кіберзахисту. Як наслідок, стає реальним поступальне планування та реалізація відновлювальних заходів після впливу кібератак на економічну безпеку в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі.

Потенційний успіх підприємства в умовах трансформаційних змін економіки у процесі діджиталізації прямо залежатиме від зміни бухгалтерської парадигми, яка є основним елементом модифікацій щодо бізнес-процесів, і головним джерелом задоволення інформаційних потреб усіх груп стейкхолдерів, пов'язаних з економічною безпекою підприємницьких структур.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України № 67–р від 17 січня 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67–2018–%D1%80> (дата звернення 10.03.2020).
2. Дерій В. А., Гуменна-Дерій М. В. Управлінський облік і аналіз бізнес-процесів у підприємстві. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. Вип. 2 (40). С. 12–18.
3. Бочуля Т. В. Облікова складова інформаційного потенціалу підприємства. *Бюл. Міжнар. Нобелів. екон. форуму*. 2013. № 1 (6). С. 35–42.
4. Tapscott D. The Digital Economy. URL: <http://dontapscott.com/books/the-digital-economy/> (дата звернення 05.03.2020).
5. Соколенко Л. Ф. Цифровізація як вектор розвитку економічних систем та модернізації системи бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси*. 2019. Вип. 85. С. 40–48.
6. Жук В. М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: моногр. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
7. Офіційний сайт Кіберполіції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/results/2018/> (дата звернення 29.03.2020).
8. Яценко В. Ф. Вплив еволюційної трансформації соціально–економічної системи на теорію бухгалтерського обліку. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Вип. 4. С. 71–79.

9. Адамик О. В. Розмежування понять «автоматизовані», «комп'ютерні» та «інформаційні» системи бухгалтерського обліку. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 26. № 1. С. 163–169.
10. Крутова А. С., Фадєєва Г.М. Методологія та організація ведення обліку в умовах автоматизації. *Облік і фінанси АПК*. 2010. Вип. 4. С. 48–52.
11. Муравський В. В. Понятійно–термінологічний апарат в автоматизації обліку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 2. С. 65–71.
12. Засадний Б. А. Ризики системи бухгалтерського обліку в умовах застосування МСФЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14. С. 111–115.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). Pro skhvalennja Koncepčiji rozvytku cyfrovoji ekonomiky ta suspiljstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennja planu zakhodiv shhodo jiji realizaciji [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67–2018–%D1%80> (accessed 10 March 2020) [Ukrainian].
2. Derij V. A., Ghumenna-Derij M. V. (2018). Upravlinsjkyj oblik i analiz biznes-procesiv u pidpryjemstvi [Management accounting and analysis of business processes in the enterprise]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2 (40), 12–18 [Ukrainian].
3. Bochulja T. V. (2013). Oblikova skladova informacijnogho potencialu pidpryjemstva [Accounting component of the information potential of the enterprise]. *Biul. Mizhnar. Nobeliv. ekon. forumu – Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, vol. 1, no. 6, 35–42 [Ukrainian].
4. Tapscott D. (1994). The Digital Economy. Retrieved from: <http://dontapscott.com/books/the-digital-economy> (accessed 5 March 2020) [English].
5. Sokolenko L. F. (2019). Cyfrovizacija jak vektor rozvytku ekonomichnykh system ta modernizaciji systemy bukhhalterskogo obliku [Digitization as a vector of development of economic systems and modernization of the accounting system]. *Oblik i finansy – Accounting and finance*, 85, 40–48 [Ukrainian].
6. Zhuk V. M. (2018). Rozvytok teorii bukhhalterskogo obliku: instytucionalnyj aspekt [Development of accounting theory: institutional aspect]. Kyiv: NSC “IAE” [Ukrainian].
7. Kiberpolicija Ukrainy [Cyberpolice of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67–2018–%D1%80> (accessed 29 March 2020) [Ukrainian].
8. Jacenko V. F. (2019). Vplyv evolucijnoji transformaciji socialjno–ekonomichnoji systemy na teoriiu bukhhalterskogo obliku [The influence of the evolutionary transformation of the socio-economic system on the theory of accounting]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, 4, 71–79 [Ukrainian].

9. Adamyk O. V. (2016). Rozmezhuvannja ponjatj «avtomatyzovani», «komp'juterni» ta «informacijni» systemy bukhghaltersjkogho obliku [Distinguishing between the concepts of “automated”, “computer” and “information” accounting systems]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, vol. 26, no. 1, 163–169 [Ukrainian].
10. Krutova A. S., Fadjejeva Gh. M. (2010). Metodologhija ta orghanizacija vedennja obliku v umovakh avtomatyzaciji [Methodology and organization of accounting in terms of automation]. *Oblik i finansy APK – Accounting and finance of agro-industrial complex*, 4, 48–52 [Ukrainian].
11. Muravs'kyj V. V. (2018). Ponjatijno–terminologhichnyj aparat v avtomatyzaciji obliku [Conceptual and terminological apparatus in accounting automation]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhia National University*, 2, 65–71 [Ukrainian].
12. Zasadnyj B. A. (2017). Ryzkyk systemy bukhghaltersjkogho obliku v umovakh zastosuvannja MSFZ [Risks of the accounting system in terms of application of IFRS]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 14, 111–115 [Ukrainian].

Статтю отримано 16 серпня 2020 р.

Article received August 16, 2020

КОНТРОЛЬ ТА АНАЛІЗ

УДК 657.6: 658.012: 69.05

JEL classification: L74, M41, M42

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.111>

Василь ДЕРІЙ,

доктор економічних наук, професор,
кафедра обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: v.derii@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3600-4121>

Марія ГУМЕННА-ДЕРІЙ,

кандидат економічних наук, докторантка,
кафедра обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: m.derii@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0901-0080>

ЛЮДМИЛА КРУЧАК,

кандидат економічних наук, асистент,
кафедра обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600, Україна,
e-mail: krytextile@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7285-7466>

© Василь Дерій, Марія Гуменна-Дерій, Людмила Кручак, 2021.

КОНТРОЛЬ ЗА ВИТРАТАМИ ТА ЕКОНОМІЄЮ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДИКА, ОРГАНІЗАЦІЯ

Дерій В., Гуменна-Дерій М., Кручак Л. Контроль за витратами та економією ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств: методика, організація. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 111–127. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.111>

Derii, V., Gumenna-Derii, M., Kruchak L. (2021). Kontrol za vytratamy ta ekonomiiieu resursiv u protsesi lohistrychnoi diialnosti budivelnykh pidpriemstv: metodyka, orhanizatsiia [Control over costs and resource savings in the process of logistics activities of construction enterprises: methods, organization]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 1, 111–127. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.111>

Анотація

Вступ. У процесі управління логістичною діяльністю цих підприємств важлива роль відводиться контролю за витратами та економією ресурсів. Ці складові управління дають змогу постійно відстежувати темпи спорудження житла і виявляти проблеми, що там виникають з метою усунення об'єктивних перешкод, забезпечення дотримання графіків виконання будівельно-монтажних робіт за етапами будівельного процесу, здавання готового житла індивідуальним замовникам у погоджені з ними терміни та з якістю, заявленою у договірних зобов'язаннях.

Мета. Метою статті є критичний аналіз публікацій, присвячених проблемам економічного контролю витрат та економії ресурсів, логістичної діяльності в підприємствах, у тому числі будівельних, та вироблення власної позиції і пропозицій авторів щодо вирішення цих проблем.

Метод (методологія). У процесі дослідження теми використані такі методи: монографічний – з метою вивчення літературних джерел з економічного контролю за витратами й економією ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств; нормативно-правового забезпечення – з метою виявлення фактів порушень українського законодавства у сфері будівництва і логістичної діяльності; табличний – для побудови таблиці щодо методики аудиторського контролю логістичних витрат та їх економії ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств тощо.

Результати. Контроль за логістичними витратами (державний і внутрішньогосподарський) та економією (перевитратами) ресурсів у будівельних підприємствах має здійснюватись у формі спостереження, перевірки, що спрямовані на їхнє раціональне використання ресурсів (будівельних матеріалів та конструкцій, електроенергії, пально-мастильних матеріалів, води тощо), тобто на економію під час здійснення проектування об'єкта будівництва, підготовки будівельного майданчика до початку капітального будівництва, виконання безпосередньо будівельно-монтажних робіт, здавання-приймання збудованого об'єкта в експлуатацію.

Банкрутство будівельної компанії «Еліта-центр», банку «Аркада», серйозні порушення в діяльності «Укрбуду», невдала реформа ДАБІ, вибух житлового будинку на Позняках розкрили гостру проблему в оновленні українського фонду житла. У світі діє відповідна практика, спрямована на захист інтересів людей, що вкладають свої кошти у будівництво житла (у Великобританії, в Ізраїлі, в Польщі). Її обов'язково потрібно брати до уваги в Україні.

До роботи в будівельних організаціях (підприємствах) можна залучати на договірних засадах фахівців з аутсортингу, що дасть змогу цим організаціям (підприємствам) зберегти час та зекономити витрати на здійснення логістичних операцій.

Аудит логістичних витрат (зовнішній та внутрішній) та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності в будівництві дає змогу встановити причини відхилень від таких витрат і певних посадових осіб, які причетні до цих відхилень у будівельних підприємствах.

Перспективи. Перспективними є дослідження, що спрямовані на загальне поліпшення системи економічного контролю за діяльністю будівельних підприємств та кожної їхньої логістичної ланки в умовах розвитку цифрової економіки і подолання наслідків боротьби з COVID-19.

Ключові слова: витрати, ресурси, економія, будівельні підприємства, контроль, методика, організація, бухгалтерський облік, аудит, звітність, логістична діяльність.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 17.

Vasyl DERII,

Ds. (Economics), Professor,
Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11a Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: v.derii@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3600-4121>

Mariia GUMENNA-DERII,

PhD. (Economics), Doctoral student,
Department of Accounting and Taxation,
West Ukrainian National University,
11a Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,
e-mail: m.derii@wunu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0901-0080>

LYUDMYLA KRUCHAK,

PhD. (Economics), Assistant,
Department of Accounting and Taxation and Marketing,
Mukachevo State University,
26 Uzhhorodska street, Mukachevo, Zakarpattia region, 89600, Ukraine,

CONTROL OVER COST AND RESOURCE SAVINGS IN THE PROCESS OF LOGISTICS ACTIVITIES OF CONSTRUCTION ENTERPRISES: METHODS, ORGANIZATION

Abstract

Introduction. *In the process of managing the logistics activities of these enterprises, an important role is given to control over costs and resource savings. These components of management allow to constantly monitor the pace of housing construction and identify problems that arise there in order to eliminate objective obstacles, ensure compliance with construction schedules at the stages of the construction process, delivery of finished housing to individual customers in the agreed time and with declared, in contractual obligations, its quality.*

Purpose. *The purpose of the article is to critically analyze publications on the problems of economic control of costs and resource savings, logistics activities in enterprises, including construction, and to develop their own position and proposals of the authors to solve these problems.*

Method (methodology). *In the process of researching this topic, the following methods were used: monographic – in order to study the literature on economic control over costs and resource savings in the process of logistics activities of construction companies; regulatory and legal support – in order to identify violations of Ukrainian legislation in the field of construction and logistics; tabular – to build a table on the methodology of audit control of logistics costs and their resource savings in the process of logistics activities of construction companies, etc.*

Results. *Control over logistics costs (state and domestic) and savings (overspending) of resources in construction enterprises should be carried out in the form of monitoring, verification, aimed at their rational use of resources (building materials and structures, electricity, fuel, lubricants, water, etc.), that is, to save money during the design of the construction object, preparation of the construction site for the beginning of capital construction, the implementation of direct construction and installation work, delivery-acceptance of the constructed object into operation.*

Bankruptcy of the construction company «Elita-Center», Bank «Arcade», serious violations in the activities of «Ukrbud», unsuccessful reform of DABI, explosion of a residential building in Poznyaki revealed an acute problem in the renewal of the Ukrainian housing stock. There is a relevant practice in the world aimed at protecting the interests of people who invest in housing (in the UK, Israel, Poland). It must be taken into account in Ukraine.

Outsourcing specialists can be involved in work in construction organizations (enterprises) on a contractual basis, which will allow these organizations (enterprises) to save time and save costs for logistics operations.

The audit of logistics costs (external and internal) and resource savings in the process of logistics activities in construction makes it possible to establish the reasons for deviations

from such costs and certain officials who are involved in these deviations in construction companies. It should be noted here that deviations can be manifested not only in the overspending of logistics costs and resources, but also in their savings (in this case, the official must be encouraged in some way).

Perspectives. Promising are the studies aimed at the general improvement of the system of economic control over the activities of construction companies and each of their logistics in the development of the digital economy and overcoming the consequences of the fight against COVID-19.

Keywords: costs, resources, economy, construction enterprise, control, methodology, organization, accounting, audit, reporting, logistic activity.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 1; bibl.: 17.

Постановка проблеми. Ефективну роботу будівельних підприємств неможливо уявити без використання перевірених практикою принципів контрольно-ревізійної роботи у сфері логістики. Правильно організована логістична діяльність дає змогу оптимізувати витрати і забезпечити значну економію основних та додаткових матеріалів у сфері житлового будівництва. Це визначає актуальність теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема витрат та економії ресурсів, логістичної діяльності та їхньому економічному контролю (в тому числі аудиторського контролю) в підприємствах, у тому числі будівельних, приділили увагу у своїх дослідженнях С. Алімов [1], Н. Бернацька [2], Р. Ларіна [3], Р. Мадяр [4], О. Назаренко [5], И. Ташбаєв [6], В. І. Торканюк [7], Н. Чухрай [8] та інші. Згадані вище науковці зробили вагомий внесок у розвиток досліджуваних проблем, однак низка конкретних проблем економічного контролю логістичних витрат в Україні все ще не вирішена. Ці проблеми окреслені в основному матеріалі нашого дослідження і зроблена спроба визначити шляхи їх вирішення.

Мета та завдання статті. Метою статті є критичний аналіз публікацій, присвячених проблемам економічного контролю за витратами та економією ресурсів, логістичної діяльності в підприємствах, у тому числі будівельних, і вироблення власної позиції та пропозицій авторів щодо вирішення цих проблем. Основні завдання дослідження такі: розкрити питання контролю за логістичними витратами й економією (перевитратами) ресурсів у будівництві; відобразити методіку й організацію аудиторського контролю логістичних витрат у будівельних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контроль за логістичними витратами й економією (перевитратами) ресурсів у будівництві. Питання контролю за логістичними витратами й економією (перевитратами) ресурсів підприємств майже не досліджувались.

Серед поодиноких авторів, які вивчали це питання, виокремимо Р. О. Мадяра. Він, розкриваючи питання контролю логістичної діяльності у підприємствах в умовах глобалізації, зазначає: «Контроль у логістичних системах має важливе значення у стратегічному і оперативному управлінні підприємством, ґрунтується на аналізі переваг логістичних проектів. Вимог споживачів, умов конкуренції, співвідношень можливостей цільових ринків та витрат на їх забезпечення і вимагає регулярного

узгодження цілей планування, управління та контролю за сферами діяльності підприємства» [4, с. 33].

Будівельну діяльність як складну логістичну систему нереально уявити без попереднього її проектування, моделювання, планування, аналізу і контролю. Ця логістична система тісно пов'язана з іншими логістичними системами без глибокого знання яких і розуміння сучасних принципів їхнього функціонування не можна досягти високої ефективності будівельного виробництва та його належної рентабельності.

Р. О. Мадяр виокремив 5 основних етапів логістичного контролю, до яких належать: «визначення планових значень логістичних показників; розрахунок фактичних значень логістичних показників; порівняння фактичних і планових показників (виявлення відхилень); аналіз виявлених відхилень; розроблення коригувальних заходів щодо усунення відхилень» [4, с. 33].

Контроль за логістичними витратами (державний і внутрішньогосподарський) та економією (перевитратами) ресурсів у будівельних підприємствах передбачає, що за такимивитратами, ресурсами маєздійснюватисьспостереження, перевірка спрямована на їхнє раціональне використання ресурсів (будівельних матеріалів та конструкцій, електроенергії, пально-мастильних матеріалів, води тощо), тобто на економію під час здійснення проектування об'єкта будівництва, підготовки будівельного майданчика до початку капітального будівництва, виконання безпосередньо будівельно-монтажних робіт, здавання-приймання збудованого об'єкта в експлуатацію.

У сфері архітектури та містобудування виявляють масові порушення і зловживання. Зокрема, Міністерство цифрової трансформації України показало ознаки корупції в будівельному реєстрі Державної архітектурно-будівельної інспекції України (з 23 грудня 2020 р. замінена на Державну інспекцію архітектури та містобудування України). У цьому реєстрі поганий стан даних, очевидні сліди багаторазового їх переписування і приховування. Все це також супроводжується дуже цікавими коментарями відразу у самому будівельному реєстрі. У повідомленні Міністерства цифрової трансформації йдеться також, що на кінець серпня 2019 р. лише у м. Києві вже налічувалось 66 житлових комплексів, які мають ознаки довгобудів або недобудов. Загальна кількість квартир у недобудовах у півтора разу перевищує середню річну кількість нових квартир у Києві за останні п'ять років [9].

Дані про загальну кількість квартир у недобудовах м. Києва свідчать про те, що держава та місцеві органи влади системно нехтують конституційним правом громадян на приватнежитло, а забудовники – зловживають рекламою; самовільним захопленням земельних ділянок; договірними зобов'язання; нецільовим використанням особистих коштів громадян та кредитів наданих їм банками для будівництва житлових будинків і т. д. Ця соціально-економічна проблема в Україні має багаторічну складну історію та потребує політичного і фінансово-економічного вирішення через посилення державного, депутатського та громадського контролю за законністю розпочатого об'єкта будівництва, обсягами і термінами будівництва житлових будинків, за цільовим використанням коштів (передбачити щомісячні звіти), а також через відновлення іпотечних та пільгових кредитів на ринку житла, часткову компенсацію державою (місцевими органами влади) збитків, що завдані індивідуальним забудовникам

внаслідок шахрайських схем у сфері будівництва житла (наприклад, фонди захисту внесків індивідуальних забудовників від неправомірних дій будівельних підприємств).

У м. Львові журналісти проаналізували усі містобудівні умови й обмеження, які виконавчий комітет Львівської міської ради (ЛМР) видав з липня 2017 р. до серпня 2019 р., та з'ясували, що 35% дозвільних документів на будівництво отримали від мерії лише шість груп компаній, за якими стоять депутати ЛМР, власники великих компаній (будівельних, торговельних, інвестиційних, автотранспортних, промислових, агропереробних) та колишні і теперішні кримінальні авторитети [10].

З огляду на це можна зробити висновок, що сфера будівництва житла доволі корумпована, а доступ до неї має обмежена група осіб, що володіє міцними зв'язками із владними, правоохоронними, судовими, контролюючими структурами, де нерідко спрацьовують неписані правила кругової поруки.

У 2020 р. в Україні відбулось багато будівельних скандалів: банкрутство банку «Аркада», викриття нових подробиць щодо діяльності «Укрбуду», невдала реформа ДАБІ, а також сумнозвісний вибух житлового будинку на Позняках, що продемонстрував гостру проблему в оновленні житлового фонду країни [11].

Більш детально зупинимось на проблемах, що виникли навколо банку «Аркада», адже ці проблеми суттєво впливають на розвиток усієї будівельної галузі України. Забудовник ошукав інвесторів, які сплатили йому понад 13 млрд грн. Недобудованими залишились 35 будинків, у яких придбали житло майже 13 тис. інвесторів [12]. За підрахунками ПрАТ «Холдингова компанія «Київміськбуд», щоби добудувати об'єкти збанкрутілого банку «Аркада», необхідно майже 7 млрд грн [13].

Ця холдингова компанія взяла на себе зобов'язання завершити низку київських недобудов і насамперед недобудови «Аркади», проте досі триває суперечка щодо того, хто і яким чином буде їх дофінансовувати.

У 2006 р. викрито найбільшу будівельну аферу в Києві та в Україні, що була пов'язана з діяльністю будівельної компанії «Еліта-центр». Від аферистів цієї компанії постраждало понад півтори тисячі людей. Тодішнє керівництво України було поінформоване про цю будівельну аферу, проте воно зробило недостатньо для того, щоб законодавчо захистити інвесторів. За попереднім оцінюванням міжвідомчої робочої групи з питань сприяння постраждалим інвесторам у добудові незавершених житлових об'єктів (створена у серпні 2020 р.), лише у Києві постраждало понад 40 тисяч інвесторів, а по всій Україні – понад 100 тисяч. Точної цифри постраждалих від шахраїв-збудовників немає, бо останні не були законодавчо зобов'язані вести реєстр інвесторів та прозоро звітувати про витрати їхніх коштів на будівництво вже оплаченого житла [14].

У світі діє відповідна практика, спрямована на захист інтересів людей, що вкладають свої кошти у будівництво житла. Зокрема, у Великобританії у вільному доступі діє реєстр добросовісних забудовників; в Ізраїлі – існують певні обмеження для нових будівельних компаній; у Польщі – будівельні норми й стандарти чітко регламентовані та постійно контролюються, а за їхнє порушення передбачені високі штрафи. Крім того, в світі популярною є практика страхування фінансових ризиків громадян, що вкладають кошти в будівництво житла [15].

Описану вище світову практику можна і треба застосовувати в Україні, але на це має бути політична воля керівництва держави та велике бажання суспільства докорінно змінити складну поточну ситуацію у сфері будівництва житла на краще.

На думку в. о. голови Національного банку України Катерини Рожкової, в законодавстві України щодо первинного ринку житла є багато не врегульованих аспектів, які не дають змоги його правильно контролювати і зробити більш збалансованим, що водночас впливає на розрахунки із запуску іпотеки в Україні [16]. Вона зазначає: «Фонд фінансування зібрав гроші і перерахував забудовнику, забудовник побудував, але не отримав якийсь дозвільний документ, у результаті не підключив будинок. Виходить, ніхто нічого не вкрав і особливо не порушив, а люди квартири не отримали. І це зараз нормально ніким не регулюється. Тому треба змінювати закон» [16].

За позитивного розвитку подій навколо проблем у сфері будівництва житла в Україні, на законодавчому рівні забудовників позбавлять можливості організовувати шахрайські схеми з грошима інвесторів. Швидше за все, йдеться про застосування рахунків умовного зберігання (ескроу-рахунків); інвестор, який купуватиме квартиру в недобудованому будинку, надаватиме гроші банку, а той перерахує їх забудовнику лише тоді, коли будинок буде введено в експлуатацію. В іншому разі банк зможе повернути кошти інвестору [17].

Отже, контроль за витратами та ресурсами у будівельних підприємствах потребує насамперед законодавчого забезпечення, а також більш ефективної діяльності державних органів контролю і правоохоронних органів з профілактики та раннього виявлення фактів, що пов'язані з будівельними аферами.

Щодо контролю за логістичними витратами, то Р. О. Мадяр вважає: «Контроль логістичних витрат орієнтується на поточні результати логістичної діяльності й пов'язаний з перевіркою документів і необхідністю «виходу» на місця здійснення господарчих актів і логістичних операцій. Система контролю особливо доцільна в тих випадках, коли функція управління підприємством делегована на відділи і служби. Тоді він допомагає їм у досягненні максимально можливого загального результату діяльності» [4, с. 34].

Звідси, контроль за логістичними витратами можна переважно організовувати в режимі реального часу з позиції об'єктів та етапів будівництва, будівельних бригад і ланок, груп або окремих працівників певних будівельних професій, відповідних господарських і логістичних операцій (загалом та кожної зокрема), працівників відділів і служб матеріально-технічного постачання, транспортування, складування, розподілу та збуту.

Р. О. Мадяр стверджує, що «... процес контролю – це діяльність, що спрямована на гарантії досягнення найбільш ефективним способом поставлених цілей організації шляхом ліквідації «вузьких місць», що виявлені в ході операцій контролю. У нашому випадку під «вузькими місцями» будемо розуміти досить високі логістичні витрати в центрах відповідальності» [4, с. 34].

Логістичні витрати в центрах відповідальності необхідно завчасно планувати у бюджетах логістичних витрат, а контроль за ними доцільно здійснювати за фактичними відхиленнями від встановлених норм. Важливо також порівнювати обсяги логістичної

діяльності та логістичні витрат у різних однотипних центрах відповідальності будівельної галузі з метою виявлення основних факторів, що на них впливають.

Плануючи процес логістичного контролю у будівельному підприємстві, треба зважати на галузеві особливості логістичної діяльності в будівництві: «перша особливість – досить низький рівень логістики в будівельній галузі економіки України; друга особливість пов'язана з характером будівельного виробництва і відображається на еволюції логістики у конкретних компаніях; третя особливість логістики в будівництві пов'язана з тим, що будівельна організація рідко є «господарем» логістичного процесу; четверта особливість логістики в будівництві – це найширші можливості для логістичного аутсорингу, зокрема у постачанні, адже велика частина логістичних функцій транспортування, складування, управління запасами і закупівлям є допоміжними процесами» [7, с. 1–5]. З огляду на це В. І. Торканюк, І. Л. Железнякова, О. Ю. Прижкова та інші рекомендують будівельним організаціям (ми з ними погоджуємось) «... встановити найкраще джерело конкурентної переваги, зробивши ключові процеси більш ефективними й ощадливими, а ключові – передати на аутсоринг» [7, с. 5].

Варто погодитись з думкою цих авторів щодо аутсорингу. Залучення фахівців з аутсорингу до роботи в будівельних організаціях на договірних засадах дасть змогу цим організаціям зберегти час та зекономити витрати на здійснення логістичних операцій.

Проте перед тим, як наважитись на логістичний аутсоринг, будівельна організація силами представників своїх служб і відділів економічного спрямування має провести класифікацію логістичних операцій на основні та допоміжні; з'ясувати потенційні проблеми, незручності і застереження, що можуть виникнути під час проведення такої класифікації та в процесі відображення логістичних операцій в обліку і звітності; оцінити ризики, що з ними пов'язані; визначити, які саме логістичні операції можна передати на аутсоринг та які вигоди (економію витрат) від цього можна отримати.

Методика й організація аудиторського контролю за логістичними витратами у будівельних підприємствах. Аудит логістичних витрат як вид економічного контролю будівельного підприємства за такими витратами переважно є внутрішнім аудитом логістичних витрат і здійснюється тоді, коли у підприємстві є внутрішня аудиторська служба (відділ) або внутрішній аудитор. Аудит як вид контролю у сфері економічної діяльності з'явився в Україні на початку 1990-тих років і ще не є таким ефективним, яким він мав би бути у країні з ринковою економікою (Україні такий статус надав у 2005 р. Європейський Союз). Цьому, безперечно, перешкоджає високий рівень корупції в нашій державі.

Н. І. Чухрай, О. Б. Гірна зазначають: «У логістичному менеджменті виокремлюють такі види аудиту: загальний фінансовий аудит, загальний та спеціальний функціональний аудит, аудит попиту і рівня логістичного обслуговування, аудит якості, аудит логістичних витрат, аудит інформаційних систем, аудит запасів, аудит товарно-транспортної документації» [8, с. 114].

Із вказаних вище видів аудиту нас цікавить насамперед аудит логістичних витрат.

Варта уваги думка Н. Р. Бернацької, яка досліджує застосування логістичного аудиту в підприємстві: «Логістичний аудит розкриває джерела надлишкових витрат

і розробляє план оптимізації логістичної функції шляхом поліпшення функціональної ефективності, управління логістичною системою підприємства, інтеграції й тісної взаємодії елементів ланцюгів постачань» [2, с. 130–131].

Правда, доцільно уточнити фразу цієї авторки щодо розроблення плану оптимізації логістичної функції логістичним аудитом. Таким планом, на наш погляд, у підприємстві мав би займатись хтось інший, але не аудитор.

И. Ташбаєв щодо логістичного аудиту зауважує, що він «переважно затребуваний у промислових підприємствах, де задіяні усі логістичні функції в комплексі, включаючи закупівлі, виробництво і збут продукції; є сенс проводити його також в торгівлі. Результати аудиту можуть бути корисними для фірм, що пропонують інформаційні та консалтингові рішення у галузі логістики, для складських і експедиторських компаній» [6].

З огляду на це можна стверджувати, що логістичний аудит доцільно здійснювати не у всіх підприємствах, а лише у тих, де є нагальна потреба у створенні логістичних систем, а питома вага логістичних витрат у загальних витратах підприємства становить значний відсоток. До таких підприємств належать: промислові та торговельні підприємства, інформаційні й консалтингові фірми, складські та експедиторські компанії. До таких підприємств і фірм, на нашу думку, також можна віднести: будівельні, агропромислові, страхові та логістичні підприємства (компанії) тощо.

Р. Ларіна виокремлює 10 пунктів процедури логістичного аудиту: «1) перевірка системи управління логістичною діяльністю; 2) перевірка системи планування логістичної діяльності; 3) аудит закупівельної логістики; 4) аудит виробничої логістики (в т. ч. аналіз і оцінка основних показників продуктивності виробничої системи, затрат на виробництво, продуктивності праці, збитку); 5) аудит розподільчої логістики; 6) аудит транспортної логістики; 7) аналіз організації складських процесів; 8) аудит логістичного сервісу; 9) аудит інформаційної логістики; 10) оцінка ефективності логістичної діяльності (в т. ч. аналіз показників ефективності логістичних витрат у динаміці. Аналіз частки логістичних затрат в обсязі збуту. Розробка заходів з оптимізації логістичних затрат)» [3].

Як бачимо, лише 3 пункти є загальними питаннями процедури логістичного аудиту, а решта (7 пунктів) – наближені до конкретних видів логістичної діяльності підприємств: закупівельної, виробничої, розподільчої, транспортної, складської, сервісної й інформаційної логістики. В цьому є великий резон, адже проводячи аудиторську перевірку відповідного виду логістики, можна глибоко розібратись з його проблемами та протиріччями, зв'язками й залежностями від інших видів логістики. Особлива увага аудитора має бути зосереджена на перевірці систем моделювання та планування логістичної діяльності. Під час такої перевірки важливо встановити, як відбувається процес моделювання логістичної діяльності підприємства загалом та його логістичних підрозділів, чи є у підприємстві фахівці з моделювання логістичної діяльності з використанням ІТ-технологій і т. д.

О. В. Назаренко зазначає: «Проведення аудиту логістичного сегменту діяльності господарюючого суб'єкта має акцентувати увагу на витратах (видах, питомій вазі) не пов'язаних з основною виробничою діяльністю, тобто невиробничих витратах (перевитратах): сировини, матеріалів, комплектуючих у процесі виробництва,

зберігання, транспортування; енергії та паливних ресурсів на виробничі й невиробничі потреби; фінансів при придбанні товарно-матеріальних цінностей» [5, с. 8].

Варто погодитись із О. В. Назаренком щодо акцентування уваги на невиробничих витратах (перевитратах), адже в тих підприємствах, де немає нормативного методу планування, обліку і контролю або хоч би його елементів, перевитрат неможливо уникнути.

Аудит логістичних витрат (зовнішній та внутрішній) та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності в будівництві дає змогу встановити причини відхилень від таких витрат і певних посадових осіб, які причетні до цих відхилень у будівельних підприємствах. Відхилення можуть виявлятися не лише у перевитратах логістичних витрат та ресурсів, а й у їхній економії (у такому разі посадову особу треба якимось чином заохотити).

Методику аудиту логістичних затрат С. О. Алімов схематично подає із 7 пунктів: 1) планування й організація аудиту логістичних затрат; 2) перевірка правильності і своєчасності документального оформлення таких затрат; 3) перевірка розрахунку й обґрунтованості списання логістичних затрат, що належать до реалізованих товарів зі складів та доставлених до кінцевого споживача; 4) перевірка записів у реєстрах синтетичного й аналітичного обліку витрат з логістичної діяльності; 5) перевірка обґрунтованості включення статей витрат до складу логістичних затрат для потреб податкового обліку; 6) документальне оформлення матеріалів аудиту щодо затрат (складання аудиторського висновку за результатами перевірки); 7) напрямки удосконалення організації та методики перевірки логістичних затрат (рекомендації) [1, с. 62].

Щодо схеми методики С. О. Алімова, то її можна взяти, на нашу думку, за основу під час розроблення методики аудиторського контролю логістичних витрат та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Методика аудиторського контролю логістичних витрат та їх економії ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств

№ з/п	Назва етапу аудиту логістичних витрат та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності	Коротка характеристика відповідного етапу аудиту логістичних витрат і економії ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств
1.	Планування й організація аудиторського контролю логістичних витрат та економії ресурсів.	Попередній аудиторський контроль здійснюється до початку процесу будівництва, коли є ще змога перевірити правильність розрахунків планових (та / або нормативних) витрат.
2.	Аудиторський контроль за правильністю та своєчасністю документального відображення логістичних витрат та економії ресурсів.	Аудитори проводять контроль за правильністю та своєчасністю документального відображення логістичних витрат та економії ресурсів з метою перевірки, чи усі факти господарського життя щодо логістичних витрат та економії ресурсів документально підтверджені та чи показники, що відображені там, є достовірними.

продовження таблиці 1

3.	Контроль за правильністю розрахунку й обґрунтованістю списання логістичних витрат.	Завдання аудиторів полягає в тому, щоб встановити, чи правильно, повною мірою і у визначений звітний період відображені логістичні витрати, а також виявити, чи немає розбіжностей між чинним порядком списання цих витрат та відповідними положеннями «Наказу про облікову політику підприємства» у сегменті обліку витрат підприємства.
4.	Аудиторська перевірка своєчасності та повноти відображення логістичних витрат і економії ресурсів у відповідних реєстрах синтетичного й аналітичного обліку.	Уся первинна облікова інформація про здійснені логістичні витрати й досягнуту в підприємстві економію ресурсів має бути належним чином згрупована, синтезована і відображена у певних реєстрах синтетичного й аналітичного обліку. Аудитори повинні провести повну або вибіркочку перевірку даних про логістичні витрат та економію ресурсів з метою виявлення типових помилок і усунення їх в процесі аудиторської перевірки або після її завершення протягом декількох днів, але не більше 5 робочих днів.
5.	Контроль за обґрунтованістю включення статей витрат до складу логістичних витрат для потреб податкового обліку.	Перевіряючи обґрунтованість включення статей витрат до складу логістичних витрат з метою їхнього відображення у системі податкового обліку, аудитори мають насамперед керуватись «Податковим кодексом України», «Наказом про облікову політику підприємства», П(С)БО 16 «Витрати», МСБО 23 «Витрати на позики» тощо.
6.	Підготовка, узгодження і остаточне ухвалення тексту аудиторського висновку за результатами перевірки логістичних витрат та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності.	Питання про ухвалення тексту аудиторського висновку за результатами перевірки логістичних витрат та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності нерідко є дискусійним і потребує детального обговорення в аудиторському середовищі. Тут важливі професійні аудиторські судження та консенсус між усіма виконавцями аудиторської перевірки.
7.	Напрямки поліпшення методики й організації аудиторської перевірки логістичних затрат і економії ресурсів.	Внутрішні аудитори будівельних підприємств не рідше 1-2 рази протягом календарного року зобов'язані розглядати питання про напрямки поліпшення методики й організації аудиторської перевірки логістичних затрат і економії ресурсів. Це дасть змогу краще розуміти процес здійснення логістичних витрат та стимулювати їхню економію.

Джерело: розроблено авторами на основі [1, с. 62].

Кожен аудитор може її розширити або звужити з огляду на специфіку логістичної діяльності об'єкта аудиту, його завдань і масштабу. Вважаємо, що аудит логістичних витрат та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності будівельних підприємств та їхніх підрозділів недоцільно проводити окремо, а лише як одну із складових аудиту логістичної діяльності підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Контроль за логістичними витратами (державний і внутрішньогосподарський) та економією (перевитратами) ресурсів у будівельних підприємствах має здійснюватись у формі спостереження, перевірки, що спрямовані на їхнє раціональне використання ресурсів (будівельних

матеріалів та конструкцій, електроенергії, пально-мастильних матеріалів, води тощо), тобто на економію під час здійснення проектування об'єкта будівництва, підготовки будівельного майданчика до початку капітального будівництва, виконання безпосередньо будівельно-монтажних робіт, здавання-приймання збудованого об'єкта в експлуатацію.

У сфері архітектури та містобудування виявляють масові порушення і зловживання. Зокрема, в будівельному реєстрі Державної інспекції архітектури та містобудування України поганий стан даних, є очевидні ознаки багаторазового їх переписування і приховування, цікаві коментарі відразу в самому будівельному реєстрі. Дані про загальну кількість квартир у недобудовах м. Києва та й усієї України свідчать про системне нехтування державою та місцевими органами влади конституційним правом громадян на приватне житло, а забудовників – зловживанням рекламою; самовільним захопленням земельних ділянок; договірними зобов'язання; нецільовим використанням особистих коштів громадян та кредитів наданих їм банками для будівництва житлових будинків і т. д. Банкрутство будівельної компанії «Еліта-центр», банку «Аркада», серйозні порушення в діяльності «Укрбуду», невдала реформа ДАБІ, вибух житлового будинку на Позняках розкрили гостру проблему в оновленні українського фонду житла. У світі діє відповідна практика, спрямована на захист інтересів людей, що вкладають свої кошти у будівництво житла (у Великобританії, Ізраїлі, Польщі). Її обов'язково потрібно брати до уваги в Україні.

Контроль за логістичними витратами можна переважно організовувати в режимі реального часу з позиції об'єктів та етапів будівництва, будівельних бригад і ланок, груп або окремих працівників певних будівельних професій, відповідних господарських і логістичних операцій (загалом та кожної зокрема), працівників відділів і служб матеріально-технічного постачання, транспортування, складування, розподілу та збуту. Контроль за витратами та ресурсами у будівельних підприємствах потребує насамперед законодавчого забезпечення, а також більш ефективної діяльності державних органів контролю і правоохоронних органів з профілактики та раннього виявлення фактів, що пов'язані з будівельними аферами. До роботи в будівельних організаціях (підприємствах) можна залучати на договірних засадах фахівців з аутсортингу, що дасть змогу цим організаціям (підприємствам) зберегти час та зекономити витрати на здійснення логістичних операцій.

Аудит логістичних витрат (зовнішній та внутрішній) та економії ресурсів у процесі логістичної діяльності в будівництві дає змогу встановити причини відхилень від таких витрат і певних посадових осіб, які причетні до цих відхилень у будівельних підприємствах. Варто зауважити, що відхилення можуть виявлятися не лише у перевитратах логістичних витрат та ресурсів, а й у їхній економії (у такому разі посадову особу треба якимось чином заохотити).

Перспективними є дослідження, що спрямовані на загальне поліпшення системи економічного контролю за діяльністю будівельних підприємств та кожної їхньої логістичної ланки в умовах розвитку цифрової економіки і подолання наслідків боротьби з COVID-19.

Література

1. Алимов С. А. Основы аудита логистических затрат. *Экономические и гуманитарные науки*. 2014. № 8 (271). С. 59–65. URL: http://library.oreluniver.ru/polnotekst/lzvestiyaOrelGTU/ecgum_8_2014.pdf#page=59
2. Бернацька Н. Застосування логістичного аудиту на підприємстві. *Розвиток обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів : збірник матеріалів II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції «Розвиток обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів» / [відповідальний за випуск : проф. Куцик П. О.]. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. С. 129–131.*
3. Ларина Р. Р. Логистический аудит в обеспечении эффективной деятельности промышленных предприятий. *Бизнес информ*. 2007. № 3–4. С. 98–102.
4. Мадяр Р. О. Контроль логістичної діяльності на підприємствах в умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 31–34. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/8.pdf.
5. Назаренко О. Аудит логістичного сегменту діяльності підприємства: складові елементи та пріоритетні напрями. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 5–9. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6688&i=0> DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.5.
6. Ташбаев Ы. Логистический аудит. *Склад & техника: журнал практической логистики*. 2005. № 12. URL: <https://sitmag.ru/article/10176-logisticheskij-audit>.
7. Торканюк В. І., Железнякова І. Л., Прижкова О. Ю., Соколов Д. В., Дріль Н. В., Архипенко О. О. Проблеми та шляхи формування перспективних напрямків функціонування будівельного комплексу на основі логістичних систем. URL: https://economy.kname.edu.ua/images/files/konferenc/dec2014/4_6.pdf.
8. Чухрай Н., Гірна О. Основні аспекти аудиту логістики в системі менеджменту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. Вип. № 624. С. 110–116. URL: http://vlp.com.ua/files/17_27.
9. Міністерство цифрової трансформації показало ознаки корупції в будівельному реєстрі. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/ministerstvocifrovoy-transformacii-pokazalo-priznaki-korruptcii-v-stroitelnom-reestre-1380288.html>.
10. Журналісти назвали прізвиська найбільш реальних забудовників Львова. URL: https://zaxid.net/zhurnalisti_nazvali_zabudovnikiv_yaki_otrimali_naybilshe_dozvoliv_na_budivnitstvo_u_lvovi_n1494405.
11. 2020 рік в будівництві: криза, інновації та будівельні скандали. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/21/670235/>.
12. Аркада ошукала інвесторів на 13 мільярдів – Кличко. URL: <https://www.google.com/search?q=Аркада+ошукала+інвесторів+на+13+мільярдів+--+Кличко&oq=Аркада+ошукала+інвесторів+на+13+мільярдів+--+Кличко&aqs=chrome..69i57.5282j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.
13. На добудову об'єктів Аркади необхідно близько 7 мільярдів. URL:
14. https://minfin.com.ua/ua/2020/10/10/53777038/?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=za-pidrahunkami-kiyivmiskbudu--na-dobudo.

15. Будівництво житла й шахрайство – чому афера «Еліта-центр» нікому не навчила українців. URL: <https://www.dw.com/uk/chomu-afera-elita-tsentri-nichomu-ne-navchyla-ukraintsiv/a-54919007>.
16. Проблемні новобудови: як не втрапити в будівельну аферу. URL: <https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/problemnye-novostroi-kak-ne-popast-v-stroitelnyu-afery/>.
17. Рожкова про проблему недобудов «Аркади»: потрібно змінювати законодавство. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/07/14/48805963/>.
18. Що чекає вкладників Аркади, інвесторів та будівельну галузь. URL: <https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/scho-chekae-vkladnikov-akrkadi-investoriv-ta-budivelnu-galuz/>.

References

1. Alymov S. A. (2014). Osnovy audyta lohystycheskykh zatrat [Fundamentals of logistics costs audit]. *Ekonomycheskye y humanyarnye nauky – Economic and human sciences*, 8 (271), 59-65. Retrieved from: http://library.oreluniver.ru/polnotekst/lzvestiyaOrelGTU/ecgum_8_2014.pdf#page=59 [in Russian].
2. Bernatska N. (2013). Zastosuvannia lohistychnoho audytu na pidpriemstvi [Application of logistics audit at the enterprise]. *Rozvytok obliku, analizu i kontroliu v umovakh svitovykh intehratsiinykh protsesiv: Zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «Rozvytok obliku, analizu i kontroliu v umovakh svitovykh intehratsiinykh protsesiv» ; vidpovidalnyy za vypusk: prof. Kutsyk P. O. [Development of accounting, analysis and control in the context of global integration processes: Proceedings of the II All-Ukrainian scientific-practical Internet conference «Development of accounting, analysis and control in the context of global integration processes»]; [responsible for the issue: prof. Kutsik P. O.]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii – Lviv: Lviv Commercial Academy Publishing House. P. 129-131 [in Ukrainian].
3. Laryna R. R. (2007). Lohystycheskyi audyt v obespecheny efektyvnoi deiatelnosti promyshlennykh predpriaty [Logistic audit in ensuring the efficient operation of industrial enterprises]. *Byznes ynform – Business inform*, 3-4, 98-102 [in Ukrainian].
4. Madiar R. O. (2018). Kontrol lohistychnoi diialnosti na pidpriemstvakh v umovakh hlobalizatsii [Control of logistics activities at enterprises in the context of globalization]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 12, 31-34. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/8.pdf [in Ukrainian].
5. Nazarenko O. (2019). Audyt lohistychnoho sehmentu diialnosti pidpriemstva: skladovi elementy ta priorytetni napriamy [Audit of the logistics segment of the enterprise: components and priority areas]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 11, 5-9. Retrieved from: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6688&i=0> DOI: 10.32702/2306-6814.2019.11.5 [in Ukrainian].
6. Tashbaev Y. (2005). Lohystycheskyi audyt [Logistics audit]. *Sklad & tekhnika: zhurnal praktycheskoi lohistyky – Warehouse & equipment: a magazine of practical*

- logistics*, 12. Retrieved from: <https://sitmag.ru/article/10176-logisticheskii-audit> [in Russian].
7. Torkaniuk V. I., Zhelezniakova I. L., Pryzhkova O. Yu., Sokolov D. V., Dril N. V., Arkhyenko O. O. (2014). Problemy ta shliakhy formuvannia perspektyvnykh napriamkiv funktsionuvannia budivelnogo kompleksu na osnovi lohystychnykh system [Problems and ways of formation of perspective directions of functioning of a building complex on the basis of logistic systems]. Retrieved from: https://economy.kname.edu.ua/images/files/konferenc/dec2014/4_6.pdf [in Ukrainian].
 8. Chukhrai N., Hirna O. (2008). Osnovni aspekty audytu lohistyky v systemi menedzhmentu [The main aspects of logistics audit in the management system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, 624, 110-116. Retrieved from: http://vlp.com.ua/files/17_27 [in Ukrainian].
 9. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii pokazalo oznaky koruptsii v budivelnomu reiestri [The Ministry of Digital Transformation has shown signs of corruption in the construction register] (2019). Retrieved from: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/ministerstvo-cifrovoy-transformacii-pokazalo-priznaki-korruptcii-v-stroitelnom-reestre-1380288.html> [in Ukrainian].
 10. Zhurnalisty nazvaly prizvyshcha naibilsh realnykh zabudovnykiv Lvova [Journalists named the names of the most real developers in Lviv] (2019). Retrieved from: https://zaxid.net/zhurnalisti_nazvali_zabudovnykiv_yaki_otrimali_naybilshe_dozvoliv_na_budivnytstvo_u_lvovi_n1494405 [in Ukrainian].
 11. 2020 rik v budivnytstvi: kryza, innovatsii ta budivelni skandaly [2020 in construction: crisis, innovation and construction scandals] (2021). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/21/670235/> [in Ukrainian].
 12. Arkada oshukala investitori na 13 miliardiv – Klychko [The arcade deceived investors by 13 billion – Klitschko] (2020). Retrieved from: <https://www.google.com/search?q=Arkada+oshukala+investori+na+13+miliardiv+--+Klychko&oq=Arkada+oshukala+investori+na+13+miliardiv+--+Klychko&aqs=chrome..69i57.5282j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [in Ukrainian].
 13. Na dobudovu obektiv Arkady neobkhidno blyzko 7 miliardiv [About 7 billion is needed to complete the Arcade] (2020). Retrieved from: https://minfin.com.ua/ua/2020/10/10/53777038/?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=za-pidrahunkami-kiyivmiskbudu--na-dobudo [in Ukrainian].
 14. Budivnytstvo zhytla y shakhraistvo – chomu afera «Elita-tsentr» nichomu ne navchyla ukraintsiv [Housing construction and fraud – why the scam «Elita-Center» did not teach Ukrainians anything] (2020). Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/chomu-afery-elita-tsentra-nichomu-ne-navchyla-ukraintsiv/a-54919007> [in Ukrainian].
 15. Problemni novobudovy: yak ne vtrapyty v budivelnu aferu [Problematic new buildings: how not to get into a construction scam] (2019). Retrieved from: <https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/problemnye-novostroi-kak-ne-popast-v-stroitelnyu-afery/> [in Ukrainian].
 16. Rozhkova pro problemu nedobudov «Arkady»: potribno zmyniuvaty zakonodavstvo [Rozhkova on the problem of unfinished «Arcade»: you need to change the
-

law] (2020). Retrieved from: <https://minfin.com.ua/ua/2020/07/14/48805963/> [in Ukrainian].

17. Shcho chekaie vkladnykiv Arkady, investoriv ta budivelnu haluz [What awaits Arcade investors, investors and the construction industry] (2020). Retrieved from: <https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/scho-chekae-vkladnikiv-arkadi-investoriv-ta-budivelnu-galuz/> [in Ukrainian].

Статтю отримано 29 березня 2021 р.

Article received March 29, 2021

УДК 657.6

JEL classification: M41, M42, H83

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.128>

Валерія СОПКО,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри облікових технологій та оподаткування,
Навчально-науковий інститут банківських технологій та бізнесу,
Університет банківської справи,
вул. Січових стрільців, 11, м. Львів, 79007, Україна,
e-mail: volikavs@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-8867>

Катерина РЯБЧУК,

студентка 2 курсу ОС «магістр» Навчально-наукового інституту
банківських технологій та бізнесу, Університет банківської справи,
вул. Січових стрільців, 11, м. Львів, 79007, Україна,
e-mail: ryabchuk707@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9610-9948>

**НАЛАГОДЖЕННЯ Й ПІДТРИМКА СИСТЕМИ РОЗРАХУНКІВ
АУДИТОРСЬКИХ КОМПАНІЙ З КЛІЄНТАМИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Сопко В., Рябчук К. Налагодження й підтримка системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами: проблеми і перспективи. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 128–142. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.128>

Sopko, V., Riabchuk, K. (2021). Nalahodzhennia y pidtrymka systemy rozrakhunkiv audytorskykh kompanii z kliientamy: problemy i perspektvy [Establishment and maintenance of the system of calculations of auditing companies with clients: problems and prospects]. *Visnyk economicy – Herald of Economics*, 1, 128–142. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.128>

Анотація

Вступ. Дослідження сучасної системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами набувають все більшого розмаху, адже збільшується не лише кількість підприємств, що зобов'язані проходити аудит згідно з вимогами українського законодавства, а й кількість суб'єктів господарювання, котрі обирають таку послугу за власним бажанням через нестабільність в економічному середовищі, пов'язану з кризовими виявами, в тому числі через COVID-19 та обмежувальні заходи у всьому світі.

Метою статті є аналіз і критичне оцінювання процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами, визначення їхнього реального стану та напрямів розвитку.

© Валерія Сопко, Катерина Рябчук, 2021.

Методи. Під час дослідження процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній із клієнтами використовувались загальнонаукові методи пізнання – групування, порівняння, аналіз, синтез тощо. Застосування системного підходу в процесі проведення комплексного аналізу стану суб'єктів аудиторської діяльності і стану ринку аудиторських послуг дало змогу ідентифікувати основних клієнтів і специфіку послуг, котрі вони замовляють. Емпіричний метод застосовано щодо інформаційної бази дослідження, зокрема для моніторингу нормативно-правових актів України з питань аудиторської діяльності та питань аудиту фінансової звітності. Порівняння й узагальнення застосовано щодо статистичних даних органів нагляду, а також у процесі оцінювання показників, репрезентованих у працях науковців і фахівців.

Результати. Досліджено стан нормативно-правового регулювання розрахунків з клієнтами, визначено його теоретичне підґрунтя, наявні прогалини. Проаналізовано сучасний стан, загальні тенденції розвитку ринку аудиторських послуг і визначено основні групи клієнтів і їхню специфіку. Досліджено вартість одного замовлення в розрізі груп регіонів України. Виявлено міру впливу COVID-19 на розрахунки з клієнтами, ринок аудиторських послуг та фінансовий стан аудиторських компаній. Розкрито особливості типових договорів, форми розрахунків. Встановлено методи розрахунку вартості аудиту та чинники, що впливають на їхній вибір. Ідентифіковано основні зовнішні й внутрішні чинники, які впливають на стан розрахунків аудиторських компаній з клієнтами.

Перспективи. У перспективі дослідження доцільно розвивати в руслі пошуку варіантів і можливостей надання нових видів аудиторських послуг, у тому числі на основі міжнародних практик, зростання міжнародної співпраці, активування здійснення розрахунків і надання послуг з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Ключові слова: розрахунки з клієнтами, аудит фінансової звітності, аудиторські компанії, аудиторські послуги.

Формули: 0; **рис.:** 2; **табл.:** 3; **бібл.:** 20.

Valeriia SOPKO,

Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Professor at the Department of Accounting Technologies and Taxation,
Educational and Scientific Institute of Banking Technologies and Business,
Banking University,
11 street Sichovykh striltsiv, Lviv, 79007, Ukraine
e-mail: volikavs@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-8867>

Kateryna RIABCHUK,

2nd year student of OS "Master" of the Educational and Scientific Institute
banking technology and business, University of Banking,
11 street Sichovykh striltsiv, Lviv, 79007, Ukraine,
e-mail: ryabchuk707@ukr.net

ESTABLISHMENT AND MAINTENANCE OF THE SYSTEM OF CALCULATIONS OF AUDITING COMPANIES WITH CLIENTS: PROBLEMS AND PROSPECTS

Annotation

Introduction. *Studies of the modern system of mutual settlements of audit companies with clients are becoming more common. This is due to an increase in the number of companies that must conduct an audit in accordance with the legislation of Ukraine. In addition, the number of enterprises that voluntarily choose such a service due to economic instability and crises, including through COVID-19, is also increasing.*

The purpose of the article is to study the process of building and maintaining the system of settlements of audit companies with clients, determining their real state and development directions.

Methods. *When studying the process of creating and maintaining a system of mutual settlements of audit companies with clients, general scientific methods of cognition were used - grouping, comparison, analysis, synthesis, etc. Using a systematic approach, the state of audit organizations and the state of the audit services market were assessed. This made it possible to identify the main customers and the specifics of the services they ordered. The empirical method was applied to the information base of the study, in particular, to monitor the normative acts of Ukraine on the audit and audit of financial statements. Comparisons and generalizations of statistical data were used to assess the dynamics of indicators of the volume of audit services and other things.*

Results. *The state of normative-legal regulation of settlements with clients is investigated, its theoretical foundations and gaps are determined. Analyzed the current state, general trends in the development of the audit services market, identified the main groups of clients and their specificity. The cost of one order has been investigated in the context of groups of regions of Ukraine. The degree of influence of COVID-19 on settlements with clients, the market of audit services and the financial condition of audit companies was revealed. The features of standard contracts, forms of payment are revealed. Methods for calculating the cost of an audit and factors influencing their choice have been established. The main external and internal factors influencing the state of settlements of audit companies with clients have been identified.*

Discussion. *In the future, the study should develop in the direction of searching for new types of audit services, including on the basis of international experience, the growth of international cooperation, the intensification of settlements and the provision of services using modern computer technologies.*

Keywords: *settlements with clients, relationship with clients, audit of financial statements, audit companies, audit services.*

Formulas: 0; rice.: 2; table.: 3; bibl.: 20.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Більшість українських підприємств певною мірою пов'язані з аудитом. З огляду на загальновідомі класифікаційні ознаки

аудиту йдеться насамперед про ознаку приналежності аудиту до самого підприємства, де він має проводитись: зовнішній або внутрішній аудит.

За твердженням представників редакції журналу «Бізнес-консультант»: «Зовнішній аудит широко використовується та набуває все більшого значення в світовій економіці, оскільки виступає як незалежний контроль, за основу якого взято взаємну зацікавленість держави, керівництва підприємства та його власників у достовірності й повноті даних бухгалтерського обліку і звітності» [1].

Тому виникає потреба у вивченні особливостей розрахунків аудиторських компаній з клієнтами, оскільки кількість підприємств, які згідно з українським законодавством мають оприлюднювати фінансову звітність разом із звітом незалежного аудитора, зростає. Крім того, в умовах нестабільної економіки та економічної кризи, власники й керівництво підприємств потребують впевненості в достовірності їхньої облікової інформації через те, що надалі вона використовується з метою ухвалення управлінських рішень. Відповідно будь-які помилки та викривлення у фінансовій звітності можуть вплинути не лише на оцінювання фінансово-економічного стану, а й на відносини з покупцями, постачальниками та кредиторами.

Аналіз досліджень і публікацій, де започатковано вирішення проблеми.

Розвиток ринку аудиторських послуг та взаєморозрахунків аудиторських компаній із клієнтами досліджували українські і зарубіжні науковці та практиків: Н. І. Дорош (стан ринку аудиторських послуг в Україні [2]), Л. Г. Ярова (сучасний стан та перспективи розвитку [3]), Д. В. Долбнєва (напрямки вдосконалення аудиторської діяльності [4]), О. О. Разборська, Х. О. Пудкалюк (якість аудиторських послуг в Україні [5]), Є. В. Олійник (становлення, проблеми і перспективи розвитку в Україні [6]) й інші.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблем. Незважаючи на значну кількість публікацій щодо аудиторської діяльності, більшість науковців досліджує стан, перспективи розвитку та напрямки становлення ринку аудиторських послуг в Україні, адже їхній швидкий розвиток і диференціація, а також зміни в нормативно-правовому регулюванні зумовили неузгодженості та проблемні аспекти.

Водночас як напрямок дослідження саме взаємовідносин з клієнтами через аналіз нормативно-правового підґрунтя аудиторської діяльності, конкуренції національних аудиторських компаній з іноземними, формування вартості аудиторських послуг, юридичного оформлення взаємовідносин з клієнтами і т. д. все ще недостатньо розвинуті, що призводить до того, що українські підприємства не розуміють основного призначення аудиторської діяльності.

Мета дослідження – аналіз і критичне оцінювання процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній з клієнтами, визначення їхнього реального стану та напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудит займає важливе місце в економічному житті багатьох українських підприємств. Це зумовлено тим, що сучасний аудит не лише перевіряє об'єкт на відповідність фактичного стану відображеного у фінансовій звітності, а й дає змогу менеджерам та власникам знайти першопричини виявлених помилок, викривлень і можливості їх виправлення.

Нормативне визначення поняття «аудиту» та «аудиторської діяльності» наведено в Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Аудит фінансової звітності – аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та / або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам; аудиторська діяльність – незалежна професійна діяльність аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, зареєстрованих у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, з надання аудиторських послуг [7].

Особливої уваги заслуговує підприємницький аспект аудиторської діяльності, яка повністю будується на принципах самофінансування і самоокупності, тобто на комерційній основі. «Аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність, яка охоплює організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок та надання інших аудиторських послуг» [8].

Стан аудиторського ринку України протягом останніх років (2015–2019 рр.) можна проаналізувати за даними табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика стану аудиторського ринку України в 2015–2019 рр.

Показники	Роки					Відносне відхилення, %			
	2015	2016	2017	2018	2019	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019
Обсяг наданих послуг, наданих суб'єктами аудиторської діяльності, млн грн	1761,20	1973,1	2126,87	2438,12	2870,89	12,03	7,79	14,63	17,75
Кількість аудиторів, осіб	2675	2646	2653	2725	2720	-1,08	0,26	2,71	-0,18
Кількість суб'єктів аудиторської діяльності, од.	1071	1002	944	889	900	-6,44	-5,79	-5,83	1,24
Середній дохід на одного суб'єкта аудиторської діяльності без ПДВ, тис. грн	1644,4	1969,2	2253,0	2742,5	3189,9	19,75	14,42	21,73	16,31

Джерело: розроблено авторами за [9; 10; 11].

Згідно з даними Звіту Аудиторської палати станом на 31.12.2019 р. в Реєстрі нараховувалось 900 суб'єктів аудиторської діяльності (далі – САД), із них 861 аудиторська фірма та 39 фізичних осіб-підприємців. Найбільша кількість суб'єктів зосереджена у місті Києві та Київській області, а саме: 433 аудиторські фірми та 16 фізичних осіб-підприємців [9]. Обсяг ринку аудиторських послуг в Україні має тенденцію до зростання (за 2018 р. на 14,63%, а за 2019 р. – на 17,75%). Така ситуація спричинена змінами у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність

в Україні», а саме: розширенням кількості юридичних осіб, які мають оприлюднювати фінансову звітність разом із звітом незалежного аудитора [10]. Розподіл обсягу за видами послуг, що надавалися суб'єктами аудиторської діяльності в Україні у 2016–2019 рр., відображений у табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл обсягу за видами послуг, що надавали суб'єкти аудиторської діяльності в Україні у 2016–2019 рр.

Показники	Роки, млн грн				Структура послуг, %				Відносне відхилення, %		
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Завдання з надання впевненості	847,17	990,29	1 152,50	1 515,44	43	47	47	53	16,89	16,38	31,49
Супутні послуги	125,03	157,77	189,97	309,81	6	7	8	11	26,18	20,41	63,08
Неаудиторські послуги	1 000,89	978,81	1 095,63	1 045,64	51	46	45	36	-2,21	11,93	-4,56
Всього в Україні надано послуг	1 973,10	2 126,87	2 438,10	2 870,89	100	100	100	100	7,79	14,63	

Джерело: проаналізовано авторами на основі: [9; 10; 11].

За результатами своєї економічної діяльності у 2019 р., перед Аудиторською палатою України відвітували 886 суб'єктів аудиторської діяльності. Протягом 2019 звітного року вони надали аудиторські послуги на загальну суму близько 2,9 млрд грн. Кількість замовлень становила 33 244 од. По м. Києву та Київській області середня вартість одного замовлення становила 141,7 тис. грн. Кожен суб'єкт аудиторської діяльності виконав у середньому по 37,4 замовлень за рік на загальну суму понад 5,3 млн грн.

Як відомо, нині обов'язковий аудит мають проходити середні підприємства та підприємства, що становлять суспільний інтерес. Щодо середніх підприємств, то чинним законодавством визначені три основні показники та граничні їхні значення, за якими підприємство розглядають як таке, що входить до групи середніх у звітному році. Показники обчислюють на підставі фінансової звітності за рік, що передував звітному. До таких показників належить: балансова вартість активів підприємства, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); середня кількість працівників. Треба мати на увазі, що підприємство вважають таким, що входить до групи середніх, за наявності щонайменше двох критеріїв, а саме: балансова вартість активів підприємства має бути менше 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 250 осіб [12].

Тепер щодо підприємств, що становлять суспільний інтерес для України як демократичної держави, де роль і значення суспільної думки зростає, а саме суспільство все більше свідомо долучається до європейських принципів розвитку.

Такими підприємствами визнають насамперед підприємства-емітенти, цінні папери яких допущені до біржових торгів, а також банківські установи, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ і недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих

підприємств) та підприємства, які належать до групи великих підприємств [13]. Для державних, комунальних підприємств, а також для господарських товариств, частка держави або територіальної громади у статутному капіталі якого перевищує 50% акцій (часток), визначають порядок оприлюднення річної фінансової звітності за положеннями статей 73, 78 і 90 Господарського кодексу України. Така річна фінансова звітність може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором [14].

Перелік послуг, які надають аудиторські компанії клієнтам, є законодавчо обмеженим і наведеним у Рішенні Аудиторської палати України «Про Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми)».

Усі послуги можна згрупувати у 3 групи: послуги у сфері аудиту; інші послуги, що пов'язані із професійною діяльністю і визначені Законом України «Про аудиторську діяльність»; організаційне та методичне забезпечення аудиту (табл. 3).

Таблиця 3

Перелік послуг, які можуть надавати аудиторські компанії

1. Послуги у сфері аудиту:	2. Інші послуги, пов'язані з професійною діяльністю:	3. Організаційне та методичне забезпечення аудиту:
<p>1.1 Завдання з надання впевненості:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аудит історичної фінансової інформації, зокрема фінансової звітності; • огляд історичної фінансової інформації, зокрема фінансової звітності; • завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації. <p>1.2 Супутні послуги, визначені Міжнародними стандартами супутніх послуг:</p> <ul style="list-style-type: none"> • завдання з виконання погоджених процедур щодо фінансової інформації; • завдання з підготовки фінансової інформації 	<p>2.1. Ведення бухгалтерського обліку 2.2. Складання фінансових звітів. 2.3. Відновлення бухгалтерського обліку. 2.4. Консультації:</p> <ul style="list-style-type: none"> • з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності; • з питань системи внутрішнього контролю; • питань оподаткування, у тому числі з організації податкового обліку та податкової звітності; • з питань застосування інформаційних технологій; • з інших питань управління та ведення Бізнесу. <p>2.5. Складання податкових декларацій та звітів. 2.6. Розробка для замовника документів, необхідних для легалізації, організації та здійснення господарської діяльності 2.7. Представництво інтересів замовника з питань обліку, аудиту, оподаткування в державних органах, організаціях або в суді. 2.8. Інші види професійних послуг, надання яких не суперечить стандартам аудиторської діяльності, Кодексу професійної етики аудитора та які не заборонені чинним законодавством України, рішеннями АПУ</p>	<p>3.1. Розробка і видання методичних матеріалів (вказівок, рекомендацій, практичних посібників, внутрішніх стандартів, програмного забезпечення тощо). 3.2. Проведення професійних тренінгів для практикуючих аудиторів. 3.3. Здійснення заходів з контролю якості аудиторських послуг.</p>

Джерело: розроблено авторами за матеріалом [15].

Види послуг, які отримує клієнт від аудиторської кампанії, впливають на взаємовідносини між ними та визначають певні особливості таких взаємовідносин.

Аналіз оприлюднених Аудиторською палатою України даних Звітів «Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні» дав змогу виявити структуру наданих суб'єктами аудиторської діяльності послуг (рис. 1).

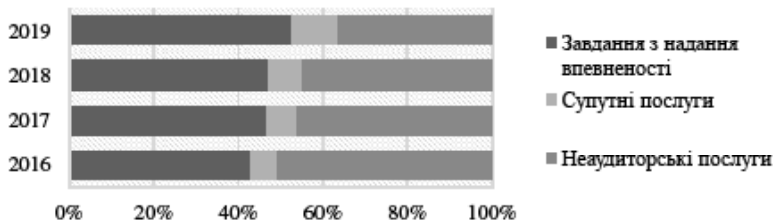

Рис. 1. Структура наданих суб'єктами аудиторської діяльності послуг в Україні за 2016–2019 рр.

Джерело: проаналізовано авторами на основі [9; 10; 11].

З рис. 1 видно, що впродовж 2016–2019 рр. найбільшу дохідність мали послуги з надання впевненості, що спричинено збільшенням суб'єктів господарської діяльності, котрі зобов'язані проходити обов'язковий аудит, та високою ціною таких робіт. З цієї причини доречно акцентувати увагу саме на особливостях відносин з клієнтами щодо завдання із надання впевненості, зокрема на аудиті історичної фінансової інформації.

Однією з особливостей таких послуг є формування їхньої вартості. Середня вартість одного замовлення в розрізі регіонів України за 2019 р. згідно з даними Аудиторської палати України подана на рис. 2.

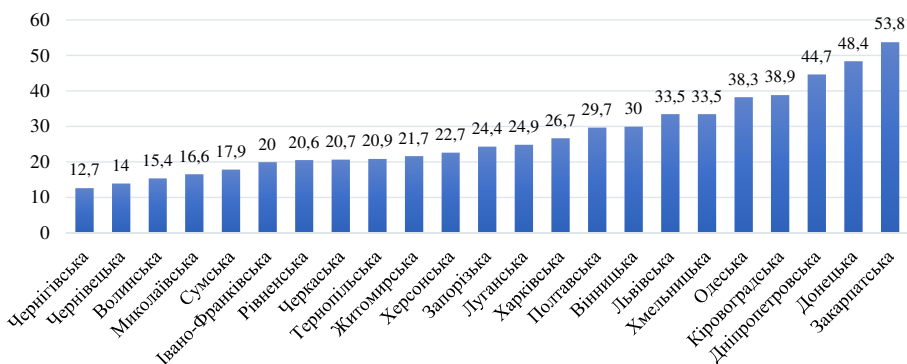

Рис. 2. Середня вартість одного замовлення (тис. грн) у розрізі регіонів (без м. Києва і Київської обл.), 2019 р.

Джерело: обчислено за даними [9].

Як бачимо, найбільша вартість замовлення серед регіонів України (без м. Київ та Київської області) була у Закарпатській області – 53,8 тис. грн, а найнижча у Чернігівській області – 12,7 тис. грн. Перша вартість перевищує другу в 4,24 разу. Щоб зрозуміти, чому така різниця між вартостями замовлень у цих областях, Аудиторській палаті України варто було би періодично проводити аналіз і оцінювання цінової політики суб'єктів аудиторської діяльності (великих, середніх та малих), що

присутні на українському ринку; обсягу одного замовлення (в годинах виконаних робіт); ціни та собівартості однієї години роботи аудиторів і її калькуляційного розрахунку; структури наданих послуг та їхньої якості тощо.

За нашими дослідженнями, вартість одного замовлення в 2019 р. в розрізі груп регіонів України:

– східна група (Донецька, Луганська та Харківська області). В Донецькій області вартість замовлення – 48,4 тис. грн, що є однією з найбільших в Україні, а в Луганській та Харківській областях середні значення вартості (відповідно 24,9 тис. грн і 26,7 тис. грн). Таким чином, у східній групі переважно середні ціни;

– південна група (АР Крим, Дніпровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська та Херсонська області). У Дніпровській і Одеській областях високі ціни (44,7 тис. грн та 38,3 тис. грн), у Запорізькій і Херсонській областях – середні ціни (24,4 тис. грн та 22,7 тис. грн), а в Миколаївській області – низькі ціни (16,6 тис. грн, дані щодо АР Крим відсутні). Відповідно, південній групі переважно високі і середні ціни;

– північна група (Житомирська, Київська, Сумська і Чернігівська області). Вище уже зазначалось, що по м. Київ та Київській області середня вартість одного замовлення становила 141,7 тис. грн, що є найвищим показником в Україні. В Житомирській області середні ціни (21,7 тис. грн), а в Сумській і Чернігівській областях низькі ціни (17,9 тис. грн та 12,7 тис. грн). Отже, у північній групі ціни переважно низькі (за винятком столиці і столичної області);

– західна група (Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська, Львівська, Тернопільська, Рівненська і Чернівецька області). У Закарпатській та Львівській областях високі ціни (53,8 тис. грн і 33,5 тис. грн), в Тернопільській, Рівненській та Івано-Франківській областях – середні ціни (20,9 тис. грн, 20,6 тис. грн і 20,0 тис. грн), а у Волинській та Чернівецькій областях – низькі ціни (15,4 тис. грн і 14,0 тис. грн). З огляду на це у західній групі ціни переважно високі та середні;

– центральна група (Вінницька, Кропивницька, Полтавська, Черкаська та Хмельницька області). У Кропивницькій, Хмельницькій, Вінницькій і Полтавській областях високі ціни (38,9 тис. грн, 33,5 тис. грн, 30,0 тис. грн та 29,7 тис. грн), а в Черкаській області – середні ціни (20,7 тис. грн). Таким чином, у центральній групі ціни переважно високі.

Вартість аудиту фінансової звітності знаходиться у площині договірних відносин, що виникають між замовником послуги (відповідальною стороною для випадків виконання завдань з надання впевненості) та її виконавцем (незалежною стороною). Досягнення рівноваги між інтересами обох сторін відбувається під впливом зустрічних спрямованих факторів, таких як: 1) з боку замовника, який зацікавлений у зниженні вартості послуг: сформовані уявлення про ціни на аналогічні послуги на ринку аудиторських послуг, наявні ресурси, мета використання результатів послуги; 2) з боку виконавця, який зацікавлений у компенсації витрат на належне виконання послуг та отриманні прибутку: вид та зміст завдання, результати оцінювання складових аудиторського ризику, рівень прийнятої суттєвості (для завдань з надання впевненості) [16]. Існує два методи розрахунку вартості аудиторських послуг: метод розрахунку вартості за витратами часу і метод розрахунку за фіксованою вартістю [17].

На обрання методу розрахунку вартості впливають такі фактори: вид перевірки – обов'язковий чи ініціативний аудит; економічна характеристика клієнта (організаційно-правова форма та структура, річний дохід від реалізації, наявність зовнішньоекономічної діяльності, специфіка галузі, територіальне розташування тощо); ступінь автоматизації обліку; терміновість завдання; кількість задіяних сертифікованих аудиторів, експертів та інших фахівців; перевіряється звітність, складена за Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку чи за Міжнародними стандартами фінансової звітності; наявність додаткових завдань чи цілей, що мають бути виконані під час перевірки клієнта і т. д.

Зазвичай контрактна вартість аудиторських послуг визначається як добуток трудомісткості та тарифу – вартості однієї людино-години. Якщо тариф є результатом розрахунку планових витрат та рівня рентабельності й залежить від операційних характеристик суб'єкта аудиторської діяльності, то друга складова – трудомісткість – є функцією якості процесу, який має відповідати вимогам професійних стандартів. Варто зазначити, що сам факт низького рівня ціни на аудиторську послугу не може виступати остаточною об'єктивною оцінкою її низької якості, адже невідповідний (низький) рівень може бути наслідком заниженого тарифу. У такому разі об'єктивним параметром, що засвідчує якість процесу виконання аудиторської послуги, є трудомісткість. Ця позиція є основною у всіх практичних методиках із планування вартості послуг на аудит [16]. Висока ціна послуг з аудиту фінансової звітності обґрунтована високою трудомісткістю, тому можна впевнено стверджувати, що ціна й якість в аудиті тісно пов'язані.

У процесі укладання взаємовідносин з клієнтом у більшості аудиторських компаній існують типові договори, в яких зазначається:

1. Предмет договору – аудит фінансової звітності підготовленої відповідно до П(С) БО або МСФО та за відповідний рік.

2. Права та обов'язки сторін. У цьому розділі вказуються терміни виконання і подання аудиторського висновку, змога аудиторів брати участь у річній інвентаризації, можливість додаткового залучення експертів, дотримання конфіденційності та інше. Водночас як клієнт він зобов'язується надати аудиторській компанії необхідну інформацію і документацію тощо.

3. Терміни виконання договору. Зазначається час, потрібний на виконання аудиту. Чітко нормованих термінів на виконання аудиту немає, адже усе залежить від багатьох факторів, але в середньому ці терміни становлять від 1,5 до 3 місяців для перевірки одного фінансового року.

4. Вартість та порядок розрахунків. У цьому розділі описується загальна вартість робіт, схема розрахунків, можливість перегляду вартості робіт (зазвичай, коливання від 5 до 10%) і відшкодування додаткових накладних витрат.

5. Можуть бути додані окремі розділи щодо відповідальності сторін, порядку приймання-здавання послуг та порядку розгляду суперечок. Крім того, мають бути обов'язкові реквізити (назва договору, дата, юридична адреса тощо).

Ще однією особливістю розрахунків аудиторських компаній з клієнтами є форма розрахунків. Більшість компаній працюють за передплатою у 50%. Це обумовлено тим, що перелік послуг для надавання обмежений законодавством. Тому передплата

дає змогу аудиторській компанії мати обігові кошти, що забезпечує їй можливість розраховуватись за поточними зобов'язаннями та здійснювати виплати заробітних плат своїм співробітникам тощо.

Нині в окремих випадках відсоток передоплати дещо змінився та може становити 30–35% від загальної вартості робіт, а це насамперед вплинуло на оборотність дебіторської заборгованості. Основними причинами цього є негативний вплив пандемії COVID-19 на світову економіку загалом та економіку України зокрема. Незважаючи на світовий стан економіки під впливом COVID-19, фінансовий стан аудиторських компаній все ще стабільний, а дохід має тенденцію до збільшення.

Така ситуація зумовлена низкою обставин і насамперед гнучким управлінням капіталом та плануванням своєї діяльності з метою досягнення запланованих результатів, що забезпечується відповідним використанням фінансових ресурсів у мінливих бізнес-середовищах і визначає можливості для їхнього поліпшення [18] та зосередження на покращенні своєї ділової активності. Наприклад, у відносинах з клієнтами змінились не лише схеми розрахунків, а й цінова політика аудиторських компаній. Так, у разі проведення нескладного аудиту ціни можна зменшити на 15–20%. Проте це не стосується аудиту консолідованої та зведеної звітності, а також компаній «складних» або найбільш потерпілих галузей, адже там збільшуються трудові витрати, а отже, й зростання вартості послуг суб'єктів аудиторської діяльності.

До найбільш потерпілих галузей можна віднести більшість підприємств сфери послуг, транспортного обслуговування, експортери, туристична галузь. Водночас агропромислова галузь, ІТ, телекомунікаційний та мобільний зв'язок, енергетика не лише витримали зниження економіки під час пандемії, а й досягли у 2020 р. деякого приросту сум доходів порівняно з 2019 р. Наприклад, показники першого кварталу 2020 р. в телекомунікаційній галузі України становили понад 17 млрд грн, що на 11,2% вище за показники аналогічного періоду 2019 р. [19].

Внаслідок цього у клієнтів із найбільш потерпілих галузей економіки виникли не лише проблеми з ліквідністю і платоспроможністю, основними рисами яких є відсутність коштів на рахунках у достатньому для платежів обсягу, наявність простроченої кредиторської заборгованості, відсутність у складі поточних активів високоліквідних елементів та інше [20], а й збільшення ризиків, що потребує збільшення кількості аудиторських процедур, а отже, трудових витрат.

Крім того, відбулись структурні зміни у доходах аудиторських компаній: частка обов'язкового аудиту у питомій вазі значно зросла майже до 50%, а ось ініціативний аудит дещо скоротився приблизно до 20–30%, оскільки під час кризи клієнти почали оптимізувати свої витрати. Також зросла частка інших послуг аудиторських компаній. Одним із найбільш типових прикладів таких послуг стали вебінари та дистанційне навчання співробітників клієнтів з метою покращення їхніх кваліфікацій у сфері міжнародних стандартів фінансової звітності, подання звітності за XBRL, надання консультацій і послуг з діджиталізації робочих процесів у клієнтів.

Отже, попит на аудиторські послуги в Україні більш-менш стабільний, однак простежується деякий внутрішній перерозподіл між компаніями часток ринку аудиторських послуг. Цьому посприяла цінова політика компаній щодо клієнтів. Так, незважаючи на пандемію COVID-19, тарифи компанії великої четвірки

(PricewaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst & Young та KPMG) залишаються значними, що дало змогу компаніям «другого рівня» отримати нових клієнтів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз процесу налагодження й підтримки системи розрахунків аудиторських компаній із клієнтами демонструє велику кількість послуг, які можуть надаватись, проте особливий акцент у статті зроблений саме на послугах з аудиту фінансової звітності. Аналіз демонструє, що вартість аудиту та схема розрахунків залежить як і від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів. До зовнішніх належать: політико-економічна ситуація, галузь та територіальне розміщення клієнта, розмір підприємства, його платоспроможність і розуміння замовником вартості та якості аудиторських послуг тощо. До внутрішніх належать: регіон функціонування аудиторської компанії, кількість сертифікованих аудиторів, тарифи та інші. Основною схемою розрахунків є передплата, відсоток якої може коливатися залежно від економічної ситуації в країні та взаємовідносин із замовником. Вартість аудиторських послуг усе ще значна, чому посприяв спалах пандемії COVID-19. Попит на аудиторські послуги все ще стабільний, основними клієнтами аудиторських компаній стають ті, замовники яких мають проходити обов'язковий аудит.

У перспективі дослідження доцільно розвивати в руслі пошуку варіантів і можливостей надання нових видів аудиторських послуг, у тому числі на основі міжнародних практик, зростання міжнародної співпраці, активування здійснення розрахунків і надання послуг з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Окрім цього, надалі також варто шукати шляхи удосконалення надання аудиторських послуг, вирішення проблемних питань взаємовідносин між аудиторською компанією та клієнтами.

Література

1. Матеріал надано редакцією журналу «Бізнес-консультант». Аудит для підприємства. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG051246>.
2. Дорош Н. І. Контроль якості ринку аудиторських послуг в Україні та за кордоном. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 264–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_3_42.
3. Ярова Л. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку аудиторських послуг в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2019. № 3 (23). С. 55–60. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5064/1/>.
4. Долбнєва Д. В. Сучасний стан і напрями удосконалення аудиторської діяльності в умовах європейської інтеграції України та застосування міжнародних стандартів. *Економічна наука*. 2018. № 2. С. 72–76. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3985&i=15>.
5. Разборська О. О. Якість аудиторських послуг в Україні. *Економічний аналіз*. 2018. № 28 (4). С. 67–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28%284%29__11.
6. Олійник Є. В. аудит в Україні: становлення, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Економіка. 2018. № 1 (51). С. 430–435. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/130534>.

7. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>.
8. Бучок А. В. Суть і значення аудиту. URL: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73488.doc.htm.
9. Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2019 році : Звіт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/>.
10. Інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2018 році : Звіт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/>.
11. Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2016 році : Звіт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.net.ua/attachments/article/1064/>.
12. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
13. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 05.10.2017 № 2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text>.
14. Шерстюк В. Виклик прийнято, або Обираємо аудитора відповідно до змінених вимог законодавства. *Вісник МСФЗ*. 2019 № 1. URL: https://msfz.ligazakon.ua/magazine_article/FZ001750.
15. Про Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) : Рішення Аудиторської палати, Перелік від 22.12.2011 № 244/14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr244230-11#Text>.
16. Рядська В. В. Аналіз взаємозв'язку між ціною та якістю аудиторських послуг. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 2 (74). С. 236–242. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
17. Вартість аудиторських послуг. URL: <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/vartist-poslug/vartist-auditorskikh-poslug.html>.
18. Сопко В. В., Кащена Н. Б., Чміль Г. Л. Теоретичні аспекти оцінювання результативності управління капіталом підприємства. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 2, № 25. С. 350–356. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136829>.
19. Земляна Т. COVID-19: економічні та інвестиційні тренди України. 2020. URL: <https://eba.com.ua/covid-19-ekonomichni-ta-investytsijni-trendy-ukrayiny/>.
20. Фоміна О. В., Сопко В. В., Августова О. О. Управління платоспроможністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7973>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.7>.

References

1. Material nadano redaktsiieiu zhurnalu «Biznes-konsultant». *Audyt dlia pidpriemstva* [The material was provided by the editorial board of the Business Consultant magazine. Audit for the enterprise]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/DG051246> [in Ukrainian].

2. Dorosh N. I. (2007). Kontrol yakosti rynku audytorskykh posluh v Ukraini ta za kordonom [Quality control of the audit services market in Ukraine and abroad]. *Universytetski naukovi zapysky - University scientific notes*, 3, 264-267. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_3_42 [in Ukrainian].
3. Iarova L. H. (2019). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku audytorskykh posluh v Ukraini [Current state and prospects of development of audit services in Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya «Ekonomiczni nauky» - International scientific journal «Internauka». Series: «Economic sciences»*, 3 (23), 55-60. Retrieved from: <http://eprints.mdupu.org.ua/id/eprint/5064/1/> [in Ukrainian].
4. Dolbnieva D. V. (2018). Suchasnyi stan i napriamy udoskonalennia audytorskoi diialnosti v umovakh yevropeiskoi intehratsii Ukrainy ta zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv [Current state and directions of improvement of auditing activity in the conditions of European integration of Ukraine and application of international standards]. *Ekonomiczna nauka - Economics*, 2, 72-76. Retrieved from: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3985&i=15> [in Ukrainian].
5. Razborska O. O. (2018). Yakist audytorskykh posluh v Ukraini [Quality of audit services in Ukraine]. *Ekonomicnyi analiz - Economic analysis*, 28 (4), 67-75. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2018_28%284%29__11 [in Ukrainian].
6. Oliinyk Ye.V. (2018). Audyt v Ukraini: stanovlennia, problemy ta perspektyvy rozvytku [Audit in Ukraine: formation, problems and prospects of development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika» - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Economics series*, 1(51), 430-435. Retrieved from: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/130534> [in Ukrainian].
7. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 № 2258-VIII [On the audit of financial statements and auditing activities: Law of Ukraine of 21.12.2017 № 2258-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> [in Ukrainian].
8. Buchok A. V. (2010). Sut i znachennia audytu [The essence and significance of the audit]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73488.doc.htm [in Ukrainian].
9. Informatsiia pro stan audytorskoi diialnosti v Ukraini u 2019 rotsi: Zvit Audytorskoi palaty Ukrainy [Information on the state of audit activity in Ukraine in 2019: Report of the Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/> [in Ukrainian].
10. Informatsiia pro stan audytorskoi diialnosti v Ukraini u 2018 rotsi: Zvit Audytorskoi palaty Ukrainy [Information on the state of audit activity in Ukraine in 2018: Report of the Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/> [in Ukrainian].
11. Uzahalnena informatsiia pro stan audytorskoi diialnosti v Ukraini u 2016 rotsi: Zvit Audytorskoi palaty Ukrainy [Generalized information on the state of audit activity in Ukraine in 2016: Report of the Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.apu.net.ua/attachments/article/1064/> [in Ukrainian].

12. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV [On audit of financial statements and auditing activities: Law of Ukraine of 16.07.1999 № 996-XIV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» shchodo udoskonalennia deiakykh polozhen: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2164-VIII [On Amendments to the Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” to Improve Certain Provisions: Law of Ukraine of October 5, 2017 № 2164-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text> [in Ukrainian].
14. Sherstiuk V. (2019). Vyklyk pryiniato, abo Obyraiemo audytora vidpovidno do zminenykh vymoh zakonodavstva [The call is accepted, or We choose the auditor according to the changed requirements of the legislation]. *Visnyk MSFZ - Bulletin of IFRS, 1*. Retrieved from: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ001750 [in Ukrainian].
15. Pro Perelik posluh, yaki mozhut nadavaty audytory (audytorski firmy): Rishennia Audytorskoi palaty, Perelik vid 22.12.2011 № 244/14 [On the List of services that can be provided by auditors (audit firms): Decision of the Audit Chamber, List dated 22.12.2011 № 244/14]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr244230-11#Text> [in Ukrainian].
16. Riadska V.V. (2014). Analiz vzaiemozviazku mizh tsinoiu ta yakistiu audytorskykh posluh [Analysis of the relationship between price and quality of audit services]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu - Bulletin of Chernihiv State Technological University, 2 (74)*, 236-242. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
17. Vartist audytorskykh posluh [The cost of audit services]. Retrieved from: <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/vartist-poslug/vartist-audytorskykh-poslug.html> [in Ukrainian].
18. Sopko V. V., Kashena N. B., Chmil G. L. (2018). Theoretical aspects of performance assessment of company capital management [Theoretical aspects of evaluating the effectiveness of capital management of the enterprise]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2*, № 25, 350-356. DOI: 10.18371/fcapt.v2i25.136829 [in Ukrainian].
19. Zemliana T. (2020). COVID-19: ekonomichni ta investytsiini trendy Ukrainy [COVID-19: economic and investment trends of Ukraine]. Retrieved from: <https://eba.com.ua/covid-19-ekonomichni-ta-investytsijni-trendy-ukrayiny/> [in Ukrainian].
20. Fomina O., Sopko V. and Avhustova O. (2020), Enterprise solvency management [Solvency management of the enterprise]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy [Online]*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7973>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.6.7> [in Ukrainian].

Статтю отримано 30 листопада 2020 р.

Article received November 30, 2020

РЕТРОСПЕКТИВА СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.88

JEL classification: A11, B31, C73, D44, D82

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.143>

Оксана ШИМАНСЬКА,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та економічної теорії
Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна,
e-mail: oksanapetrivna70@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0084-3799

ТЕОРІЯ АУКЦІОНІВ ТА ЇЇ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Шиманська О. Теорія аукціонів та її практичне застосування. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 143–158. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.143>

Shymanska O. (2021). Teoriia auktsioniv ta yii praktychne zastosuvannya [Auction theory and its practical application]. *Visnyk ekonomicy – Herald of Economics*, 1, 143–158. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.143>

Анотація

Вступ. Широкомасштабне застосування аукціонів сьогодні у різних сферах за умови уникнення спотворень поведінки економічних агентів вчені розглядають як один із дієвих інструментів підвищення суспільного добробуту. Дослідження, проведені лауреатами Нобелівської премії з економіки 2020 року Полом Мілгером і Робертом Вілсоном, дали змогу переосмислити можливості реформатування аукціонів для забезпечення максимальної вигоди від їх проведення для усіх суб'єктів. П. Мілгером і Р. Вілсон продемонстрували, яким чином технічно складні «конструкції»

© Оксана Шиманська, 2021.

економічної науки з побудови оптимальних дизайнів аукціонів уможливають отримання цілковитої матеріальної вигоди для суспільства.

Мета дослідження – бґрунтувати специфіку теорії аукціонів, формати проведення останніх та внесок у їх розвиток П. Мілґрома і Р. Вілсона – лауреатів Нобелівської премії з економіки 2020 р.

Методи. У ході підготовки статті використовувались загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, а також метод формалізації, які найбільшою мірою сприяли можливості виявлення специфіки теорії аукціонів, форматів їх проведення та обґрунтування наукового доробку вчених-Нобелівських лауреатів з економіки П. Мілґрома і Р. Вілсона у розвиток теорії та практики застосування аукціонів.

Результати. Дослідження П. Мілґрома і Р. Вілсона, відзначені Нобелівською премією «за поліпшення в теорії аукціонів і розробку нових форматів аукціонів» («for improvements to auction theory and inventions of new auction formats»), доводять, що теорія аукціонів є дієвим інструментом для регуляторів та урядів різних країн, які зацікавлені в пошуку способів найбільш ефективного застосування тих чи інших активів. На відміну від більшості економічних моделей, які зазвичай потребують спрощення і абстракції, висновки вчених з теорії аукціонів достеменно можливі для застосування у конкретній практичній площині – від торгівлі сировиною і цінними паперами – до здійснення державних закупівель, проведення тендерів компаній, розподілу надр і радіочастот, онлайн-реклами тощо. Тоді як попередні дослідники, зокрема У. Вікрі, Р. Маєрсон, присвячували свої праці аукціонам з приватною цінністю (коли для кожного покупця цінність об'єкта відома лише йому і не залежить від думки інших учасників аукціону), Р. Вілсон вперше з кінця 1960-х рр. зосередив увагу на аналізі аукціонів із загальноприйнятною цінністю (коли об'єкт становить однакову цінність для усіх учасників аукціону, однак кожен з них може володіти власною унікальною інформацією щодо нього). Зокрема, на аукціонах за право видобутку нафти на визначеній ділянці її цінність для всіх учасників торгів є однаковою, однак інформація щодо запасів родовища і специфіки ділянки може бути різною. Р. Вілсон також обґрунтував, якою повинна бути поведінка раціонального учасника аукціону задля уникнення так званого «прокляття переможця» (ситуації, за якої той, хто виграв об'єкт, попередньо призначить надмірно високу ціну, якщо керуватиметься тільки власною оцінкою прибутку). Аукціони з продажу радіочастот у США є найбільш масштабним і найбільш відомим прикладом практичного застосування висновків Р. Вілсона і П. Мілґрома, завдяки якому раніше неефективний та практично безкоштовний розподіл ліцензій перетворився на спосіб досягнення виграшу як для продавців і покупців, так і для суспільства.

Перспективи. Теорія аукціонів буде розвиватися у майбутньому з огляду на нові виклики, зумовлені, зокрема, необхідністю розробки інструментів і механізмів проведення віртуальних аукціонів з метою адекватної їх адаптації до цифрової реальності. Актуалізується необхідність розробки «дорожньої карти» з усунення недоліків, які притаманні наявним форматам аукціонів з урахуванням прискореного розвитку технологій, підвищення мобільності, глобалізації і цифрової орієнтації економіки.

Ключові слова: аукціон, дизайн аукціону, оптимальні аукціони, ефективні аукціони, «англійський аукціон», «аукціон першої ціни», «голландський аукціон», «аукціон другої ціни», «аукціон, в якому платять усі учасники», «прокляття переможця», приватна цінність, загальноприйнята цінність, аукціон радіочастот.

Формул: 6, **рис.:** 0, **табл.:** 1, **бібл.:** 17.

Oksana SHYMANSKA,

Ph.D., Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Economic Theory,

West Ukrainian National University,

11a Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: oksanapetrivna70@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0084-3799

AUCTION THEORY AND ITS PRACTICAL APPLICATION

Abstract

Introduction. *The large-scale use of auctions today in various fields, while avoiding distortions in the behavior of economic agents is considered by scientists as one of the effective tools to improve public welfare. Research conducted by Nobel Laureates in Economics 2020 Paul Milgrom and Robert Wilson has made it possible to rethink the possibilities of reformatting auctions to ensure the maximum benefit from their holding for all subjects. P. Milgrom and R. Wilson demonstrated how the technically complex «constructions» of economics to build optimal auction designs make it possible to obtain complete material benefits for society.*

Purpose. *To substantiate the specifics of auction theory, the formats of the latter and the contribution to their development of P. Milgrom and R. Wilson - winners of the Nobel Prize in Economics in 2020.*

Methods. *During the preparation of the article general scientific research methods were used: analysis, synthesis, induction, deduction, as well as the method of formalization, which greatly contributed to the possibility of identifying the specifics of auction theory, their formats and substantiation of scientific achievements of Nobel Laureates in Economics P. Milgrom and R. Wilson in the development of theory and practice of auctions.*

Results. *Research by P. Milgrom and R. Wilson, awarded the Nobel Prize «for improvements to auction theory and inventions of new auction formats»), prove that auction theory is an effective tool for regulators and governments of different countries that are interested in finding ways to most effectively use certain assets. Unlike most economic models, which usually require simplification and abstraction, the conclusions of scientists in auction theory can be applied in a specific practical area - from trade in raw materials and securities - to public procurement, tenders, subsoil and radio frequency, online advertising, etc. While previous researchers, including W. Vickrey and R. Myerson, devoted their work to private value auctions (when for each buyer the value of the object is known only to him and does not depend on the opinion of other auction participants), R. Wilson in the late 1960s, focused on the analysis of auctions with common value (when the object is of equal*

value to all auction participants, but each of them may have its own unique information about it). In particular, at auctions for the right to produce oil in a certain area, its value for all bidders is the same, but information on the field reserves and the specifics of the area may be different. R. Wilson also argued what should be the behavior of a rational bidder to avoid the so-called «winner's curse» (a situation in which the winner of the object will pre-set an excessively high price, if guided solely by their own assessment of profits). Radio frequency auctions in the United States are the largest and best-known example of the practical application of the findings of R. Wilson and P. Milgrom, which made the previously inefficient and virtually free distribution of licenses a way to win for sellers and buyers and society as a whole.

Discussion. Auction theory will continue to develop in the future, taking into account the new challenges posed, in particular, the need to develop tools and mechanisms for conducting virtual auctions in order to adequately adapt to digital reality. The need to develop a «road map» to address the shortcomings inherent in the existing auction formats in terms of taking into account the accelerated development of technology, increasing mobility, globalization and digitalization of the economy.

Keywords: auction, auction design, optimal auctions, effective auctions, «English auction», «first price auction», «Dutch auction», «second price auction», «auction in which all participants pay», «winner's curse», private value, common value, radio frequency auction.

Formulas: 6, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 17.

Постановка проблеми. Теорія аукціонів набуває актуальності з огляду на наявність інструментарію, який забезпечує можливість продажу тих товарів і послуг, які раніше не продавались або продаж яких здійснювався неефективно. Саме тому вкрай важливо проаналізувати наявні та нові наукові підходи до визначення форматів аукціонів, механізмів прийняття рішень з боку їхніх учасників, специфіку побудови оптимального дизайну аукціону задля досягнення максимального корисного ефекту від його проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після виходу у 1961 р. відомої праці американського економіста У. Вікрі [1], в якій науковець уперше застосував інструментарій теорії ігор для пояснення динаміки аукціонів, цей напрям досліджень упродовж останніх шестидесяти років набув значного розвитку. Теорія аукціонів стала одним із ключових напрямів економічної науки, про що свідчить той факт, що за останні 20 років Нобелівську премію двічі вручали науковцям, які зробили вагомий внесок у її розвиток. Зокрема, у 1996 році її отримав У. Вікріза «аналіз закритого аукціону другої ціни». Згодом, у 2007-му, – Леонід Гурвіц [2], Ерік Маскін [3; 4] і Роберт Маєрсон [5;6] за «дизайн механізмів» – теорію, яка фактично зводить до спільного формулювання аналіз аукціонів, деякі питання ціноутворення (цінову дискримінацію), завдання дизайну коригувальних податків і загалом будь-яке завдання дизайну стимулів. Теорію аукціонів сьогодні цілком справедливо характеризують як практичну площину застосування теорії ігор. Від праць Дж. Неша [7] і до 2016 р. – остання відображала один із основних підходів у теоретичній економіці. Підтвердженням цього також була Нобелівська премія з економіки, яку отримали О. Харт [8] і Б. Хольмстрем [9] за

дослідження, які становлять підґрунтя сучасної теорії контрактів. Теорія аукціонів – це один з напрямків економічних досліджень, де застосовано теорію ігор на практиці, що дає змогу забезпечити ефективну взаємодію між економічними агентами.

Мета статті. Обґрунтувати специфіку теорії аукціонів, формати проведення останніх та внесок у їхній розвиток П. Мілгрона і Р. Вілсона – лауреатів Нобелівської премії з економіки 2020 р.

Виклад основного матеріалу. Аукціони відображають важливі механізми ринкового розподілу благ, за яких ціна формується на основі відкритого обговорення серед покупців. З огляду на це теорія аукціонів виникла як спроба пояснення поведінки покупців, а згодом – знайдення способу досягнення ринкової рівноваги, за якої усі учасники ринку (як продавці, так і покупці) задоволені сформованим розподілом благ та їхньою ціною.

Задля кращого розуміння внеску П. Мілгрона [10; 11; 12] і Р. Вілсона [13; 14; 15] в розвиток теорії аукціонів необхідно розглянути її базові ідеї. Насамперед результат аукціону залежить від дії трьох чинників: 1) формату (правил) аукціону (якими саме – відкритими чи закритими – є пропозиції на ньому; яку кількість ставок можуть зробити учасники під час проведення аукціону; яку ціну сплачує переможець – власну ставку чи другу за величиною); 2) цінності об'єкта (у який спосіб – однаково чи по-різному – оцінюють вартість об'єкта учасники торгів); 3) невизначеності (якою інформацією володіють різні учасники аукціону щодо вартості об'єкта). З огляду на це теорія аукціонів має пояснити, як вищезазначені чинники впливають на вибір стратегії поведінки учасників торгів і відповідно на результат аукціону. Крім цього вона є своєрідним інструментом планування аукціону, який може забезпечити отримання більшої вигоди. Обидва завдання є доволі складними, якщо на продаж одночасно виставляється кілька пов'язаних об'єктів. Заслуга П. Мілгрона і Р. Вілсона у тому, що вони, запропонувавши нові формати аукціонів, уможливили ширше застосування теорії аукціонів на практиці.

Варто зазначити, що різноманітні формати аукціонів, які відомі здавна, працювали без глибокого теоретичного осмислення. У першому наближенні «аукціон» відображає будь-який продаж довільного об'єкта або кількох об'єктів. Однак важливим є те, що їхня ціна визначається під час продажу. Тобто, це не ситуація, за якої цінник на товарі слугує причиною його придбання / не придбання, а контент взаємодії між продавцем, який «щось каже», та покупцем, який «відповідає», або навпаки покупцем, який щось пропонує, – і продавцем, який погоджується або не погоджується на заявлену пропозицію. Зазвичай, у найпростішому аукціоні беруть участь декілька потенційних учасників, оскільки важливим є не те, скільки запропонувала особа за об'єкт, а те, скільки вона була готова запропонувати. При цьому навіть пасивна поведінка одного із учасників аукціону може мати реальні наслідки для ціни, яка склалася на ринку.

Проведення аукціонів загалом підпорядковується досягненню двох основних цілей, перша з яких – виручити якомога більше грошей за об'єкт, який продається (оптимальні аукціони), і друга – досягнути економічної ефективності, зокрема шляхом розміщення урядом мобільного спектра зв'язку (придбання права використання мобільного спектра для забезпечення мобільним зв'язком), або приватизації підприємств (ефективні аукціони). Якщо уряд, наприклад, вирішує приватизувати

певне підприємство (за останні 30 років такі процеси відбувались у США, згодом у Європі, колишніх соціалістичних країнах), завдання в тому, щоб об'єкт торгів потрапив до найбільш ефективного власника – того, хто зміг би забезпечити отримання найвищого прибутку від його використання.

Характерною властивістю аукціонів є те, що вони мають як переваги, так і недоліки. Переваги полягають у тому, що аукціони слугують відображенням реального конкурентного механізму. Навіть за відсутності великої кількості покупців чи продавців за допомогою аукціону можна «сконструювати» конкурентний ринок. Окрім цього, такий механізм дає змогу легко змінювати «правила гри» (правила проведення аукціону), які визначатимуть стимули учасників. Останній також характеризується відносною прозорістю внаслідок штучного «конструювання» ринку з можливістю зміни правил взаємодії покупців і продавців на ньому. Тобто у випадку невдалого проведення аукціону наступний можна організувати за іншими правилами. Для вчених-економістів основним стимулом розвитку теорії аукціонів слугували невдалі аукціони. Зокрема, в 1970-х рр. продажі нафтових родовищ призвели до появи теорії «аукціонів із загальною інформацією». Невдалі аукціони мобільного спектра у 1990-х рр. зумовили виникнення теорії одночасного продажу багатьох об'єктів. Подібні приклади вказують на той факт, що розвиток економічної науки керується вимогами практичного застосування.

Щодо недоліків аукціонів, то доволі складним завданням виявляється визначення ставок (стратегії) або за відсутності повноти інформації з боку усіх учасників – зменшення ймовірності досягнення оптимального результату. З огляду на те, що оптимальна стратегія ґрунтується на інформації, яка невідома учасникам під час аукціону, виникають серйозні передумови щодо його неефективності, виникнення ситуацій, коли учасники не до кінця розуміють, яким має бути алгоритм їхніх дій. Під час аукціонів «гравці» змушені вдаватись до передбачень поведінки інших (у форматі «закритого аукціону» – вгадувати ставки інших, у випадку «висхідного» – майбутні ціни). Проблема також криється в обґрунтуванні вибору того чи іншого формату проведення аукціону. Зокрема, за умов проведення «одночасного аукціону» У. Вікрі для декількох об'єктів цілком можливою є ситуація, за якої учасники, які виграли однакові об'єкти, заплатять за них різну ціну. Ще одним недоліком аукціонів є висока ціна помилки: не правильно прописане правило інколи може призвести до багатомільйонних втрат продавця.

Найпростішим серед аукціонів вважається відкритий «англійський аукціон» з висхідними цінами, формат проведення якого передбачає, що об'єкт торгів отримує той учасник, який назвав останню ціну, після якої жоден інший учасник не відгукнувся. Саме англійські аукціони є найбільш поширеними в світі і становлять $\frac{3}{4}$ від усіх, що проводяться. Класичними їхніми прикладами є аукціони Sotheby's і Christie's, на яких відбувається продаж картин, предметів антикваріату.

Другим за поширеністю є «аукціон першої ціни» (закритий аукціон), формат якого кардинально відрізняється від «англійського аукціону» насамперед тим, що учасники зазначають свої ставки в конвертах. Об'єкт торгів переходить до того учасника, який запропонував найвищу ставку і яку в підсумку сплачує за об'єкт. Зазвичай, на «аукціонах першої ціни» продають державні контракти (США), державні цінні папери

(Велика Британія), власність. За умовами «англійського аукціону» кожен учасник дотримується власної оптимальної стратегії, яка жодним чином не залежить від поведінки інших. Формат «аукціону першої ціни» супроводжується певним «ризиком» («хотілося би володіти інформацією щодо того, яка ціна об'єкта заявлена в інших конвертах»). Якщо припустити, що заявлена одним учасником сума є доволі значною і він виграв об'єкт, а у другій заявці вона за розміром менша, то, знаючи її, можна було би виграти аукціон з меншими витратами.

Якщо припустити, що у такому аукціоні беруть участь два учасники (A і B), які зацікавлені у придбанні об'єкта, то цінність останнього для агента A становитиме v_A , а для агента B , відповідно, $-v_B$. Кожен з учасників визначає цінність об'єкта для себе, а щодо конкурента передбачає, що остання буде рівномірно розподілена на відрізок $[0, 1]$, наприклад $0,2$; $0,3$; $0,7$ тощо.

Обидва учасники зазначають свої ставки у конвертах: учасник A – b_A , а учасник B , відповідно, $-b_B$, причому $b_A = b_A(v_A)$, а $b_B = b_B(v_B)$. Після відкриття конвертів виграш учасника A становитиме: $(v_A - b_A)$, якщо $b_A > b_B$ або 0 , якщо $b_A < b_B$. Тобто виграш агента A є різницею між цінністю об'єкта, яку він отримає, і ставкою, яку він зафіксував у конверті (зобов'язався заплатити), якщо його ставка виявилась вищою, ніж ставка його опонента, і 0 , якщо ставка виявилась нижчою, ніж ставка конкурента. Задля вибору оптимальної стратегії, зокрема агент A повинен проаналізувати свої дії за кожного варіанта цінності об'єкта для себе (тобто яку ставку b_A він обере за кожного значення v_A). Очікуваний виграш агента A становитиме:

$$\pi_A = \pi_A(b_A; v_A) = (v_A - b_A)P(b_A > b_B) \quad (1.1)$$

Рівняння 1.1 відображає хід міркувань агента «аукціону першої ціни»:

– запропонувати вищу ставку, щоб збільшити вірогідність виграшу (збільшити $P(b_A > b_B)$);

– вказати меншу ставку, щоб заплатити менше у разі виграшу (збільшити $(v_A - b_A)$).

Якщо врахувати, що вираз $(v_A - b_A)$ відображає, скільки учасник заплатить, а $P(b_A > b_B)$ – ймовірність того, що він виграє, то значення виразу $(v_A - b_A)P(b_A > b_B)$ – репрезентує величину виграшу. Відтак задля максимізації виграшу необхідно задекларувати меншу ставку. Водночас, щоб збільшити ймовірність виграшу, необхідно робити більшу ставку. Тобто формат «аукціону першої ціни» передбачає наявність подвійної мотивації з боку його учасників: по-перше, бажання зазначити в конверті вищу ставку збільшує шанси на виграш, а по-друге, бажання заявити меншу ставку зумовлене мотивом мінімізації витрат у разі виграшу. Цілком очевидно, що в «аукціоні першої ціни» немає сенсу в якості ставки відображати свою цінність, оскільки тоді за будь-яких обставин виграш дорівнюватиме 0 . Враховуючи наведене вище, пошук стратегії поведінки учасника можна надати у вигляді:

$$b_i = k_i v_i, i = A, B \quad (1.2)$$

У такому разі:

$$P(b_A > b_B) = P(b_A > k_B v_B) = b_A / k_B \quad (1.3)$$

Тобто агент A розв'язує задачу:

$$\max_B \{ \pi_A = (v_A - b_A) b_A / k_B \} \quad (1.4)$$

Таким чином, за вищезазначених припущень виявиться, що оптимальна ставка становитиме половину цінності об'єкта для кожного з двох учасників аукціону: якщо цінність об'єкта для агента становить, скажімо, 0,6 (принесе задоволення), то в конверті потрібно фіксувати значення 0,3:

$$bA = bA(vA) = vA/2 \quad (1.5)$$

Аналогічно:

$$bB = bB(vB) = vB/2 \quad (1.6)$$

Окрім «англійського аукціону» (відкритого, з висхідними цінами) та «аукціону першої ціни» (закритого, за яким учасники подають заявки в конвертах), доволі поширеним є також «голландський аукціон» (відкритий аукціон, з низхідними цінами), на якому історично оптові продавці реалізовували дрібним власникам квіти (зокрема, тюльпани) з метою організації їхньої подальшої роздрібною торгівлі. Перевагою «голландського аукціону» є той факт, що він відбувається насамперед тихо, а по-друге, швидко. Вочевидь, організувати «англійський аукціон» або «аукціон першої ціни» для вуличних торговців доволі складно. За умов «голландського аукціону» всі учасники мовчки слухають аукціоніста, який знижує ціну. За першого виголосу одного з учасників аукціон припиняється і переможець отримує об'єкт, сплачуючи ціну, на яку відреагував.

У першому наближенні «голландський аукціон» видається еквівалентним до «англійського аукціону» з тією лише різницею, що в одному ціна підвищується, а в іншому – знижується. Однак «голландський аукціон» з точки зору вибору оптимальної стратегії поведінки його учасників більшою мірою відповідає «аукціону першої ціни», оскільки вимагає постійного балансування між швидким чи сповільненим прийняттям рішення. Швидша реакція за більш високої ціни автоматично означатиме зростання шансів на виграш. З іншого боку, чим пізніше відреагує учасник аукціону, тим нижчою виявиться ціна об'єкта торгів. Тобто учасник «голландського аукціону» за аналогією до «аукціону першої ціни» опиняється перед дилемою: задекларувати більшу суму «в конверт» для збільшення шансів на виграш чи меншу – для зменшення витрат на придбання об'єкта. Відкритий формат «голландського аукціону», який фактично є інформаційно закритим, демонструє повне протиріччя між формальним розумінням відкритості і її розумінням з економічної точки зору. Ця подвійна суть дала змогу виявити феномен, який у теорії аукціонів отримав назву «прокляття переможця». Виходячи з базової моделі, кожен учасник аукціону не лише визначає цінність об'єкта для себе, а й розуміє, що інші учасники також зі свого боку оцінюють об'єкт, причому можуть змінити свою оцінку залежно від того, як проходить аукціон. У цьому контексті доцільно навести гіпотетичний приклад продажу картини, припускаючи, що аукціон відбувається доволі мляво. Якщо хтось, кого учасники аукціону позиціонують як відомого експерта у сфері творів мистецтва, починає діяти агресивно, постійно підвищуючи ціну, агенти розуміють, що цінність лота висока, а відтак, внаслідок «інформаційного імпульсу» щодо об'єкта торгів також дублюють поведінку експерта (починають торгуватись більш агресивно). На відміну від «аукціону першої ціни», у форматі «англійського аукціону» така ситуація є цілком можливою. Примітно, що в «голландському аукціоні», який з огляду на вищезазначене еквівалентний «аукціону першої ціни», така ситуація теж можлива. Розуміння феномена «прокляття переможця»

ґрунтується на розкритті специфіки поведінкових інтенцій учасників «голландського аукціону». Якщо під час торгів хтось із учасників торгується агресивно, кожен починає думати, що йому також ймовірно потрібно підвищувати цінність об'єкта і, як наслідок, торгуватися більш агресивно. На перший погляд, складається чітка картина: «цінний об'єкт» – «агресивна торгівля» – «підштовхування інших до агресивних торгів». Однак на практиці ситуація, за якої продаються об'єкти, коли відчуття, що думка одного учасника може бути важливою для думки іншого (інформаційний вплив), не призводить до того, що такі об'єкти продаються дорожче, а навпаки – вони продаються дешевше, ніж можна було б очікувати. Це пояснюється тим, що учасники стратегічної взаємодії, зважаючи на те, якою начебто за логікою мала бути їхня поведінка («цінний об'єкт» – «агресивна торгівля»), торгуються обережніше. Наслідком такої поведінки якраз і є «прокляття переможця»: якщо він виграв аукціон, це означає, що він заплатив за об'єкт більше, ніж інші, і якщо різниця в ціні склалася лише через оцінку якості об'єкта, то найбільш імовірно, що «переможець» її переоцінив. Згодом така переоцінка за подальшого перепродажу об'єкта призведе до збитків. Відтак учасники таких аукціонів зазвичай знижують ставки через страх заплатити за об'єкт торгів набагато більше, аніж він реально коштує, щоб компенсувати ризик втрат. З іншого боку, зрештою «прокляття переможця» внаслідок пасивних торгів учасників аукціону позначається «прокляттям для продавця».

Ще одним поширеним аукціоном є «аукціон другої ціни» (закритий аукціон), який відомий як «аукціон Вікрі» (за прізвиськом вищезгаданого британського економіста У. Вікрі). Його формат схожий з «аукціоном першої ціни», але переможець такого аукціону платить не заявлену ним у конверті суму, а попередню за величиною ставку (ставку «срібного призера»). Особливістю «аукціону другої ціни» є те, що оптимальна ставка учасника (сума, яку потрібно записувати в конверті) абсолютно відповідає цінності об'єкта для нього. Бажання виграти об'єкт буде супроводжувати учасника у тому разі, якщо ціна, яку він заплатить, є меншою, ніж визначений ним грошовий еквівалент об'єкта, а бажання залишитись у програвші – якщо ціна, відповідно, є більшою. Відтак, якщо учасник відобразить у своєму конверті грошовий еквівалент об'єкта для себе, то він виграє тоді, коли ціна, яка «лежить на столі», менша, і програє, якщо така ціна – вища, ніж заявлений ним грошовий еквівалент. Звісно, що у другому випадку учасник хотів би програти аукціон, оскільки він не має бажання платити більше, ніж та ціна, яка робить його байдужим до володіння об'єктом. Незважаючи на те, що «аукціон Вікрі» виглядає стратегічно простим, його внаслідок проблеми «неефективної рівноваги» не використовують у великих аукціонах. Якщо, наприклад, певний об'єкт перед початком торгів усі учасники аукціону оцінюють від 500 до 1000 грн, однак вони домовились, що один з них фіксує в конверті суму в розмірі 1 млн грн, а всі решта – 0, то в результаті аукціону цей учасник отримає об'єкт, заплативши 0 грн, тобто опиниться у ситуації великого виграшу. Аукціоніст у такому разі, вочевидь, постраждає. Якщо учасники аукціону вдаються до такої змови, то у них, зазвичай, не виникає бажання відхилитися від неї. Дійсно, якщо припустити іншу модель поведінки когось із учасників, який за змовою мав би зазначити у конверті грошову суму 0 грн, то він зміг би змінити результат аукціону в єдиний спосіб, – зазначивши у конверті суму, що перевищує 1 млн грн за об'єкт цінністю від 500 до 1000 грн. Однак у підсумку

це призвело б до значних втрат. Учаснику такого аукціону, який за попередньою домовленістю зафіксував у конверті суму в розмірі 1 млн грн, немає сенсу відхилитися від своєї стратегії, оскільки вона забезпечує йому цілковитий виграш від аукціону. Тобто, якщо учасники аукціону якимось чином домовились «зіграти» таку рівновагу, то ні в кого не виникає бажання від неї відхилитися.

Одним зі стандартних аукціонів прийнято вважати «аукціон, у якому платять усі учасники» (може бути відкритим і закритим). У відкритий спосіб цей аукціон відбувається за аналогією до «англійського аукціону» (всі по чергово підвищують ставки). Його відмінність від останнього в тому, що, незважаючи на те, що об'єкт отримає лише один учасник, який у результаті торгів запропонував найвищу ставку, платити доведеться кожному. Закритий формат «аукціону, у якому платять усі учасники», передбачає подачу заявок у конвертах. Той, у кого виявиться найвища ставка, отримує об'єкт, решта платять те, що написано в конвертах, які вони подали. Суми, вкладені спочатку, після проведення аукціону не повертаються до жодного з учасників. Формат цього аукціону доволі цікавий, якщо продається об'єкт, вартість якого для всіх однакова. Його модель можна продемонструвати на простому гіпотетичному прикладі – продажу 100-гривневої купюри. Припустимо, що початкова ціна (ставка, крок), становить 10 грн. Найскладніший момент аукціону пов'язаний з тим, щоб змусити учасників розпочати торгуватися. Згодом ходи стають самопідтримуваними. Уявімо, що на ставку учасника, яку він зробив на позначці 40 грн, учасник відреагував її підвищенням до 50-ти. Учасник, подумки піднімаючи її до 60-ти грн, розуміє, що, заплативши цю суму, отримає чистий виграш у розмірі 40 грн, а якщо цього не зробити, то таку саму суму програє. Тут цікаво спостерігати, що упродовж певного часу учасники аукціону вважають, що коли ставка сягне 100 грн, стимул до подальшого продовження торгів вже не буде діяти, хоча насправді цього не відбувається. Оскільки, якщо учасник підніме ставку до 120 грн, а у відповідь учасник заявить 130 грн, то хід міркувань учасника набуде такого вигляду: якщо збільшити ставку до 140 грн, то отримавши 100 грн, втратиться лише 40 грн, а якщо спинитись на позначці 120 грн, то втрати сягнуть 120 грн (адже за умовами аукціону, вкладені спочатку кошти після його завершення до жодного з учасників не повертаються). Тобто такий аукціон може бути тривалим. Цей аукціон економісти доволі часто використовують у певних моделях взаємодій між економічними агентами. Зокрема, якщо фірми мають на меті отримання імпортової ліцензії, то кожна з них витрачає кошти на лобювання, однак виграє лише одна. Таким чином, це нагадує «аукціон, в якому платять всі учасники».

З огляду на наявність різних форматів аукціонів («англійський», «голландський», «аукціон першої ціни», «аукціон другої ціни», «аукціон, в якому платять усі учасники»), виникає слушне запитання щодо того, який аукціон дає найбільший прибуток. У першому наближенні видається, що «аукціон, в якому платять усі», найбільш вигідний. Однак насправді це не підтверджується практикою проведення аукціонів, оскільки загалом отримана грошова сума від усіх учасників є меншою, аніж від одного в «англійському аукціоні» чи «аукціоні першої ціни». За допомогою формалізації форматів аукціонів (їх математизації) У. Вікрі вперше (60-ті рр. ХХ ст.) [1], а згодом через 20 років Е. Маскін [3; 4] і Р. Майерсон [5; 6], сконцентрували увагу на «концепції еквівалентності доходу», згідно з якою (за певних умов) будь-який механізм, що

призводить до однакових результатів (тобто розподіляє товари між тими самими учасниками торгів), також забезпечує однакові очікувані доходи [16]. У табл. 1 відображена еквівалентність стратегій учасників аукціонів з огляду на різні формати їх проведення (окрім «аукціону, в якому платять усі учасники») і з урахуванням вихідної умови «незалежності цінностей об'єкта».

Таблиця 1

**Еквівалентність стратегій учасників різних типів аукціонів
(у випадку незалежних цінностей)**

Теорія У. Вікрі	
«Англійський аукціон» (момент особистого вибуття)	«Аукціон першої ціни» (пропонована ціна)
«Голландський аукціон» (момент особистого виголошування)	«Аукціон другої ціни», або «аукціон Вікрі» (пропонована друга ціна)

Джерело: розроблено автором з використанням [1-5].

Отже, У. Вікрі в ході дослідження виявив подібність між «голландським аукціоном» та «аукціоном першої ціни», а також «англійським аукціоном» та «аукціоном другої ціни». Зокрема, важливим моментом в «англійському аукціоні» є факт вибуття учасника: той, хто виграє аукціон, платить ту ціну, за якої вибув другий учасник, тобто – фактично суму, яку зазначив би другий учасник у випадку закритого «аукціону другої ціни». Таким чином, У. Вікрі загалом довів, що «англійський» і «голландський» аукціони можуть приносити продавцеві однаковий очікуваний дохід за умови, що всі учасники є раціональними агентами, байдужими до ризику.

Нобелівські лауреати П. Мілгром і Р. Вілсон у своїх дослідженнях, зокрема, зосереджували увагу на специфіці цінності об'єкта, яка як один із важливих чинників, що впливає на результат аукціону, може бути як особистою (приватною), так і загальноприйнятною. Зокрема, власність, цінні папери, права на видобуток як предмет торгів відрізняються вагомою загальноприйнятною цінністю, зміст якої зводиться до того, що частина їхньої вартості є однаковою для всіх потенційних учасників аукціону. Водночас учасники торгів опиняються в ситуації асиметрії інформації щодо властивостей об'єкта. Загальноприйнята цінність пов'язана з ризиком для учасників аукціону, якщо їхні конкуренти володіють більш точною інформацією щодо справжньої вартості об'єкта торгів, що зумовлює виникнення вищезазначеного явища «прокляття переможця» (низьких ставок на реальних аукціонах).

Р. Вілсон, здійснивши опис поведінки учасників торгів за об'єкти з загальноприйнятною цінністю, заклав наукове підґрунтя для аналізу формату таких аукціонів. У класичних працях вченого 1960-70-х рр. [13; 14; 15] обґрунтовані підходи до побудови оптимальної стратегії призначення ставок за умови «аукціону першої ціни», коли справжня вартість об'єкта невідома. Задля уникнення поганої угоди учасники торгів пропонуватимуть ціну, нижчу від власної найкращої оцінки, таким чином вони не постраждають від «прокляття переможця». Дослідження Р. Вілсона доводять, що в умовах невизначеності учасники аукціону схильні до обережних дій, результатом яких є зниження ціни. Асиметрія інформації, якою володіють учасники торгів, вкрай

загострює проблему, викликану «прокляттям переможця»: ті з них, у кого інформації недостатньо, пропонуватимуть ще нижчу ціну за об'єкт, або взагалі відмовляться брати участь в аукціоні.

Р. Вілсоні П. Мілгром вказують, що під час аукціонів їхні учасники мають судження як з приводу загальноприйнятої цінності об'єкта, так і приватної. Наприклад, під час аукціону з продажу нерухомості (будинку, квартири) учасник готовий її придбати, керуючись насамперед приватною цінністю (власною оцінкою, місце розташування об'єкта, дизайну, стану нерухомості), а також загальноприйнятою (оцінкою майбутнього доходу від перепродажу об'єкта). Банк, приймаючи рішення щодо придбання державних облигацій, враховує їхню загальноприйнятну цінність (майбутню ринкову процентну ставку) і приватну – кількість клієнтів, які потенційно захочуть стати власниками таких фінансових активів. Енергетична компанія, яка має намір придбати право на видобуток природного газу, також керується не лише приватною цінністю (оцінкою вартості видобутку, яка залежить від наявної у неї технології), а й загальноприйнятою – розміром родовища. Найбільш ґрунтовно аналіз специфіки аукціонів з приватними і загальноприйнятими цінностями відображено в працях П. Мілгрона у 1980-х рр. [11; 12]. Один із важливих аспектів дослідження показує, наскільки різні за форматом аукціони здатні долати проблему «прокляття переможця». У випадку, зокрема «англійського аукціону», поступове підвищення ціни за об'єкт торгів, яке спричиняє вибуття частини учасників, слугує джерелом інформації для тих, хто залишився, внаслідок сприйняття якої зменшується схильність пропонувати ціну, яка була б нижчою від їхньої оціночної вартості. Водночас «голландський аукціон», формат якого (на відміну від попереднього) передбачає поступове зниження ціни (допоки хтось із учасників не виявить бажання придбати об'єкт), не генерує жодної нової інформації. З огляду на це П. Мілгром, доводить, що масштаб проблеми «прокляття переможця» за умов «англійського аукціону» менший, аніж за умов «голландського», що у підсумку призводить до вищих кінцевих цін. Загальний принцип, який сформулював П. Мілгром, засвідчує: вищий дохід здатний забезпечити такий формат аукціону, за якого простежується сильніший зв'язок між ставками та інформацією щодо об'єкта торгів. Відповідно продавець може розраховувати на вищу остаточну оцінку об'єкта торгів з боку учасників аукціону тільки тоді, якщо їм надали більш вичерпну інформацію про нього.

Новаторство Р. Вілсона і П. Мілгрона полягає не у поглибленні теорії аукціонів, а у вдосконаленні наявних і винаході нових їхніх форматів. У цьому контексті заслуговує на увагу механізм аукціону, який вчені запропонували уряду США для забезпечення можливості продажу радіочастот приватним операторам зв'язку. Такий специфічний об'єкт продажу, який здатний забезпечувати віртуальний зв'язок (онлайн-розрахунки, відеоконференції, дзвінки з мобільних телефонів), репрезентує обмежений ресурс з високою цінністю для різних категорій споживачів (приватних осіб, бізнесу, суспільства загалом). На відміну від держави, яка ним володіє, приватні суб'єкти, зазвичай, здатні використовувати обмежений ресурс значно ефективніше. У зв'язку з цим виникла необхідність надання можливості приватного доступу до використання радіочастот. На початковому етапі цей процес, який передбачав необхідність надання державі з боку телекомунікаційних та медіа-компаній переконливих аргументів на

користь отримання ними відповідних ліцензій, супроводжувався значними витратами коштів, пов'язаними з лобюванням інтересів, що водночас негативно позначалось на їхній дохідності. Масове поширення у 1990-х рр. мобільних засобів зв'язку та, відповідно, зростання заявок з боку мобільних операторів на доступ до радіочастот зумовили необхідність зміни підходів до розподілу частотних діапазонів. Відтак під впливом Федеральної комісії з комунікацій (FCC) Конгресом США було прийняте рішення про використання механізму випадкового розподілу ліцензій (через розіграш лотерей). Однак внаслідок проведення лотерей тільки на місцевому рівні національні оператори мобільного зв'язку стали заручниками використання неоднорідних мереж з різними частотними діапазонами в різних регіонах. У пошуках вирішення проблеми вони організували купівлю-продаж частот між собою, що призвело до виникнення масштабного вторинного ринку ліцензій, причому потоки виручених коштів мвли спекулятивний характер і не акумулювались на казначейських рахунках США. Саме тому в 1993 р. уряд прийняв рішення про розподіл смуг частот за допомогою аукціонів, формат яких уможливив би не лише забезпечення ефективного розподілу радіочастотних діапазонів, а й отримання найбільшої вигоди для платників податків. Побудова такого формату аукціону виявилась вкрай складним завданням з огляду на залежність значення конкретної смуги частот у визначеному регіоні від інших смуг, які належать конкретному оператору [17]. Задля його вирішення П. Мілгром і Р. Вілсон запропонували новий формат мультираундового аукціону (The Simultaneous Multi-Round Auction Format – SMRA), який передбачав одночасний продаж усіх об'єктів (діапазонів радіочастот у різних географічних регіонах). Стартувавши з низьких цін і надавши можливість здійснення повторних ставок, аукціон суттєво зменшив проблеми, зумовлені невизначеністю і «прокляттям переможця». FCC, використавши вперше SMRA у липні 1994 р., у 47-раундових торгах продала 10 ліцензій на загальну суму 617 млн дол. [17]. Згодом П. Мілгром розробив формат двораундового аукціону, перший з яких передбачав придбання радіочастот у чинних власників ліцензій, а другий – перепродаж вивільнених частот іншим учасникам аукціону, які могли використовувати їх більш ефективно.

Висновки. Теорія аукціонів сьогодні відіграє дедалі важливішу роль не лише у розвитку науки. Напрацювання вчених (від досліджень У. Вікрі до наукових пошуків П. Мілгрона і Р. Вілсона) не обмежується тільки сферою побудови абстрактних теоретичних моделей та формулюванням висновків. Теорія стала підґрунтям для проведення аукціонів, які перетворились на звичну практику повсякденного процесу взаємодії всіх суб'єктів економіки (держави, підприємницького сектору, домашніх господарств, окремих індивідів тощо). Їх поширення на теоретичному, емпіричному, практичному рівнях зумовлене, насамперед, можливістю здійснення різноманітних економічних трансакцій (зокрема, продаж іноземної валюти, державних цінних паперів, ліцензій на видобуток, державних активів під час приватизації, об'єктів нерухомості, сільськогосподарської продукції, предметів мистецтва, антикваріату, ліцензій на використання радіочастот чи право здійснювати приміські залізничні перевезення, що, зокрема, характерне для багатьох європейських країн). Теорія аукціонів також відіграла вагомий роль у розвитку розуміння процесів і методів ціноутворення,

особливо тих, де під час перемовин і продавець, і покупець активно залучені у процес встановлення ціни.

Теорія аукціонів є прикладом того, як фундаментальні дослідження створюють підґрунтя для генерування нових ідей, здатних згодом принести користь суспільству. Зокрема, заслуга Нобелівських лауреатів з економіки 2020 р. П. Мілгрона і Р. Вілсона виявляється не лише у поглибленні теорії аукціонів, а й у створенні нових форматів їхнього проведення, що дало змогу обґрунтувати специфіку побудови оптимальних стратегій поведінки учасників аукціонів та забезпечити підвищення їхньої ефективності.

Перспективи подальших досліджень. Теорія аукціонів буде розвиватися у майбутньому із урахуванням нових викликів, зумовлених необхідністю розробки інструментів і механізмів проведення віртуальних аукціонів з метою адекватної їхньої адаптації до цифрової реальності. Актуалізується необхідність розробки «дорожньої карти» з усунення недоліків, які притаманні наявним форматам аукціонів з урахуванням прискореного розвитку технологій, підвищення мобільності, глобалізації і цифровізації економіки.

Література

1. Vickrey, W. (1961). Counterspeculation, auctions and competitive sealed tenders. Columbia University. *The Journal of finance*, Vol. 16, No. 1. P. 8–37.
2. Hurwicz, L., Stanley R. (2006). *Designing Economic Mechanisms*: Cambridge University Press. 341 p.
3. Maskin, Eric S., Riley, J. (1984). Optimal Auctions with Risk-Averse Buyers. *Econometrica*, Vol. 52, No. 6. P. 1473–1518.
4. Maskin, Eric S. (2004). The Unity of Auction Theory. *Journal of Economic Literature*, Vol. 42, No. 4. P. 1102–1115.
5. Myerson, Roger B. (1981). Optimal Auction Design. *Mathematics of Operations Research*, Vol. 6, No. 1. P. 58–73.
6. Myerson, Roger B. (1983). Mechanism design by an informed principal. *Econometrica*, Vol. 51, No. 6. P. 1767–1797.
7. Nash, J. (1951). Non-Cooperative Games. *The Annals of Mathematics, Second Series*, Vol. 54, No. 2. P. 286–295.
8. Hart, O. (1995). *Firms, contracts, and financial structure*. Oxford : Clarendon Press. 228 p.
9. Holmström, B., Milgrom, P. (1991). Multitask principal-agent analyses: Incentive contracts, asset ownership, and job design. *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 7, Special Issue. P. 24–52.
10. Milgrom, P. (2000). Putting Auction Theory to Work: The Simultaneous Ascending Auction. *Journal of Political Economy*, Vol. 108, No. 2. P. 245–272.
11. Milgrom, P., Stokey, N. (1982). Information, trade, and common knowledge. *Journal of Economic Theory*, Vol. 26, No. 1. P. 17–27.
12. Milgrom, P., Weber, R. J. (1982). A theory of auctions and competitive bidding. *Econometrica*, Vol. 50, No. 5. P. 1089–1122.
13. Wilson, R. B. (1967). Competitive bidding with asymmetrical information. *Management Science*, Vol. 13, No. 11. P. 816–820.

14. Wilson, R. (1979). Auctions of Shares. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 93, No. 4, P. 675–689.
15. Wilson, R.(1977). Loss of income from a partial auction. Stanford University: Graduate school of bussines. Research Paper, No. 338, 25 p. URL: <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/loss-revenue-share-auction> (дата звернення: 28.01.2021).
16. Еквівалентність доходу. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Revenue_equivalence (дата звернення: 28.01.2021).
17. Вальд Б. Нобелівська премія з економіки: за що двоє американців отримують престижну премію у 2020 році. URL: <https://ucap.io/nobelivska-premiya-z-ekonomiky-2020-teoriya-aukcziou/>(дата звернення 30.01.2021).

References

1. Vickrey, W. (1961). Counterpeculation, auctions and competitive sealed tenders. Columbia University. *The Journal of finance*. Vol. 16, No. 1, pp. 8-37 [in English].
2. Hurwicz, L., Stanley R. (2006). Designing Economic Mechanisms: Cambridge University Press. 341 p. [in English].
3. Maskin, Eric S., Riley, J. (1984). Optimal Auctions with Risk-Averse Buyers. *Econometrica*, Vol. 52, No. 6, pp. 1473-1518 [in English].
4. Maskin, Eric S. (2004). The Unity of Auction Theory. *Journal of Economic Literature*, Vol. 42, No. 4, pp. 1102-1115 [in English].
5. Myerson, Roger B. (1981). Optimal Auction Design. *Mathematics of Operations Research*, Vol. 6, No. 1, pp. 58-73 [in English].
6. Myerson, Roger B. (1983). Mechanism design by an informed principal. *Econometrica*, Vol. 51, No. 6, pp. 1767-1797 [in English].
7. Nash, J. (1951). Non-Cooperative Games. *The Annals of Mathematics*, Second Series, Vol. 54, No. 2, pp. 286-295 [in English].
8. Hart, O. (1995). Firms, contracts, and financial structure. Oxford: Clarendon Press. 228 p. [in English]
9. Holmström, B., Milgrom, P. (1991). Multitask principal-agent analyses: Incentive contracts, asset ownership, and job design. *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 7, Special Issue, pp. 24-52 [in English].
10. Milgrom, P. (2000). Putting Auction Theory to Work: The Simultaneous Ascending Auction. *Journal of Political Economy*, Vol. 108, pp. 245-272 [in English].
11. Milgrom, P., Stokey, N. (1982). Information, trade, and common knowledge. *Journal of Economic Theory*, Vol. 26, pp. 17-27 [in English].
12. Milgrom, P., Weber, R. J. (1982). A theory of auctions and competitive bidding. *Econometrica*, Vol. 50, pp. 1089-1122 [in English].
13. Wilson, R. B. (1967). Competitive bidding with asymmetrical information. *Management Science*, Vol.13, pp. 816-820 [in English].
14. Wilson, R.(1979). Auctions of Shares. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 93, Issue 4, pp. 675-689 [in English].
15. Wilson, R.(1977). Loss of income from a partial auction. Stanford University: Graduate school of business. Research Paper, No. 338. 25 p. [in English]. Retrieved

- from: <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/loss-revenue-share-auction> (Accessed 28 January 2021) [in English].
16. Ekvivalentni stidokhodu [Equivalence of income]. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Revenue_equivalence(Accessed 28 January 2021) [in Ukraine].
 17. Vald B. Nobelivskapremiya z ekonomiki: za sho dvoje amerikanciv otrimayut prestizhnu premiyu u 2020 roci [Nobel Prize in Economics: for which two Americans will receive a prestigious award in 2020]. Retrieved from: <https://ucap.io/nobelivska-premiya-z-ekonomiky-2020-teoriya-aukcziou/>(Accessed 30 January 2021) [in Ukraine].

Статтю отримано 4 лютого 2021 р.

Article received February 4, 2021

ДО ВІДОМА АВТОРІВ

“ВІСНИКА ЕКОНОМІКИ”

Науковий журнал “Вісник економіки” виходить чотири рази на рік змішаними мовами: українською, англійською, польською мовами. До друку приймаються статті, які мають наукову та практичну цінність. Терміни подання матеріалів: у 1-ий випуск журналу – до 25 грудня, в 2-ий випуск – до 25 березня, в 3-й випуск – до 25 травня, в 4-й випуск – до 25 вересня.

Для участі у формуванні збірника необхідно подати:

1. Електронний варіант статті українською або англійською мовами, оформлений відповідно до наведених нижче вимог, виконаний у редакторі MS Word.

2. Електронний варіант анотацій українською та англійською мовами 1800-2100 знаків із пробілами. Анотації українською і англійською обов’язкові. Анотація на польській мові тоді, коли уся стаття написана на польській.

3. Електронну копію рецензії наукового керівника або іншого фахівця в певній галузі знань, який має науковий ступінь або вчене звання при поданні статей авторами без наукових ступенів.

4. Файл із відомостями про автора (прізвище, ім’я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, поштова адреса, контактні телефони, шифр і назва спеціальності, за якою подається стаття, адреса електронної скриньки).

Подані авторами статті розглядаються лише після подачі повного пакету супровідних документів.

Основні вимоги до підготовки й оформлення матеріалів:

Індекс **УДК** (зліва великими літерами, шриффт – жирний).

Пункти 2, 3, 4, 5 та 6 подаються (українською й англійською мовами).

Код **JEL класифікації (JEL classification codes)** (розміщуються під ключовими словами, кількість – від 1 до 5, в одному рядку, через кому, жирним. Наприклад: **JEL classification: C12, C14, C18**).

DOI (цей код присвоює редколегія після рекомендації статті до друку).

Автор (справа вказується повне ім’я та прізвище автора світлим курсивом, прізвище – великими літерами).

Відомості про автора (авторів) українською та англійською мовами (прізвище, ім’я, по батькові у називному відмінку, відомості про науковий ступінь та вчене звання (без скорочень), посада та місце роботи автора (повністю без аббревіатур), детальна контактна робоча адреса з поштовим індексом, назва країни, адреса електронної скриньки, ORCID ID).

6. Назва статті (по центру, великими літерами, шриффт – кегель 16).

Бібліографічні описи для цитування на українській та англійській мовах.

7. Анотація українською та англійською мовами, курсивом з абзацу; обсягом 1800-2100 знаків із пробілами. В ній необхідно відобразити: вступ, мета і методи дослідження, результати, перспективи. У тексті анотації варто застосовувати значимі слова з тексту статті. Положення, що викладаються, повинні логічно впливати один

з іншого. Текст анотації повинен бути лаконічним і чітким, вільним від другорядної інформації, зайвих вступних слів, загальних і незначних формулювань).

8. Ключові слова (курсивом з абзацу, не менше п'яти слів або словосполучень, виокремлених знаком « ; » (крапка з комою)). Ключові слова не повинні повторювати назву статті.

9. Формули: , **рис.:** , **табл.:** , **бібл.:** . (вказати кількість формул, рисунків, таблиць, бібліографічних джерел).

Formulas: , **fig.:** , **tabl.:** , **bibl.:** . (вказати кількість формул, рисунків, таблиць, бібліографічних джерел).

10. Текст:

Наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: вступ (постановка проблеми); короткий огляд літератури; мета дослідження; основні результати дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки і перспективи подальших розвідок.

Обсяг статей – від 8 до 18 сторінок тексту формату А4 через 1,5 інтервалу кеглем 14 шрифтом Time New Roman; поля зліва, знизу та зверху – 20 мм, справа – 10 мм.

Цифровий матеріал оформляється таблицею, яка має порядковий номер (друкується курсивом справа, наприклад, Таблиця 1) і назву (друкується над таблицею по центру). Ілюстрації також повинні нумеруватися і мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Класифікація податків.).

Автори відповідають за точність наведених у статті термінів, прізвищ, даних, цитат, статистичних матеріалів тощо. Скорочення слів і словосполучень, окрім загальноприйнятих, не допускається.

Список використаної літератури розміщується після статті під заголовком “Література” українською мовою (відповідно до встановлених вимог Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 (зі змінами і доповненнями)) та “References” англійською (оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA) із зазначенням коду DOI (за його наявності). Наприклад: Ivaniv, S. M., Petriv, Yu. S. (2021). *Oblikova polityka v Ukraini [Accounting policy in Ukraine]*. Ternopil: VPC «Ekonomichna dumka» [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.159>. Кількість джерел не менше 12, нумерація джерел здійснюється в порядку посилання на них.

Посилання на літературу в тексті подавати в порядку згадування у квадратних дужках, наприклад, [5, с. 120; 7, с. 94-95], де перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою (;).

Обов'язково необхідно вказати, що матеріал подається до публікації вперше і не був раніше опублікований. Матеріали, що не відповідають зазначеним вимогам, не приймаються до розгляду. Рукописи статей підлягають додатковому редакційному рецензуванню. Відхилений оригінал авторові не повертається, лише надсилається рецензія на доопрацювання.

11. Назва статті англійською мовою по центру, великими літерами, шрифт – кегель 16).

12. Abstract:

Introduction.

Methods.

Results.

Discussion.

Keywords.

Formulas: , fig.: , tabl.: , bibl.: .

13. References.

Після списку літератури на англійській мові (якщо стаття на українській) вказується таке:

Статтю отримано /Рецензування-1: /Рецензування-2:

Article received /Review-1: /Review-2:

В кінці статті автори зазначають: «Матеріал подається до публікації вперше і не був раніше опублікований».

Сподіваємося на плідну співпрацю.

Редакційна колегія “Вісника економіки”.

46009, м. Тернопіль, вул. Львівська,11, “Західноукраїнський національний університет”, (стаття у “Вісник економіки”). 0352-47-50-59. vissek@wunu.edu.ua

Журнал включено до “Каталогу видань України”.

Передплатний індекс журналу “Вісник економіки” 23622.

Наукове періодичне видання

**ВІСНИК
економіки**

Науковий журнал

*Випуск 1 (99)
січень – березень
2021*

Відповідальний за випуск *З.-М. Задорожний*

Редактори-коректори *І. Калачик*

Комп'ютерна верстка *О. Драбюк*

Дизайн обкладинки *М. Юрків*

*Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат,
цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.
Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та
матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковими.*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК No 7284 від 18.03.2021 р.

Підписано до друку 30.04.2021. Формат 70x100 1/16.
Гарнітура Times і Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 11,9. Умовн.-друк. арк. 13,06.
Тираж 100. Замовлення No P001-03-18.
Віддруковано у ЗУНУ

(Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»)
46009 м.Тернопіль, вул. Бережанська, 2
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua